HEREtİK

Damga

Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar

Erving Goffman

HERETIK

Turkish Language Translation copyright © 2014 by Heretik Yayıncılık Erving Goffman, Stigma, Notes on the Management of Spoiled Identity Copyright © 1963 by Simon & Schuster, Inc. All Rights Reserved. Published by arrangement with the original Publisher, Touchstone, a Division of Simon & Schuster, Inc.

Heretik Yayınları:10 Erving Goffman Dizisi: 1
ISBN: 978-605-86008-9-8
©2014 Heretik Yayıncılık
Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film, vb elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.
1. Baskı 2014, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyenler: Ş. Geniş- L. Ünsaldı-S.N. Ağırnaslı
Redaksiyon: Barış Bakırlı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Sözkesen Matbaacılık, Ankara
Sertifika No: 13268

Heretik Yayıncılık
Meşrutiyet Mahallesi, Konur sokak, 14/22, Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 52 00 Faks: (312) 418 50 00
Web: www.heretikyayin.com
Email: info@heretikyayin.com
Twitter: @heretikyayin
Facebook: www.facebook.com/heretikyayin

ERVING GOFFMAN

Damga

Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar

Stigma

Notes on the Management of Spoiled Identity

Türkçe Söyleyenler: Ş. Geniş-L. Ünsaldı-S.N. Ağırnaslı

Erving Goffman: 1922'de Manville, Alberta'da (Kanada) doğdu. 1945 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşti. Sosyoloji doktorasını 1953 yılında Chicago Üniversitesi'nde verdi. 1968'e kadar California Üniversitesi'nde (Berkeley) öğretim üyeliği yaptı. Sonrasında Pennsylvania Üniversitesi'nde Profesör olarak çalışmalarına devam etti. Yaşamı boyunca birçok başarı ödülüne layık görülen Goffman, *American Academy of Arts and Sciences* üyesiydi. 1983 yılında vefat etti.

Başlıca eserleri şunlardır: *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959), *Asylums* (1961), *Encounters* (1961), *Behavior in Public Places* (1963), *Stigma* (1963), *Interaction Ritual* (1967), *Strategic Interaction* (1969), *Relations in Public* (1971), *Frame analysis* (1974), *Gender Advertisements* (1979), *Forms of Talk* (1981).

***Heretik*'te yayına hazırlanan eserleri**:
Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates [Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Diğer Kapatılmışların Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler].

İçindekiler

Takdim (Levent Ünsaldı) 9
Önsöz 23
Birinci Bölüm: Damga ve Toplumsal Kimlik 29
İkinci Bölüm: Bilgi Denetimi ve Bireysel Kimlik 79
Üçüncü Bölüm: Grubun Hizasına Çekilme ve
Ego Kimliği 153
Dördüncü Bölüm: Benlik ve Benliğin Ötekileri 179
Beşinci Bölüm: Sapmalar ve Sapkınlık 197

Takdim ve *Heretik*'in Onuncu Kitabı Vesilesiyle

Mülakat, Amerikan sosyolojisinin tarihi ve özellikle de sembolik etkileşimcilik üzerine gelişiyor. Goffman, "sembolik etkileşimcilik diye bir şeyin olmadığı"nda ısrarcı: "Hughes, Warner veya Blumer tarafından yetiştirilen öğrenciler, kendilerini her şeyden önce profesyonel birer sosyolog olarak görüyorlardı. Sizin gibi tipler onları sembolik etkileşimci olarak adlandırdılar. [Goffman, sinirli bir ses tonuyla burada bana yöneliyor.] Sembolik etkileşimciliğin bir gerçekliği yok; sadece bir etiket, kendini dayatmayı bilmiş bir etiket. Sizin gibi tipler, sadece kişilerin olduğu bir yerde bir akım bulmayı iyi bilirsiniz; *Coming Crisis* ile Gouldner'in yaptığı gibi. Anlattıklarının gerçeklikle yakından uzaktan alakası yoktu. Hikâyeyi içeriden yaşamadığınız sürece sadece yanılırsınız. Gerçekte nasıl olduğunu içeriden yaşayarak bildikleri için dediklerinize sadece gülecek insanları da dolayısıyla her zaman bulursunuz. Zaten on yıl sonra da her şey unutulur. Sizin yaptığınız entelektüel tarih değil, entelektüel tasnif." Goffman'a, sembolik etkileşimcilik gibi bilinen ifadeleri kullanarak kendi içinde çok farklılık gösteren bir bilgi yığınını sınıflamak zorunda olduğumu anlatmaya çalışıyorum. "O hâlde etiketleme üzerine bir şeyler yazmanız daha akıllıca olacak" yanıtını alıyorum. Örnek olarak da "sapkınlık sosyolojisi" etiketini veriyor. "Etnometodoloji ise başka bir hikâye"

diye ekliyor; çünkü Garfinkel etrafında oluşan grubun (Sacks, Schegloff, Sudnow, vb.) en başta hiçbir özel etiket kullanmaksızın işe koyulduğunu hatırlatıyor: "Garfinkel, etnometodoloji kelimesini nasıl bulduğunu anlattığında onun bir tek sözüne bile inanmayın; anlattıkları, saçmalıktan başka hiçbir şey değil."[1]

Peki ama Goffman sembolik etkileşimci değil miydi? Öyle yazmıyor muydu üniversite yıllarımızda bizlere giriş derslerinde okutulan kitaplar? Üstelik bu kitapların kendileri de yine Anglosakson kökenli giriş kitaplarının çevirileri değil miydi? Becker da *Heretik*'ten çıkan bir diğer kitabında[2] "etiketleme teorisi" ifadesinin talihsiz bir niteleme olduğundan bahsetmiyor muydu? Örnekler çoğaltılabilir ve sosyolojik düşüncenin tüm ustaları, "bir yerinden" tutularak bir tasnifte "bilmem neci" olurlarken başka bir "giriş kitabında" tam zıttı bir yerde tasniflenebilirler. Mesele, teorik yakınlıkların veya "ekollerin" mevcut olup olmaması değildir elbette. Kendi içinde çeşitlilik arz eden ancak yine de temel birkaç hat üzerinde ilerleyen teorik kümelenmelerin mevcudiyetini tartışmak da anlamsızdır. Mesele, tasnifin yapılıp yapılmaması da değildir (Öyle ki, bu satırların yazarının da bu yönde bir tasnif kitabı mevcuttur); en nihayetinde bir disiplinin kurumsallaşması tedrisat üzeriden olur ve tedrisat da tasnifin aktarımından başka bir şey değildir -başka türlü de olamaz. Yine de tasnifin bizatihi kendisinin sabitlenmiş, dondurulmuş ve hatta yer yer fazlasıyla "zorlama" bir bilgi kalıbı olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla mesele; sadece tasnifle yetinmek, tasnifin mutlak doğruluğuna inanmak, her yerde tasnif aramak, sosyal bilimi sadece basit bir tasnif faaliyeti olarak görmek, teori bilmeyi (teori dersi almayı) tasnifleme olarak kavramak, tasnifi ve içerdiği teorik hatları işe koşmaktansa araştırmayı tasnife koşmaktır: Teorik ve ampirik çeşitliliğin üzerinden silindirle geçmektir; tas-

1 Yves Winkin, "Entretien avec Erving Goffman", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 1984, Cilt. 54, No: 54, s. 85-87.

2 *Haricîler* (*Outsiders*), 2013.

nif fetişizmi sakatlayıcı bir körlüktür, zehirleyicidir, öldürücüdür. Öyle ki, sembolik etkileşimci etiketi reddeden Goffman'ın veya yapısalcı nitelemesini kabul etmeyen Bourdieu'nün ısrarla bu kategorilere sokulmasının gösterdiği üzere, tasnif edicinin, tasnif ettiği kişilerin itirazına rağmen tasnifinde ısrarcı olmasında patolojik bir durum yok mudur? Elbette Max Weber gibi, tasniflerin genelde ıskaladığı veya nereye koyacağını her zaman kolaylıkla kestiremediği figürler de vardır.

Türkiye sosyolojisinin Amerikan *textbook* geleneği ile tanışması bu bağlamda "hayırlı" sonuçlar doğurmamış olabilir. Tekrar edelim; sorun *textbook*ların kendinden kaynaklanmamaktadır: Örneğin ABD gibi, mesleğin kurucu-temel eserlerinin tamamıyla ulaşılabilir olduğu ve öyle veya böyle özgün bir araştırma dinamiğinin olduğu bir ülkede *textbook*ların varlığı kendi başına bir sorun yaratmayabilir. Oysa Türkiye gibi, mesleğin tedrisatla, tedrisatın da tasnifle (giriş kitabıyla) eşitlendiği bir ülkede durum daha farklı bir hâl almıştır: Burada akademisyen/araştırmacı, her şeyden önce hocadır; yani aktarandır, yani malumatçıdır, yani tasnifçidir, yani malumatı/tasnifi aktarandır. Bu, aynı zamanda tüm Türkiye akademisinin ve hatta modernleşme tarihimizin de temel esası gibidir.

Bir şeyi daha iyi somutlaştırmak için, bazen uç örneklerin verilmesi faydalı olabilir. Düşünelim o hâlde sevgili okur; bugün Fransa veya Almanya'da, sadece kuru bir malumat aktarımı üzerinden şu veya bu teorisyeni (örneğin Goffman'ı veya Garfinkel'i) bildiğini iddia etmekle yetinen veya gerçekten de bilen ama başka hiçbir şey yapmayan bir akademisyen ne kadar itibarlı olabilir? Aynı şekilde, sadece Bourdieu çevirmek veya sadece Bourdieu uzmanı olduğunu iddia etmek, ABD'deki bir akademisyene nasıl bir itibar kazandırabilir? Oysa bunların hepsi ülkemizde pek güzel "gider" sevgili okur; kılıfınız da hazırdır: "Ben daha ziyade teori çalışıyorum!" Teori elbette çalışılır; örneğin yeni bir Habermas okuması üzerinden (ki bunun genelde

somut bir araştırma üzerinden olması daha makbuldür[3]) yeni bir senteze ulaşılabilir ve bu, çeşitli uluslararası platformlarda sunulur, tartışılır. Bu, teori çalışmaktır ama bizde, yani merdiven altı üretim yapan fason bir fikrî dünyada, sadece malumat aktarmakla yetinmenin, mekanik bir takipçiliğin, kısa yoldan köşeleri tutmanın ve böylece kendine "üstat" dedirtmenin hazzını yaşamanın diğer bir adıdır "teori çalışmak."

Eğer hâl böyleyse yukarıda sunulan "çözümleme", sosyoloji zanaatının temel eserlerinin önemli bir kısmının neden hâlen Türkçeye aktarılmamış olduklarının da izahatını verebilir. Bu, paradoksal gelebilir; çünkü bu toprakların, "aktarıcının-tasnifçinin-malumatçının hüküm sürdüğü topraklar olduğundan" bahsettik yukarıda. O hâlde açalım; ilkin, neşriyat noktasında öncelik, tasnif içeren giriş kitaplarındadır. Bunun sebebini tahmin etmek ise güç değil: ticari getiri; kısa sürede "ben artık oldum" yanılsaması yaratma ve "biliyorum" havası verme kabiliyeti; teori derslerinin biricik ve vazgeçilmez materyali oluşu; homo academicus da dâhil kimsenin pek okumadığı ve herkesin konsantre bilgi hapı aradığı bir ülkede bu ihtiyaca pek güzel yanıt verebilmesi; tasnif fetişizmi hocalar ve onların ders müfredatına uygunluğu. Bu noktada, ki burada ikinci hususa temas ediyoruz, mesleğin en maharetli ustalarının fikriyatlarının ülke dolaşımına sokulması, daha ziyade mümessil şebekeleri üzerinden işler. Edirne'de gümrük işlemleri yapılan fikrî ürün, genellikle neşredilmeksizin bir veya bir grup "üstat" önderliğinde, çeşitli fikrî kümelenmeler ve satış ağları üzerinden dolaşıma sokulur. Bir ders, seminer veya konferans çerçevesinde, daha ziyade sözlü bir dağıtım hizmeti veya dağıtımcıların kendi neşriyatları üzerinden bir arz söz konusudur burada. Ülke içi pazara sokulan düşünürün fikriyatının temel noktaları bir sır gibi saklanır veya daha doğrusu dağıtım şebekesinin anladığı şekliyle ve kadarıyla aktarılır -ki yabancı bir dilde yazıldığı için belli birkaç çevre dışında erişebilirliği de zaten sınırlıdır. Bu ise doğal olarak

3 Sosyolojide büyük teorisyenler çoğu durumda büyük araştırmacılardır.

bir tekelleşmeyi doğurur. Metnin kutsal içeriğine nüfuz etmeyi bilmiş "akademisyen-münevver-hoca", dağıtımını üstlendiği ürünle öyle özdeşleşir ki, buyurduğu kelamın kendisine mi yoksa aracalığını yaptığı düşünüre mi ait olduğu artık bilinmez. Dolayısıyla dağıtımı yapılan yabancı ustanın ana metinlerinin Türkçeye kazandırılması kesinlikle söz konusu olamaz ve zaten olmamalıdır da: Doğrudan tekeli sarsabilecek ve bu "kurumsallaşmış sahtekârlığı" ifşa edebilecek türden bir ihtimaldir bu.

Her sosyoloji kürsüsünde çeşitli seviyelerde okutulan ve o meşhur tasnif kitaplarında bahsi geçen kurucu eserlerin büyük çoğunluğunun dilimizde hâlen mevcut olmaması başka türlü nasıl açıklanabilir? Bunların yokluğunda aktarılan zanaat nasıl bir zanaattır? Peki ama o hâlde aktarılan nedir? Bir zanaat, kurucu-temel eserlerinin içerdiği o devasa yaratıcılıkla, zenginlikle, araştırma pratikleriyle, teorik derinlikleriyle vardır; bunlardan bihaber ancak kendisine aktarıldığı kadarıyla tasnif etmesini bilen ve kendisinden beklenen tek şey de bu olan bir sosyolog adayından ileride ne beklenebilir? Gelinmiş olan nokta trajiktir; bugün bir sosyoloji öğrencisinin -büyük ihtimalle çoğu hocası gibi- alanın temel ustalarının eserlerini sosyoloji tarihi veya çağdaş sosyoloji teorileri derslerinde kendisine anlatıldığı kadarıyla ve şekliyle bilmesi kuvvetle muhtemeldir. Durum gerçekten insanı hayrete düşürecek cinstendir. Örneğin Türkiye sosyolojik alanında yapısal işlevselciliğin uzun yıllar tek hâkim damar olarak kaldığı hep söylenir ama bu damarın temel iki figüründen ne Parsons'ın ne de Merton'un yapıtları Türkçeye kazandırılmıştır; neden acaba? Türkçeye kazandırılanların ise, ne ölçüde anlaşıldıkları ve nasıl aktarıldıkları meçhuldür. Örneğin pozitivizmden ne anlaşıldığı inanılmaz derecede muğlaktır. Temel soru şudur: "Kendini pozitivist olarak 'etiketlemiş' ve uzun yıllar egemen olmuş pozitivist hattın temsilcilerinin pozitivizmden anladıkları, aynı dönemde Fransa'da pozitivizmden anlaşılanlarla acaba aynı mıdır?" Durkheim ve Comte'u aynı pozitivist çuvala sokmak ne derece doğrudur? Kısacası, gümrük işlemleri esnasında, çeşitli

sebepler dolayısıyla ürün tahrifata uğramış olabilir. Derinlikli ve hakkını veren bir "fikrî ürünler dolaşım sosyolojisi"nin öncelikli olarak ele alması gereken sorunsallardan bazılarıdır bunlar.

Heretik Yayıncılık, bundan yaklaşık bir yıl önce iki kişinin girişimi ile kurulmuştur. Bugün hâlihazırda doğrudan katkı veren çok ufak bir grup söz konusudur; tüm işler (Türkçe söyleme, redaksiyon, dizgi, kapak tasarımı, dağıtım, paspas çekme, sipariş alma, çay demleme, matbaa takibi, kargoları yollamak vb.) tamamıyla bu üç-beş kişinin omuzları üzerindedir. Sermayesini, "tüketici kredileri çekmek" ve "kredi kartlarını şişirmek" suretiyle oluşturmuştur; dolayısıyla hâlen alabildiğine "içeride"dir! Bugün elinizdeki eser, yayımladığı onuncu yapıttır. Başta Bourdieu, Goffman, Becker ve Garfinkel külliyatları olmak üzere, Türkçeye kazandırdığı (ve kazandıracağı) eserler bu alanın temel referans eserleridir ve hemen hemen hepsi elli yıllık eserlerdir. Şimdi, yukarıda yaptığımız gibi, tekrardan bir uç soru veya örnekle durumun vahametini ortaya koymaya çalışalım: Böyle bir projenin bugün Almanya veya Fransa'da hayata geçirilebilmesi mümkün olabilir miydi? Mesela Almanya'da, Berlin'de, bu kadar sınırlı imkânlarla yaşatılan bir yayınevinin piyasaya girebilmesi, velev ki boşta olan Bourdieu külliyatını Almancaya aktarma işine girişmesi veya benzer bir şekilde, örneğin 2014 yılında, hemen hemen elli yıllık Goffman veya Becker külliyatından velev ki bihaber olan bir Fransa'da, Paris'te tuttuğu ofiste "Editions Héretiques" adıyla faaliyet gösteren bir yayınevinin, bu düşünürlerin eserlerini "Fransızca söylemeye" girişmesi sizce mümkün olabilir miydi sevgili okur? Elli yıllık bu kıymetli eserlere gereken ilgiyi göstermek ve bunları dilimize kazandırmak; elli yıldan beri ABD'ye ve Avrupa'ya binlerce kıymetli öğrenci göndermiş bu ülkede ve yine ODTÜ, Boğaziçi ve Galatasaray gibi pek kıymetli okullara sahip bu topraklarda *Heretik*'e mi düşerdi (veya düşmesi gerekirdi) sevgili okur? Şu kısacık zamanda *Heretik*'in yaptığı bu mütevazı ama imkânları göz önüne alındığında devasa hamle bile Türkiye fikrî hayatının çapının bir tezahürüdür aslında.

Tüm güçlüklere rağmen bugün onuncu kitabını yayımlamış *Heretik*'in yolu açıktır; bu yolda azimle ilerlemeye kararlıdır; derttaşlarına da kapısı her zaman açıktır. Ne ben ne de derttaşlarım-ortaklarım-mesai dostlarım bir "kişinin" uzmanı ya da bir "yaklaşımın" mümessilidir. Derdimiz ne "caka" satmaktır ne de "ben biliyorum havalarında" oradan oraya koşturmak ama fena hâlde, obsesifiz, işkoliğiz, dertliyiz, doluyuz! Bu meslek, bu ilim yapılacaksa bazı şeyler aşılmalıdır; bazı tekeller kırılmalıdır; tasnifçilik, kolaycılık, malumatçılık, "bilmem necilik" bitmelidir; alanın temel eserleri, tüm yaratıcı zenginlikleri ve çeşitlilikleri içerisinde burada, ülkemizde yeni zihnî filizlenmeleri tetiklemek ve bilhassa sahada işe koşulmak üzere aktarılmalıdır. Bu, elbette mekanik bir takipçilik değildir; ucuz bir Batı hayranlığı ise hiç değil. Bu ülkenin hususiyetleri, işe koşulan araçları her defasında esnetmeyi, açmayı veya daraltmayı gerekli kılar ama bu, tekrar başa dönersek öncelikle alet kutusuna sahip olmak ve onu nasıl kullanılabileceğini görmekle, bilmekle başlar; alanın temel eserlerine nüfuz etmenin sağlayacağı ise tam olarak budur.

Erving Goffman'ın, 1963 tarihli elinizdeki çalışmayla bize sunduğu da esasında budur; çok kabaca "Chicago Ekolü" olarak adlandırılan bir sosyolojik geleneğin en önde gelen temsilcilerinden birinin toplumsalı kavrama şeklinin, temel sayıltılarının, saha pratiklerinin, çözümleme şeklinin, kısacası sahada işler hâldeki perspektifinin, kavram setlerinin izdüşümüdür.

Aynı gelenekten gelen diğer tüm araştırmacılar gibi (Howard Becker, Elliot Freidson, Anselm Strauss) George Herbert Mead'den çok etkilenmiş olan ve Everett C. Hughes tarafından yetiştirilmiş olan Goffman için de eylem, tüm sekanslarıyla bir toplumsal ilişki bağlamında şekillenen karşılıklı etkileşim çerçevesinde kavranabilir ancak Goffman'ı diğerlerinden farklı kılan, etkileşimi önceleyen ve "durum" ifadesi altında kavramsallaştırdığı koşullardır.[4] Diğer bir ifadeyle, etkileşimin gideceği yer ve

4 İngilizce metinde çeşitli yerlerde situation olarak geçen kelimeyi metin içerisinde yer yer "ortam" olarak karşıladık. Örneğin "karma sosyal durum-

alacağı yön hiçbir zaman tam olarak kestirilemese de tarafların eylemleri her zaman bir bağlam içerisinde, riayet edilmesi gereken bir mecburiyetler dizisi, bir anlamsallıklar bütünü içerisinde gerçekleşir. Kısacası evet, Goffman (da) etkileşimi merkeze koyan bir sosyologdur ancak Goffman'ın etkileşimi, farklı bakış açılarını ortaya koyan ve "durumu" beraber tanımlayan "benliklerin" etkileşimi değildir; *sui generis* [kendine özgü] bir etkileşimdir, "durumun" tazyiki altında gelişen bir etkileşimdir.

Görülecektir ki bu noktada, Goffman'm durduğu yerin kırılganlığı ve bunun içerdiği paradoks da çok açıktır. Bir taraftan, doğası gereği her zaman belirsizlik içeren, kaygan-oynak bir muhtevaya sahip ve keskin yön değiştirmelere açık bir etkileşimi, tam da o esnada, açılımı sırasında, işler hâldeyken kavramaya çalışır; diğer taraftan ise eş zamanlı olarak aktörlerin bu etkileşime taşıdıkları "yapısal" unsurları yakalamaya gayret eder. Üstüne üstlük bu yapısal unsurlar aktörlere "dışsal" değildir; etkileşim içerisindeki aktörlerin, etkileşim esnasında içerisinde bulundukları duruma, konum bilgisine ilişkin sahip oldukları anlık bilgide "yuvalanmışlardır." Aslında burada, Mead'den Blumer'a kadar uzanan "sembolik etkileşimci" hattın "kutsalına" da el uzatmak söz konusudur; çünkü Goffman'daki "benlik", olayların arkasındaki yarı örtük entite değildir. Dolayısıyla ontolojik bir hareket noktası teşkil etmez. Tersine, Goffman için, benliğin eylemleri etkileşimi çerçeveleyen duruma göndermek yapmaksızın anlaşılamaz; stratejileri bu çerçevenin sınırlarını aşamaz ancak bu, yapının edilgen/mekanik bir uzantısı olarak benlik fikrine de kesinlikle götürmez. Tekrar edelim; Goffman'da yapısal tazyik "dışsal değildir", etkileşime içkindir; daha doğrusu benlik ve yapısal tazyik, her ikisi birden, etkileşimi çerçeveleyen "durumda", aktörlerin bu duruma ilişkin bilgisinde, kısacası etkileşimin kendisinde "bir olurlar."

larda" veya "normallerle karşılaştıkları durumlarda" gibi ifadelerin, daha doğru ve dilimizin akışına uygun söylenişinin, "karma sosyal ortamlarda" veya "normallerle karşılaştıkları ortamlarda" şeklinde olması gerektiğini düşündük.

Goffman sosyolojisinin hem kırılgan hem de cezbedici yönü kuşkusuz burada yatar; toplumsal yaşamın, etkileşimin oynaklığı ve ele gelmezliği ile değişmezleri ve sabitleri arasında sürekli gidip gelir Goffman. Analizi sürekli olarak "kündeye getirme" riski barındıran bu gerilimi azaltmak kuşkusuz imkânsızdır -ki Goffman da böyle bir beyhude çaba içerisine hiç girmemiştir. Tam tersine, kasıtlı olarak bu gerilimin tam da merkezinde konumlanmayı tercih etmiş gibidir. Tahlillerindeki o müthiş iniş çıkışlar, makro ve mikro arasındaki gelgitler hiç şüphe yok ki bu yerinde duruştan kaynaklanır; eylemin sabit çerçeveleri/yapıları ve gündelik hayatın en sıradan ve ufak rutinlerinin zengin ve maharetli tasviriyle beraber gider. İnanılmaz bir detay takıntısıyla sunulan bu tasvirler, gündelik hayatın, etkileşimin fark edilmeyecek kadar sıradan ve ufak unsurlarında, birden, devasa bir toplumsal tazyikin izlerini gözler önüne serer. Kısacası Goffman sosyolojisi sürekli bir devinimin, makas değiştirmenin sosyolojisidir. Bu sebeple yorucudur; teknik bir dilden gündelik hayatın diline aniden geçişler, aynı paragraf içerisinde gündelik hayatın sıradan bir nüvesinin bitmek tükenmek bilmeyen tasvirinden bir anda makro bir teorik çözümlemeye geçiş, sert bir fren ve tekrardan anti teorik bir hava alabilecek bir tasvire sıçrayış... Bunların hepsi Goffman'ı "yoran" bir yazar mertebesine çeker. Ne var ki Goffman sosyolojisini yer yer bıktırıcı ve anlaşılmaz kılan bu tarz aynı zamanda, en sıradan ve ufak olandan hareketle toplumsalın büyüsüne maharetle nüfuz etmiş bir ustanın imzasını taşır.

Elinizdeki kitap, bu ustalığın en yetkin örneklerinden biridir; diğer eserlerinde olduğu gibi burada da donuk bir sosyoloji değil, hareket hâlinde bir sosyoloji söz konusudur. Olgular "sabit" cevherlerinde değil, kendilerini çerçeveleyen bağlamdan hareketle ilişkisel ve değişken karakterlerinde kavranılır. Bu noktada "damga", sabit bir nitelik değildir, bir ilişki türüdür. Damgalı, "ötekiyle" ilişkilerinde onu itibarsızlaştıran (veya itibarsızlaştırabilecek) bir vasfa sahip olandır. Ancak bu nitelik, her türden grup veya toplumda damgalanmaya götürecek sabit, değişmez

bir nitelik değildir. Sahip olunan bir vasfı "damgaya" dönüştüren; verili bir durum ve etkileşimde, bu niteliğin, kaşımızdaki kişiye ve özellikle de kimliğine ilişkin beklentilerimizle uyuşmamasıdır; diğer bir ifadeyle damga, sıfat ve stereotip arasındaki bir ilişki biçimidir. Kitapta ele alınan üç temel damga tipi mevcuttur: (1) bedensel engeller veya fiziki şekil bozuklukları, (2) kişilik özellikleri (alkolik, eşcinsel, uyuşturucu bağımlısı, eski bir akıl hastası veya işsiz olmak gibi) ve (3) etnik/etnolojik veya sınıfsal damgalar (dinî, etnik, millî veya sınıfsal aidiyetlerle alakalı olarak). Bununla birlikte, kendisi de ilişkisellik içerisinde kavranan her nitelik bir gün damgaya dönüşebilir; her birey yüz yüze etkileşimin dinamiğinde bu riskle karşı karşıyadır. Şöyle der Goffman:

> (...) Bu tespitlerden damganın idaresinin toplumun genel bir özelliği olduğu ortaya çıkar. Söz konusu olan, kimlik normlarının hâkim olduğu her yerde işler hâlde bulunan bir usuldür. Bu usul, söz konusu olan ister geleneksel bir şekilde damga olarak tanımlanan önemli bir sapma olsun isterse de sahip olmaktan utanç duyulabilecek önemsiz ufak bir farklılık olsun aynı kalır. Dolayısıyla, normalin ve damgalanmışın rollerinin aynı bütünlüğe ait olduğunu düşünmeye müsaade vardır: Aynı kumaşın iki parçasıdırlar.[5]

Bu noktada Goffman merkezî bir ayrıma gider ve aynı sürecin iki faklı momentumundan bahseder; (1) itibarsızlaştırılabilir veya itibarsızlaştırılmış bir vasfa sahip olmak, (2) bu vasıf üzerine, muhtemelen kişiyi anormal olarak tanımlamaya götüren bir yargıda bulunmak.

> Sonuca bağlamak gerekirse damga kavramının, iki sütun hâlinde ayrılmış somut bir bireyler topluluğunun -damgalılar ve normaller- mevcudiyetinden ziyade, en azından bazı ilişkiler çerçevesinde ve hayatın belli dönemlerinde her birimizi iki rolü de oynamaya götüren ve her yerde mevcut bir toplumsal süre-

5 Elinizdeki kitap s.183

cin edimini içerdiğini tekrarlamak isterim. Normal ve damgalı, somut kişiler değillerdir, ikisi de birer bakış açısıdır. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler. Bir birey daimî sıfatlar tarafından tipleştirilebilir elbette; bulunduğu birçok toplumsal durumda, damgalı rolünü oynamaya zorlanabilir ve bu durumda ondan, bu çalışmada yaptığım gibi, kaderinin onu her şeyiyle normallerin zıddında konumlandırdığı damgalı bir kişi olarak bahsetmek doğaldır. Ne var ki, sahip olduğu bu damgalayıcı nitelikleri, iki rolün doğasını kati surette belirlemez; bu nitelikler sadece, damgalının rollerden birini veya diğerini oynama sıklığını tanımlar.[6]

O hâlde Goffman'da roller, vasıflar ve elbette bir ilişki biçimi olarak damga üzerindeki her türden özcü bakış kati surette dışarıda bırakılır; bunun yerine, "durum tanımından" hareketle gerçekleşen yüz yüze etkileşimin icapları ve keskin dönüşleri (oynaklığı) çerçevesinde bireyin çoklu eylem ve yorumlama stratejileri ön plana çıkarılır. Bu stratejilerinden elinizdeki kitapta ağırlıklı olarak bahsedilenler ise, damgalının karma durumlarda (yani "normallerle" karşılaşmalarında) kullandıklarıdır. Bu stratejiler damganın görünür olup olmamasına göre değişir; itibarsızlaştırıcı bir damgaya hâlihazırda sahip bir kişi için öncelikli sorun, karma temaslarda doğan gerilimi yönetmektir; itibarsızlaştırılabilir bir kişi için (yani damgası görünür olmayan biri için) öncelikle söz konusu olan ise damgasına ilişkin bilginin denetimidir; aldatıcı görünüm sergileme, "mış, miş gibi yapma", "kimlik karıştırıcılar" kullanma şeklindeki stratejiler buradan doğar. Tüm bu tartışma Goffman tarafından çoklu bir kimlik tanımı (toplumsal kimlik, bireysel kimlik ve ego kimliği) üzerinden yürütülür. Damgalının bir taraftan, dâhil olduğu grup ve bu grubunun temsilcileri ile diğer taraftan ise toplumun geneli ile her düzeydeki ilişkileri bu noktada belirleyicidir. Oldukça "Goffmancı" bir tarzda, tüm bu ilişki seviyelerinin analizi,

6 Elinizdeki kitap s. 192

makro ile mikro arasında sürekli gidiş gelişlerle ve sokaktan ve gündelik hayattan alman inanılmaz zenginlikteki örneklerin, bir anda, bir üst perdeden ifade edilen teorik önermeleri destekleyecek şekilde kullanılmasıyla sürdürülür.

Goffman'ın damgalısının "hikâyesi" aynı zamanda bir trajedidir de; gri alanda kalmanın, tanımlanamaz olmanın trajedisidir. Damgalının hususiyeti "sınıflandırılamaz" oluşudur; "normaller" dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya yabancı da değildir. Fiziki açıdan tam olarak sağlıklı değildir ancak hasta da değildir (çünkü hastalık tanımı gereği geçici bir durumdur). Ölü değildir ancak canlılar dünyasına da ait değildir; toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur. Hatta Lévi-Straussçu bir yerden bakarsak ne hayvan ne de tamamıyla insan olması hasebiyle doğa ve kültür arasında var olan çizginin ihlalidir damgalı. Taşınan bir engel, sahip olunan bir damga, bireyin kültür taşıyıcısı olma ihtimalini ortadan kaldıran bir ihtimaldir. Damgalı sınırda olandır; muğlak sınırlar üzerinde iki dünya arasında sürekli savrulma, gidip gelme hâlidir. Bu itibarla Simmel'in "yabancısıdır" da. Gruba hem ait olan hem de olmayandır ancak bizatihi varlığıyla ve grupla ilişkisiyle grubu yapılandırandır. O hâlde lafı fazla uzatmayıp, sözü artık Goffman'a bırakarak bitirelim ve sizleri Goffman'ın, yer yer oldukça hüzünlü bir hâl alacak gelişkin tahlilleriyle baş başa bırakalım:

> Damgalı kişiden, yükünün ağır olduğunu ve bu yükü taşımanın onu bizden farklı kıldığım ima edecek hiçbir davranışta bulunmaması talep edilir; aynı zamanda kendisini bizden, ona ilişkin bu inancımızı sancısız bir şekilde sürdürmeye imkân verecek derecede uzak bir mesafede tutmalıdır. Diğer bir ifadeyle damgalı kişiye, hem kendi kendini hem de bizi gerçekten kabul ettiğini gösteren bir işaret vermesi tavsiye edilir; oysa biz bu kabulü kendisinden ta başından beri esirgemişizdir. Dolayısıyla *hayalî bir kabulün, hayalî bir normalliğin* temelini oluşturmasına izin verilir. (...) Bu durumda ironik olan, damgalı kişiden diğerleri için olması istenilen şeyi tam da bu diğerlerinin

reddetmesi değildir; bu nevi bir karşılık görmemenin belki de görüp görebileceği en iyi karşılık olacağıdır.[7]

Sosyoloji bazen, hepimizin bir grubun bakış açısından konuştuğumuzu söyler. Damgalı kişinin özel durumu ise şudur: Toplum ona büyük grubun bir üyesi olduğunu söyler. Bu da onun normal bir insan olduğu anlamına gelir ama aynı zamanda toplum, damgalı bireye onun bazı açılardan "farklı" olduğunu ve bu farklılığım reddetmesinin boşuna olacağını da söyler. Bu farklılık şüphesiz yine aynı toplumdan kaynaklanır; çünkü normal koşullarda bir fark, eğer daha öncesinde müşterek surette kavramsallaştırılmamışsa bir mesele hâline gelmez. (...) Dolayısıyla damgalı kişiye, bir yandan herkes gibi biri olduğu söylenirken diğer yandan da "mış, miş" gibi yapmasının ya da "kendi" grubuna ihanet etmesinin pek akıllıca olmayacağı söylenir. Kısacası ona, hem herkes gibi olduğu hem de herkes gibi olmadığı söylenir. (...) Bu çelişki ve maskaralık, damgalı kişinin kaderidir.[8]

Levent Ünsaldı

Ankara, Şubat 2014

7 Elinizdeki kitap s. 172-173

8 Elinizdeki kitap s. 174-175

Önsöz

Yaklaşık on yılı aşkın bir süredir sosyal psikoloji yazınında damgaya (*stigma*) -yani sosyal açıdan tamamen kabul görme vasfından men edilmiş bireyin durumuna- ilişkin kaliteli ve iyi işler çıkarıldı.[9] Bu yazın, zaman zaman ortaya konan faydalı klinik araştırmalarla da beslendi[10] ve teorik çerçeve daima yeni kişi kategorilerine tatbik edildi.[11]

Elinizdeki kitapta[12], sosyolojiye getirilerinin ne olabileceğini

9 Sosyologlar arasında en çok E. Lemert; psikologlar arasında K. Lewin, F. Heider, T. Dembo, R. Barker ve B. Wright öne çıkmaktadır. Özellikle bana yeniden aktarılabilecek bir çok alıntı ve referans sunmuş olan B. Wright'm, *Physical Disability — A Psychological Approach* (New York: Harper & Row, 1960) adlı eserine bakınız.

10 Örneğin E Macgregor vd., *Facial Deformities and Plastic Surgery* (Springfield, III.: Charles C Thomas, 1953).

11 Örneğin C. Orbach, M. Bard ve A. Sutherland, "Fears and Defensive Adaptations to the Loss of Anal Sphincter Control", *Psychoanalytical Review*, XLIV (1957), s. 121-175.

12 Daha eski bir özeti, M. Greenblatt, D. Levinson ve R. Williams, *The Patient and the Mental Hospital* (New York: Free Press of Glencoe, 1957), s. 507-510 içinde yer alır. Daha sonra yeniden düzenlenmiş bir hâli ise 13 Nisan 1962'de Louisville'de (Kentucky) Southern Sociological Society'deki MacIver Konferansı'nda sunuldu. Mevcut hâli, Başkanlık Çocuk Suçları Komitesi'nin ödeneğinin himayesi altında Kaliforniya (Berkeley) Üniversitesi Hukuk ve Toplum Araştırmaları Merkezi tarafından desteklenmiştir.

değerlendirmek gayesiyle damgaya ilişkin kimi çalışmaları, özellikle de popüler olanlarını gözden geçirmek istiyorum. Damgayla doğrudan ilişkili olgular ile "civar olgular" arasında bir sınır çizmeye, bu olguların nasıl tek bir kavramsal şema dâhilinde ekonomik bir biçimde tasnif edilebileceğini göstermeye ve damga ile sapma mevzusu arasındaki ilişkiyi netleştirmeye çalışacağım. Bu hedef, "toplumsal bilgiyle", yani bireyin kendisine ilişkin başkalarına doğrudan aksettirdiği bilgilerle alakalı özel bir kavram seti oluşturup kullanmama olanak tanıyacaktır.

Sevgili Bayan Issızyürekler,

On altı yaşımdayım ve ne yapacağımı bilmiyorum; bana ne yapılması gerektiğini söyleyebilirseniz size minnettar olurum. Küçük bir kız çocuğuyken o kadar kötü bir durumda değildim; çünkü komşu çocuklarının benimle dalga geçmesine alışmıştım ama şimdi, diğer kızlar gibi ben de isterim; erkek arkadaşlarım olsun ve cumartesi geceleri onlarla dışarı çıkayım. İşte ama burunsuz doğduğum için hiçbir erkek beni istemez ki -iyi dans etmeme, hoş hatlarım olmasına ve babamın bana güzel giysiler almasına rağmen.

Bütün gün kendime bakıp feryat ediyorum. Suratımın ortasında insanları hatta beni bile korkutan büyük bir delik var; dolayısıyla erkekleri beni dışarı çıkarmak istememelerinden dolayı suçlayamam. Annem beni seviyor ama [o da] bana baktığında kahroluyor.

Bu kadar kötü bir kaderi hak edecek ne yaptım? Belki kötü bir şeyler yapmışımdır ama öyle bile olsa hiçbirini bir yaşıma basmadan ve bu şekilde doğmadan önce yapmış olamam. Babama sorduğumda "ne bileyim ben" diyor; doğmadan önce öteki dünyadayken kötü bir şeyler yaptığım için cezalandırılmış olabilirmişim ya da onun günahları için belki de ben cezalandırılmış olabilirmişim. Buna inanmıyorum; çünkü babam çok iyi biri. İntihar mı etsem?[13]

Sevgilerle

Bir Umutsuz

13 Nathanael West'in *Miss Lonelyhearts* adlı eserinden alınmıştır (s. 14-15), New Directions (1962).

Birinci Bölüm

Damga ve Toplumsal Kimlik

Görsellikten faydalanma hususunda oldukça maharetli olan Yunanlar, işaret edilen kişinin ahlaki statüsünde olağan dışı ve kötü ne varsa ifşa etmeye yönelik bedensel işaretleri kasteden "damga" terimini aslen ilk kullananlardır. Bu işaretler bedene kazılır ya da yakılır ve taşıyıcının bir köle, suçlu veya hain olduğunun kanıtı olurdu. Böylece merasimle kirletilmiş, lekelenmiş olan söz konusu kişi, özellikle kamusal yerlerde kaçınılması gereken biri durumuna düşerdi. Sonrasında, Hristiyanlık döneminde terime iki anlam katmanı daha eklendi: Bunlardan ilki, cildin üzerinde patlamış tomurcuk benzeri yaralar şeklinde tezahür ettiği düşünülen, Tanrı'nın merhametinin bedensel işaretlerine gönderme yapıyordu; ikinci anlam katmanı ise, ilkindeki dinî göndermeden esinlenen tıbbi bir gönderme olarak fiziki bozuklukların bedensel işaretlerine atıfta bulunuyordu. Bu terim [damga], günümüzde genellikle asıl semantik köküne benzer bir anlamda kullanılsa da gözden düşmenin bedensel belirtisinden ziyade gözden düşmenin bizatihi kendisi için kullanılır. Dahası, dikkati cezbeden gözden düşmelerin türlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Ne var ki bu konu üzerine çalışanlar, damga-

mn yapısal ön koşullarını tarif etme ve buna ilişkin bir tanım getirme hususunda pek gayret göstermemişlerdir. Dolayısıyla, işe bazı çok genel varsayımların ve tanımların ana hatlarını çizerek başlamak gerekir.

Ön Kavramlar

Toplum, kişileri kategorize etme araçlarım ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününü tesis eder. Diğer bir ifadeyle toplumsal çerçeveler, işaret ettikleri toplumsal bağlamlarda karşılaşılması muhtemel kişi kategorilerini sabitler. Verili toplumsal bağlamlardaki sosyal ilişki rutinleri, özel bir dikkate veya düşünceye gerek kalmaksızın beklenebilir bir durum olarak karşımıza çıkan ötekilerle alakadar olmamıza müsaade eder. Bir yabancıyla karşılaştığımızda, işte o an itibarıyla, ilk intibalar büyük ihtimalle, bizim karşılaşılan kişinin dâhil olduğunu düşündüğümüz kategorisini ve niteliklerini ve buradan hareketle de "toplumsal kimliğini" peşinen kestirmemize olanak tanır. "Toplumsal kimlik" terimi "sosyal statüden" daha iyidir; çünkü "dürüstlük" gibi kişisel sıfatlar kadar "uğraş-iş-meslek" gibi yapısal sıfatlar da burada işin içine girer.

Sahip olduğumuz yargı bu peşin kestirmelere dayanır. Bu kestirmeleri normatif beklentilere, makul olduğu düşünülen taleplere dönüştürürüz.

Olağan şartlarda, bu taleplerin yerine getirilip getirilmeyeceği yönünde bir soru ortaya çıkana kadar bunları talep ettiğimizin ya da taleplerimizin ne olduğunun farkına varmayız. İşte o zaman, yani böylesi bir soru gündeme geldiğinde, karşımızda duran kişinin ne menem bir şey olduğuna ilişkin başından beri belli bazı varsayımlarda buluna geldiğimizi idrak ederiz. Dolayısıyla, yaptığımız taleplere "bilkuvve"[14] talepler adını koymak ve karşımızdaki kişiye yakıştırdığımız sıfatı, muhtemel bir geriye

14 Türkçe Söyleyenler Notu (T.S.N.): Potansiyel, muhtemel, makul; potansiyel olarak doğrulanması beklenilen, en azından bunun muhtemel olduğu düşünülen.

dönük değerlendirme kapsamında yapılmış bir yakıştırma -yani "bilkuvve" bir niteleme, *varsayılan bir toplumsal kimlik*- olarak görmek daha doğru olur. Söz konusu kişinin gerçekten dâhil olduğu kategorilere ve sahip olduğu sıfatlara ise onun *fiilî toplumsal kimliği* adı verilecektir.

Bir yabancı karşımızdayken onun, dâhil edilmesine müsait kişi kategorisindeki diğerlerinden farklı ve pek de rağbet edilmeyen bir sıfata haiz olduğu yönünde kanıtlar ortaya çıkabilir -uç bir durumda bu, kişiyi baştan aşağı kötü, tehlikeli veya zayıf biri kategorisine sokabilir. Böylece karşımızdaki yabancı, zihnimizde sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan çıkıp lekeli ve sakat, kale alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa bir damgadır; zaman zaman buna başarısızlık, kifayetsizlik veya engel de denir. Bu durum, varsayılan ve fiilî toplumsal kimlik arasında özel bir uyuşmazlık teşkil eder. Varsayılan ve fiilî toplumsal kimlik arasında başka tür uyuşmazlıkların da söz konusu olduğu belirtilmelidir. Örneğin bir bireyi, dâhil olduğu varsayılan kategoriden farklı bir kategoride yeniden sınıflamamıza ve söz konusu kişiye ilişkin nitelemelerimizi değiştirmemize sebebiyet verebilecek türden uyuşmazlıkların söz konusu olabileceği hatırlanmalıdır. Ayrıca, tüm hoşa gitmeyen nitelikler değil, sadece belli bir birey tipinin ne olması gerektiğine ilişkin stereotipimizle uyuşmayanlar burada sorun yaratır.

Dolayısıyla bu kitapta damga terimi son derece itibarsızlaşmış bir sıfata atıfta bulunmak için kullanılacaktır ama gerçekte ihtiyaç duyulanın bir sıfatlar dili değil bir ilişki dili olduğu görülmelidir. Bir niteliğe haiz olma durumunu damgalayan bir sıfat, bir başkasının aleladeliğini teyit edebilir; dolayısıyla kendi başına arzu edilen veya edilmeyen bir şey değildir. Örneğin Amerika'daki kimi işler, bu işlerde çalışıp da o işin gerektirdiği üniversite eğitimine sahip olmayanların bu durumu örtbas etmelerine sebebiyet verebilir. Ne var ki, azınlıkta olan üniversite mezunlarının çalıştıkları bazı başka işler de onların, başarısız ya

da kaybeden damgası yeme kaygısıyla üniversite mezunu olduklarını bir sır gibi saklamalarına yol açabilir. Benzer bir biçimde orta sınıfa mensup bir erkek çocuğu kütüphaneye giderken görülmekten gocunmayabilir; ancak profesyonel bir suçlu şunları yazıyor:

> Örneğin eskiden, arada bir yaşadığım yere yakın bir kütüphaneye gittiğimi ve bilfiil içeri girmeden önce beni tanıyan birilerinin oralarda olup da beni kütüphaneye girerken görmediğinden emin olmak için birkaç kere omzumdan arkama baktığımı şimdi hatırlayabiliyorum.[15]

Aynı şekilde, ülkesi için savaşmayı arzulayan bir kişi, sahip olduğunu iddia ettiği fiziksel sağlamlığına halel getirebilir korkusuyla fiziki bir kusurunu örtbas edebilir. Daha sonrasında ise, canından bezen ve ordudan ayrılmaya çalışan aynı kişi, gerçekten akut bir hastalığı olmadığı hâlde itibarsızlaştırılmayı göze alarak bir askerî hastaneye hasta olarak kendini kabul ettirmeyi başarabilir.[16] O hâlde damga, gerçekten de nitelik/sıfat ile stereotip arasındaki bir nevi özel ilişkidir; bununla birlikte, toplumun hemen hemen her alanında itibarsızlaştırıcı etki yaratan nitelikler/sıfatlar olması sebebiyle bunu bu şekilde ifade etmeye devam etmeyi önermiyorum.

Damga ve onunla eş anlamlı terimler ikili bir perspektifin üstünü örterler: Damgalı birey, kendindeki farklılığın, hâlihazırda insanlar tarafından biliniyor ya da anında insanların dikkatini çekebiliyor olduğunu mu; yoksa kendindeki farklılığı insanların ne bildiğini ne de bu farklılığın onların hemen dikkatini çekebilir olduğunu mu farz eder? Birinci durumda, *gözden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış* olan, ikinci durumdaysa *gözden düşürülmesi, itibarsızlaştırılması* ihtimal dâhilinde olan söz konusudur. Dam-

15 T. Parker ve R. Allerton, *The Courage of His Convictions* (Londra: Hutchinson & Co., 1962), s. 109.

16 Bununla alakalı olarak bkz. M. Meltzer, "Counter-manipulation Through Malingering", A. Biderman ve H. Zimmerder, *The Manipulation of Human Behavior* (New York: John Wiley&Sons, 1961) içinde, s. 277-304.

galı bir birey, büyük ihtimalle her iki durumu da deneyimlemiş olsa bile bu önemli bir farktır. İtibarsızlaştırılmış olanın durumundan başlayıp itibarsızlaştırılmaya müsait olana geçeceğim ama bu ikisini birbirinden hiç ayırmayacağım.

Birbirinden oldukça farklı üç damga tipinden bahsedilebilir. Öncelikle (1) bedenin korkunçlukları -muhtelif fiziki deformasyonları- gelir. Sonra (2) zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları gelir; bunlar, örneğin ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihara girişim ve radikal siyasi davranışlar gibi bilindik bir listeden çıkarılır. Son olarak da (3) ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar vardır; bunlar, soy bağıyla aktarılabilir ve eşit bir biçimde bir ailenin tüm mensuplarına bulaşabilir.[17] Ancak her hâlükârda, Yunanların aklından geçenler de dâhil olmak üzere, damganın tüm bu muhtelif tür ve derecelerinde aynı sosyolojik özellikler bulunur: Sıradan, düzenli bir sosyal ilişkide kolayca takdir toplayabilecek bir kişi, merak uyandıran bir özelliğe sahip olabilir ve bu özellik diğer niteliklerini ikinci plana iterek söz konusu bireyle karşılaşanlarımızın ona sırt çevirmesini sağlayabilir. Söz konusu bu kişi artık bir damgaya, beklediğimizin dışında istenmeyen bir farklılığa sahiptir. Mevzubahis hususi beklentilerden olumsuz anlamda uzaklaşmayan kişilere ve bizlere ise *normal olanlar* adını vereceğim.

Damgası olan bir kişiye dönük biz normallerin takındığı tutumlar ve ona dönük eylemlerimiz iyi bilinir; çünkü iyilikseverlik eylemi tam da bu tepkileri yumuşatmaya ve abat etmeye yöneliktir. Şüphesiz, tanım gereği, biz damgalı bir kişinin pek de insandan sayılmayacağına inanırız. Bu zanna binaen, onun

17 Yakın tarihte, özellikle Britanya'da, düşük sınıf statüsü önemli bir etnolojik damga işlevi gördü; çocuk, beklenmeyen bir şekilde, başlangıçtaki konumunun çok ötesinde bir sosyal konuma yükselirse ebeveynlerinin veya en azından toplumsal çevresinin günahları peşini bırakmazdı. Sınıf damgası ve buna ilişkin muameleler İngiliz romanının temel temalarından biridir.

yaşamım zorlaştıran, birçok durumda düşünmeden de olsa etkili olan muhtelif ayrımcılıklar uygularız. Onun aşağı hâlini açıklamak ve temsil ettiği tehlikeyi izah etmek için bir damga teorisi, bir ideoloji inşa eder; bazen de sosyal sınıf gibi başka farkları temel alan bir hasımlığı akla yatkın kılmak için rasyonel gerekçeler buluruz.[18] Sakat, piç, salak gibi özel damga terimlerini, genellikle asıl manalarına kafa yormaksızın günlük söylemimizde birer mecaz ve tasvir kaynağı olarak kullanırız.[19] Bir kusuru temel alarak geniş bir kusur yelpazesini yakıştırma eğiliminde oluruz[20]; aynı zamanda, arzulanan ama pek de istenmeyen kimi sıfatları da yakıştırmaya meylederiz; birçok durumda bunlar, "altıncı his" ya da "sezgi" gibi doğaüstü yetenek türünden sıfatlardır[21]:

> Kimileri, körlere dokunmak veya onları yönlendirmek konusunda çekinceli olabilirken; kimileri de görme yetersizliği olarak algıladığı kusuru, engelliliğin bir parçası olarak genelleştirilebilir; örneğin körlere, sanki aslında sağırlarmış gibi bağırarak veya elleri ayakları tutmuyormuş gibi davranarak. Körlük ile karşılaşanlar kalıp yargılarda temellenmiş çok muhtelif inançlara sahip olabilirler. Örneğin körlerin, başkalarının haiz olmadığı, kendilerine has bilgiye erişim kanalları geliştirebildiklerini varsayarak onların özgün bir sağduyuya sahip olduklarını düşünebilirler.[22]

18 D. Riesman, "Some Observations Concerning Marginality", *Phylon*, ikinci çeyrek, 1951, s. 122.

19 Akıl hastaları vakası, T. J. Scheff'in ileride yayınlanacak bir makalesinde takdim ediliyor.

20 Körlere ilişkin bkz. E. Henrich ve L. Kriegelderl., *Experiments in Survival* (New York: Association for the Aid of Crippled Children, 1961), s. 152 ve 186; ayrıca, H. Chevigny, *My Eyes Have a Cold Nose* (New Haven, Conn.: Yale University Press, karton kapak, 1962), s. 201.

21 Kör bir kadının dediği gibi: "Sanırsam gözlerim görmediği için koku alma duyum aşırı geliştiğinden dolayı bir parfümü test etmemi istemişlerdi." Bkz. T. Keitlen (N. Lobsenz ile birlikte), *Farewell to Fear* (New York: Avon, 1962), s. 10.

22 A. G. Gowman, *The War Blind in American Social Structure* (New York: American Foundation for the Blind, 1957), s. 198.

Dahası, kişinin kendi durumuna verdiği savunmacı yanıtı, yetersizliğinin-engelinin doğrudan bir dışavurumu olarak algılayabiliriz; hâl böyle olunca hem yetersizliği hem de yanıtı, kişinin veya ebeveynlerinin ya da kişinin bağlı olduğu grubun yaptığı bir şeyin ceremesi ve dolayısıyla da ona dönük muamelemizin haklı sebebi olarak görebiliriz.[23]

Şimdi de normal olandan veya kendisini normal olarak tanımlayan kişiden çıkıp bu kişinin karşısındakine bakalım. Toplumsal bir kategorinin mensuplarının, doğrudan kendileri için geçerli olmadığı konusunda hem kendilerinin hem de başkalarının mutabık olduğu bir yargı standardını güçlü bir biçimde destekleyebileceği genel olarak doğrudur. Örneğin bir iş adamının, kadınlardan kadını veya keşişlerden sofu bir davranış bekleyip de bu davranış biçimlerinden hiçbirini kendine yakıştırmaması böyle bir şeydir. Buradaki ayrım, bir norma riayet etmekle o normu salt desteklemek arasındadır. Damga meselesi burada gündeme gelmez; mesele yalnızca, belirli bir kategoride yer alan kişilerin, belli bir normu sadece desteklemekle kalmayıp ona uymaları yönünde tüm taraflar düzeyinde bir beklenti söz konusu olduğunda ortaya çıkar.

İlaveten, bir bireyin, kendisinden etkin bir biçimde talep ettiğimiz şeylere uygun yaşama konusunda başarısız olmasına rağmen bu başarısızlığın ona göreli olarak halel getirmemesi de muhtemeldir. Bu kişi, yabancılaşmasının ve kimlik meselesine ilişkin taşıdığı inançlarının koruması altında kendinin tamamıyla normal olduğunu, asıl normal olmayanların ise bizler olduğunu düşünür. Damgalıdır ancak böyle olmaktan çok etkilenmiş ya da pişmanlık hissediyormuş gibi görünmez. Mennonitler[24], Çingeneler, utanmaz serseriler ve Ortodoks Yahudilere ilişkin anlatılar bu ihtimale alkış tutar.

Ne var ki, günümüz Amerika'sında birbirinden ayrık şeref

23 Örneğin bkz. Macgregor vd., *a.g.e.* boyunca.

24 T.S.N.: "Modern" hayatı reddeden sofu bir Hristiyan cemaati.

kodları düşüşe geçmiş görünmektedir. Damgalı birey, kimliğe ilişkin biz nelere inanıyorsak onlara inanma eğilimindedir ve bu çok önemli bir olgudur. Kişinin *kendisinin ne olduğuna* ilişkin en derin duyguları; "normal", yani herkes gibi bir birey olduğu, dolayısıyla adilane bir şansa ve muameleye kendisinin de hakkı olduğu algısına tekabül ediyor olabilir.[25] (Gerçekte, nasıl dile getirilirse getirilsin, iddialarını *herkese* değil sadece, tartışmasız bir biçimde içerisinde yer aldığını düşündüğü toplumsal bir kategorideki, örneğin kendi yaşındaki, cinsiyetindeki, mesleğindeki vb. herkese özgün olduğunu varsaydığı şeylere dayandırır.) Yine de (ki genellikle gayet isabetli bir biçimde) ne kadar dil dökerse döksün diğerlerinin kendisini gerçekten "kabullenmedikleri" ve kendisiyle "eşit bir seviyede" temasa geçmeye razı olmadıkları yönünde bir algıya sahip olur.[26] Üstelik daha geniş anlamıyla toplumdan alıp içselleştirdiği standartlar, ötekilerin onun başarısızlığı olarak gördüğü şeylere içten içe dikkat kesilmesini dayatır; bu, kaçınılmaz olarak, şöyle bir anlığına bile olsa, gerçekten olması gereken şeye fiilen yetemediği görüşüne kendini kaptırmasına sebebiyet verir. Utanç duygusu, bireyin kendi sıfatlarından birini sahip olunması küçük düşürücü bir şey olarak algılaması ve bu sıfata kesinlikle sahip olmadığını düşünmesi sonucunda ortaya çıkan güçlü bir ihtimal hâlini alır.

Hemen yanı başında normal insanların olmasının, bu benlik talepleriyle benliğin kendisi arasındaki yarılmayı teşvik etmesi hayli muhtemeldir ancak gerçek anlamda kendinden nefret et-

25 "Normal bir insan evladı" mefhumunun kaynağında insana yönelik tıbbi yaklaşım ya da ulus devlet gibi geniş ölçekli bürokratik kurumların, tüm mensuplarına bazı bakımlardan eşit muamele gösterme eğilimi olabilir. Kökeni ne olursa olsun bu mefhum, sıradan insanların hâlihazırda kendilerine ilişkin algılarını şekillendiren temel imgelemi sunuyor gibidir. İlginç bir biçimde, popüler hayat anlatısı yazımında, şüphe ile bakılan bir kişinin normal olduğu yönündeki iddiasını bir eşe ve çocuklara sahip olarak veya Noel ile Şükran Bayramı'nı onlarla geçirerek kanıtladığı yeni anlatı türü ortaya çıkmıştır.

26 Bir suçlunun, kabul görmemesine verdiği tepkiler Parker ve Allerton'da bulunur, *a.g.e.*, s. 110-111.

mek ve kendini küçük görmek, bir aynayla baş başa kaldığında da söz konusu olabilir:

> Sonunda ayağa kalktığım (...) ve yeniden yürümeyi öğrendiğim bir gün, kendime bakmak için bir büyüteç alıp büyük bir aynanın önüne doğru yürüdüm ve tek başıma gittim. Kendimi ilk gördüğümde neler hissettiğimi (...) başka kimseler bilsin istemedim. Çıt çıkmıyordu, bağrış-çağrış yoktu; kendimi gördüğümde öfkeyle çığlık atmadım. Kendimi sadece uyuşuk hissettim. Aynadaki o zat ben olamazdım. İçten içe kendimi sağlıklı, sıradan, bahtı açık bir insan gibi hissediyordum -ah, kendimi o aynadaki gibi hissetmiyordum! Lakin yüzümü aynaya çevirdiğimde utançla yanıp tutuşan gözlerim dönüp bana bakıyordu. (...) Oracıkta öyle sessizce ve ağlamadan dururken bundan birine bahsetmemin olanaksız olduğunu hızlıca kavradım ve keşfettiğim şeyin yarattığı kafa karışıklığı ve beraberinde getirdiği panikleme, bu duygularla uzunca bir süreliğine yalnız başıma yüzleşmek üzere oracıkta içime mühürlendi.[27]

> Aynada görmüş olduğum şeyleri defalarca unuttum. Zihnimin içerisine girip ayrılmaz bir parçam olamadı gördüklerim. Sanki benimle bir alakası yokmuş gibi bir hissiyata kapıldım; bir kılık değişikliğinden ibaretti ancak bu, kılık değiştiren insanın gönüllüce üstündekileri değiştirdiği ve söz konusu kişinin kimliği konusunda başka insanların kafasını karıştırma maksadıyla yapılan türden bir kılık değiştirme durumu değildi. Benim büründüğüm görünüm, masallarda olduğu gibi rızam veya bilgim olmadan üstüme geçirilmişti ve kimlik konusunda kafası karışan bizzat bendim. Aynaya bakıyordum ve kendimi tanıyamadığım için dehşete düşüyordum. Sanki ayrıcalıklı ve her şeyi başarması mümkün olan biriymişim gibi, içimdeki o sarsılmaz romantik kıvançla, durduğum yerde bir yabancı, küçük, acınası, gudubet bir figür görüyordum ve ben baktıkça sanki yüzü acıya gark oluyor ve utançla kızarıyordu. Bu bir görünümden ibaretti ama ömrübillah üzerimde kalacaktı. Oradaydı işte, gerçekti. Bu karşılaşmaların her biri kafama kurşun sıkılması gibi

27 K. B. Hathaway, *The Little Locksmith* (New York: Coward-McCann, 1943), s. 41, Wright içinde *a.g.e.*, s. 157.

bir şeydi. Sağlığıma ve güzelliğime ilişkin ısrarcı yanılsamanın yavaş yavaş ve inatla dört bir yanımı sarana ve ben bu önemsiz gerçekliği unutana ve yeniden külliyen hazırlıksız yakalanıp incinebilir bir hâl alışıma dek söz konusu karşılaşmalardan her biri, beni sersem, uyuşuk ve donuk birine dönüştürüyordu.[28]

Damgalı bireyin yaşamını temelde niteleyen şeyi artık ifade edebiliriz. Bu, muğlâk bir biçimde de olsa sıkça "kabullenme" denen meseledir. Damgalı bireyin toplumsal kimliğinin lekelenmiş veçheleri, hem onunla ilişkide bulunan kişilerde hem de damgalı bireyin bizatihi kendisinde, onun da herkes gibi saygı görmeyi ve dikkate alınmayı hak ettiği beklentisi yaratır. Ne var ki bu beklentiye rağmen diğerleri, damgalı bireye böylesi bir muameleyi yapmaktan geri kalırlar; söz konusu durum, damgalı bireyin nazarında, kendi niteliklerinden bazılarının buna yol açtığını düşünmesi şeklinde tezahür eder.

Damgalı birey bu duruma nasıl bir tepki verir? Kimi vakalarda, fiziki olarak deformasyona uğramış birinin plastik cerrahi müdahale için bıçak altına yatması, kör birinin gözü için tedavi görmesi, okuma-yazma bilmeyen birinin telafi edici bir eğitim alması, eşcinsel birinin psikoterapi görmesi gibi, söz konusu kişinin, başarısızlığının nesnel temeli addettiği şeyi doğrudan düzeltmeye yeltenmesi mümkündür. (Böyle bir onarımın mümkün olduğu zamanlarda bile çoğu zaman tam anlamıyla normal statü elde edilmez; nihayetinde benlik, belirli bir defoya sahip olma durumundan, belirli bir defoyu düzeltmiş olma durumuna geçmiş olur.) Burada damgalı bireyin, konuşma terapileri, ten rengi açıcı maddeler, vücut geliştiriciler, (döllenmiş yumurta sarısı tedavisiyle yenilenmede olduğu gibi) gençleştiriciler, iman yoluyla tedavi ve topluluk içinde özgüven edinme sırrının söz-

28 *A.g.e.*, s. 46-47. İnsanın kendisini beğenmemesi yönündeki hislere ilişkin genel terapiler için bkz. K. Lewin, *Resolving Social Conflicts*, Bölüm III (New York: Harper & Row, 1948); A. Kardiner ve L. Ovesey, *The Mark of Opression: A Psychosocial Study of the American Negro* (New York: W. W. Norton & Company, 1951); ve E. H. Erikson, *Childhood and Society* (New York: W. W. Norton & Company, 1950).

de satıcılığını yapan dolandırıcıların tuzağına düşmesinin bir sonucu olarak "mağdur edilme" riskinden söz edilmelidir. Söz konusu olan şey ister etkin teknikler isterse tam anlamıyla dolandırıcılık olsun; bunların yol açtığı arayış (ki çoğunlukla gizlidir), damgalı insanların ne kadar uç noktalara kadar gitmeye hazır olabileceğine, dolayısıyla onları bu uçlara iten durumun da ne denli hüzünlü olabileceğine ilişkin özel bir emare sunar. Bu hususta aşağıdaki tespit aktarılabilir:

> [New York'ta işitme engellilere dönük sosyal hizmet uzmanlığı alanında bir öncü olan] Bayan Peck, ilk zamanlarda ortalıkta cirit atan, köşeyi dönme peşindeki sayısız dolandırıcının ve sahte doktorun, İşitme Güçlüğü Birliği'ni; manyetik işitme cihazlarını, mucizevî titreşim makinelerini, yapay kulak zarlarını, üfleme cihazlarını, soluk alma cihazlarını, masaj aletlerini, büyülü yağları, balsamları ve tedavisi mümkün olmayan sağırlığın tedavisinde bile kalıcı iyileşme garantili, her derde derman ürünleri pazarlayabilecekleri ideal bir avlanma alanı olarak gördüklerinden bahsetmiştir. Bu türden gerçek dışı ve saçma şeylerin reklamları (1920'li yıllarda Amerikan Tıp Derneği bir soruşturmayla meseleye el atana dek), işitme zorluğu çekenleri günlük basın ve hatta itibarlı dergiler aracılığıyla dört bir taraftan kuşatmıştı.[29]

Damgalı birey, arızi ve fiziki koşullar sebebiyle kendisi gibi engeli olanlara genelde kapalı olduğu düşünülen etkinliklerden birinde yetkinleşme çabası göstererek durumunu dolaylı olarak düzeltmeye çalışabilir. Yüzmeyi, sürüş yapmayı, tenis oynamayı veya uçak kullanmayı öğrenen aksak bir kişi ya da kayak ve dağcılık uzmanı hâline gelen kör bir kişi bu gibi durumlara örnek teşkil eder.[30] Başa bela bir öğrenme süreci, elbette öğrenilen şe-

29 F. Warfield, *Keep Listening* (New York: The Viking Press, 1957), s. 76. Ayrıca, bkz. H. Von Hentig, *The Criminal and His Victim* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1948), s. 101.

30 Keitlen, *a.g.e.*, Bölüm 12, s. 117-129 ve Bölüm 14, s. 137-149. Ayrıca, bkz. Chevigny, *a.g.e.*, s. 85-86.

yin eziyet verici tatbikiyle beraber gidebilir; tekerlekli sandalyeye mahkûm bir kişinin dans eder gibi yaparak bir kızla piste çıkması böyle bir şeydir.[31] Sonuçta, utanç verici bir farklılığı olan kişi, gerçeklik denen şeyden kopup, bıkmadan usanmadan toplumsal kimliğinin mahiyetine ilişkin alışılmadık bir yorum getirmeye girişebilir.

Damgalı bireyin, damgasını, "tali kazanımlar elde etmek", yani başka sebeplerden dolayı eline yüzüne bulaştırdığı şeyleri mazur göstermek için kullanması da muhtemeldir:

> Yıllar boyunca yara izine, tavşan dudağına veya şekilsiz buruna birer engel gözüyle bakıldı; bu durumun toplumsal ve duygusal uyum açısından önemi alttan alta her şeyi kuşatır nitelikte oldu. Hastanın engeli, onun sosyal hayattaki tüm ayak sürtüşlerini ve nahoş görevlerini, tüm tatminsizliklerini ve tüm yetersizliklerini astığı bir "kancadır"; hasta, *sadece*, rekabetten makul bir kaçış aracı olarak değil, sosyal sorumluluktan feragat etmek için de bu engele bağımlı hâle gelir.
>
> Cerrahi bir müdahale sonucunda bu faktör ortadan kaldırıldığında hasta, onun kendisine sunmuş olduğu az çok kabul edilebilir duygusal himayeden yoksun kalır ve kısa süre sonra, onu şaşırtacak ve rahatsız edecek biçimde, defosuz, "sıradan" yüzleri olan insanlar için bile hayatın o kadar da pürüzsüz gitmediğini görür. Bir "engelden" destek almaksızın bu durumla başa çıkmaya hazır değildir ve o kadar sade olmasa da benzer bir himaye sunan nevrasteni (sinir zafiyeti), konversiyon histerisi (bir nevroz çeşidi), hipokondri (hastalık hastalığı) veya akut endişe hâlleri gibi davranış örüntülerine dönebilir.[32]

Ancak kişi, acı çekmenin yaşama ve insanlara ilişkin bir şeyler öğretebileceğini düşünmesinden dolayı, maruz kaldığı zorluklarda gizli bir ilahi takdisin işaretini de görebilir.

31 Heinrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 49.

32 W. Y. Baker ve L. H. Smith, "Facial Disfigurement and Personality", *Journal of the American Medical Association*, CXII (1939), s. 303. Macgregor vd., *a.g.e.*, s. 57 ve devamında, büyük kırmızı burnundan ahlaki bir koltuk değneği misali destek alan bir kişi örnek gösterilir.

> ... ama şimdi, hastanede yaşadıklarımın ardından epey zaman geçtikten sonra öğrendiklerimi değerlendirebilecek durumdayım [diye yazıyor, çocuk felci sebebiyle kalıcı olarak engelli bir anne]. Çünkü mevzu acı çekmekten ibaret değildi: Aynı zamanda acı çekerek bir şeyler öğrenmekti. İnsanlara ilişkin farkındalığımın derinleştiğini ve arttığını; bana yakın olan insanların, zihnimi, yüreğimi ve ilgimi var gücümle onların sorunlarına vakfedeceğim konusunda bana güvenebileceklerini artık biliyorum. *Bunu,* bir tenis kortunda koşuşturarak edinemezdim hiçbir zaman.[33]

Buna paralel olarak, aşağıdaki alıntıda bir MS (multipl skleroz) hastasının dile getirdiklerinin de işaret ettiği üzere, kişi "normal olanın" sınırlarını tekrardan tanımlama noktasına gelebilir.

> Hem sağlıklı zihinler hem de sağlıklı bedenler sakatlanabilir. "Normal" insanların ortalıkta gezinebiliyor, görebiliyor veya duyabiliyor olmaları, onların gerçekten de bunları yapabiliyor oldukları anlamına gelmez. Tatlarını tuzlarını kaçıran şeylere hayli kör, başkalarının iyilik talepleri karşısında da hayli sağır olabilirler; onları düşündükçe artık kendimi onlardan daha sakat veya engelli hissetmiyorum. Belki bir nebze de olsa bazı açılardan onların etrafımızdaki güzelliklere gözlerini açmalarına vesile olabilirim: Sıcak bir el, teselli etmeye çalışan bir ses, bir bahar meltemi, kulak kabartılacak güzel bir müzik, dost canlısı bir selam gibi şeyleri kastediyorum. Bu insanları önemsiyorum ve onlara yardımcı olabileceğimi hissetmek hoşuma gidiyor.[34]

Kör bir yazar ise şunları söylüyor:

> Bu, insanın yaşamdan haz almasını, körlükten çok daha etkin biçimde azaltabilecek birçok hadisenin söz konusu olduğu düşüncesine götürür ve bu mantığı takip etmek faydalı olacaktır. Bu noktadan bakıldığında, örneğin sevme becerisinden yoksun olmak gibi insanı hayattan tümüyle tat alamaz bir noktaya götürebilecek bir aczi, körlükten çok daha büyük bir trajedi olarak değerlendirebiliriz ama böyle bir illetten muzda-

33 Heinrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 19.

34 *A.g.e.*, s. 35.

rip bir adamın bu hâlinden haberdar olması bile alışılageldik bir şey değildir; dolayısıyla kendisine acıması imkânsızdır.[35]

Ve fiziksel engelli biri de şunu ekler:

> Hayat devam ettikçe sadece fiziksel engellerden değil, çok ama çok sayıda başka engelden de haberdar oldum ve yukarıdaki alıntıda geçen engelli kızın sözlerinin [acı sözler], hiç koltuk değneklerine ihtiyaç duymamış genç kadınlar, çirkin oldukları, çocuk yapamadıkları ya da insanlarla temasa geçemedikleri için veya bir sürü başka sebepten ötürü aşağılık ve farklı oldukları yönünde bir hissiyata kapılmış kadınlar tarafından da pekâlâ sarf edilmiş olabileceğini idrak ettim.[36]

Normal ve damgalı insanların verdiği ve buraya kadar ele aldığımız tepkiler, uzun zaman dilimleri içerisinde ve normal insanlarla damgalı olanlar arasındaki her türlü temastan ayrı olarak cereyan edebilir.[37] Ne var ki, elimizdeki çalışmanın derdi bilhassa "karma temaslardır" -bunlar, damgalı ve normal insanların aynı "sosyal ortamda" olduğu anlar, yani ister bir sohbet vesilesiyle isterse alakasız bir buluşmada birbirleriyle salt aynı ortamda bulunmaları şeklinde olsun, fiziki olarak birbirleriyle doğrudan temas hâlinde oldukları durumlardır.

Böylesi temasların söz konusu olabileceği beklentisi bile, sadece tek başına, normal ve damgalı insanların, yaşamlarını bu temaslardan kaçınacak şekilde düzenlemelerine yol açabilir. Bu durumun damgalı insanlar için içerdiği sonuçlar büyük ihtimalle daha zorlayıcı olacaktır; çünkü daha fazla şeye çeki düzen vermeleri icap edecektir:

> Evli olan iki kızından biriyle birlikte yaşayan Bayan Dover, fiziksel görünümü bozulmadan [burnunun distal -dış kısmı-

35 Chevigny, *a.g.e.*, s. 154.

36 F. Carling, *And Yet We Are Human* (Londra: Chatto & Windus, 1962), s. 23-24.

37 Bunun için bkz. G. W. Allport, *The Nature of Prejudice* (New York: Anchor Books, 1958).

nın- yarısının alınmasından] evvel, gezip tozmaktan, alışverişe çıkmaktan, akrabalarını ziyaret etmekten zevk alan bağımsız, sıcak ve dost canlısı bir kadındı ancak yüzünün görünümünün bozulması, hayat tarzının büyük bir değişime uğramasına yol açtı. İlk iki üç ay boyunca, tercihen odasında veya arka bahçede oturmuş, nadiren kızının evinden çıkmıştı. "İçim yanıyor, hayat yüzüme kapılarını kapattı" diyordu.[38]

Başkalarıyla kurduğu gündelik ilişkilerinde olumlu karşılıklar almaktan yoksun kalan ve kendini geri çeken kişi; şüpheci, bunalımlı, hasmane, endişeli ve ne yaptığını bilmez şaşkın biri hâline gelebilir. Bu bağlamda, Sullivan'ın konuya ilişkin söyledikleri aşağıdaki gibidir:

> Kendini aşağı bir mertebede görmek, kişinin çok derin bir güvensizlik hissini bilincinden uzaklaştıramaması ve bu duygunun giderek kronik bir hâl alması anlamına gelir; bu da o kişinin endişeden ve belki daha da kötüsünden, yani kıskançlıktan muzdarip olması anlamına gelir; tabii kıskançlık gerçekten endişeden daha kötü bir şeyse. Başkalarının onda fark edeceği bir şeyden dolayı kendisine saygısızlık yapabilecekleri korkusu, söz konusu kişinin diğer insanlarla ilişkilerinde daima güvensiz olması anlamına gelir; bu güvensizlik, genelde endişelerimizin büyük bir kısmında olduğu gibi bilinmeyen ya da maskelenmiş nedenlerden ötürü değil, kişinin karşısında çaresiz olduğunu bildiği bir şeyden dolayı ortaya çıkar. Oysa tam da bu, benlik sisteminde ölümcül bir noksanı temsil eder; çünkü benlik, "ben daha aşağı mertebede biriyim, dolayısıyla insanlar beni sevmiyor; onların yanında güvende olamam" şeklindeki kati bir ifadeyi örtbas edebilecek veya dışlayabilecek durumda değildir.[39]

Normal ve damgalı insanlar bilfiil karşılaştıklarında, özellikle de sohbet kabîlinden müşterek bir ilişkiyi sürdürmeye yeltendiklerinde orada, sosyolojinin başlıca sahnelerinden biri cereyan

38 Macgregor vd., *a.g.e.*, s. 91-92.

39 *Clinical Studies in Psychiatry*, H. S. Perry, M. L. Gawel ve M. Gibbonderl. (New York: W. W. Norton & Company, 1956), s. 145 adlı çalışmadan alınmıştır.

eder; çünkü birçok durumda bu ilişkilerdeki birçok an, iki tarafın da damganın sebep ve sonuçlarıyla doğrudan yüzleşmesi gerektiği anlardır.

Damgalı birey, biz normal insanların onu ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğimiz ve onu nasıl karşılayacağımız hususunda güvensiz bir hissiyat içerisinde bulunabilir.[40] Fiziki maluliyeti [sakatlığı] araştıran birinin yaptığı şu tasvir aktarılabilir:

> Malul insanların kendi statülerine ilişkin hissettikleri belirsizlik, işe alınma mevzusu bir yana, geniş bir sosyal etkileşim yelpazesini kapsar. Kör, hasta, sağır, sakat olanlar, tanışılan yeni birinin tutumunun ne olacağından, temas kurulana dek söz konusu tutumun ret mi yoksa kabul yönünde mi olacağından asla emin olamazlar. Ergen birinin, açık tenli bir siyahînin, ikinci kuşak bir göçmenin, sosyal açıdan etkin birinin, erkeklerin baskın olduğu işlere girmiş bir kadının yaşadığı tam da budur.[41]

Bu belirsizlik, damgalı bireyin, muhtelif kategorilerden hangisine yerleştirileceğini bîlmemesinden kaynaklanmaz sadece; aynı zamanda, yerleştirildiği kategorinin olumlu olduğu hâllerde dahi diğerlerinin içten içe onu sahip olduğu damga üzerinden tanımlayacaklarını bilmesinden ileri gelir:

> Böyle düzgün insanlar karşısında ben de kendimi hep böyle hissederim -bana ne zaman iyi, hoş davransalar aslında alttan alta daima sadece bir suçluymuşum gibi bakarlar, başka bir şekilde değil. Olduğumdan farklı bir şey olmam için artık çok geç. Ama hâlâ çok güçlü bir şekilde bunu hissediyorum; yani

40 R. Barker, "The Social Psychology of Physical Disability," *Journal of Social Issues*, IV (1948), s. 34, damgalı bireylerin sürekli yeni durumlarla karşılaşarak "sosyo-psikolojik bir sınırda yaşadığını" iddia etmektedir. Ayrıca bkz. Macgregor, *a.g.e.*, s. 87; Macgregor bu çalışmasında, görmezden gelinmesi imkansız bir deformasyonu olanların, etkileşim esnasında nasıl algılanacakları hususunda, fark edilmesi zor deformasyonlara sahip olanlara göre daha az kaygılı olduklarına işaret eder.

41 Barker, *a.g.e.*, s. 33.

bana sadece böyle yaklaşıyorlar ve beni başka bir şey olarak kabul etme becerisinden basbayağı yoksunlar.[42]

Dolayısıyla damgalı insanlar, karşılarındaki "ötekilerin" kendileri hakkında "gerçekten" ne düşündüklerini bilmemek gibi bir hissiyata kapılırlar.

Ayrıca, karma temaslar esnasında, damgalı birey kendini "sahnede"[43] hissetmeye, yani verdiği izlenimi (başkalarının yapmak zorunda olmadıklarını düşündüğü ölçüde) gözetim ve denetim altında tutmak zorunda olduğunu düşünmeye eğilimlidir.

Üstüne üstlük, gündelik olayları yorumlamak için kullanılan alışılageldik şemaların da artık bir işe yaramadığını hisseder. Yapmayı başardığı en küçük bir şeyin bile, kendi özel durumu göz önüne alınarak takdire şayan ve dikkate değer birer başarı olarak değerlendirildiği yönünde bir hissiyata kapılır. Profesyonel bir suçlu bunu şu şekilde gözler önüne seriyor:

> "Biliyor musun; bu tarz kitaplar okuyor olman gerçekten çok şaşırtıcı; hayrete düştüm, gerçekten şoktayım. Karton kapaklı gerilim kitapları okuduğunu düşünüyordum; kapakları böyle şatafatlı olanlarından, bu tarz kitaplar yani. Aksine sen bayağı bayağı; Claud Cockburn, Hugh Klare, Simone de Beauvoir ve Lawrence Durell okuyormuşsun!"
>
> İnanamazsınız ama bu söylediklerinin aşağılayıcı olduğunun farkında bile değildi; aslına bakarsanız, bana ne kadar yanılmış olduğunu söylerken dürüst olduğunu düşünüyordu. İşte sabıkalı olduğun zaman, senin bulaştığın işlere bulaşmamış düzgün insanlar sana böyle tepeden bakarlar. "Hayret!" derler. "Bu açıdan bakıldığında insana benziyorsun!" der gibi. Şaka yapmıyorum; o an içimden bu salakların canına okumak geliyor.[44]

42 Parker ve Allerton, *a.g.e.*, s. 111.

43 Bu özel kendi üzerine kapanma biçimi, S. Messinger vd. tarafından analiz edilmiştir, "Life as Theater: Some Notes on the Dramaturgic Approach to Social Reality", *Sociometry*, XXV (1962), s. 98-110.

44 Parker ve Allerton, *a.g.e.*, s. 111.

Kör biri benzer bir örnek sunuyor:

> Kişi için bir zamanlar en sıradan olan işler -lakayıt bir biçimde sokaklarda dolaşmak, tabağındaki bezelyeleri kendi başına yemek, sigara yakmak- artık sıradan değildir. Kişi olağan dışı biri oluverir. Eğer bu eylemleri ustalıklı ve kendinden emin bir şekilde yapacak olursa bu, diğerlerinde, sanki şapkadan tavşan çıkaran bir büyücünün uyandırdığı türden bir şaşkınlık uyandırır.[45]

Aynı zamanda kişi, küçük başarısızlıklarının veya münasebetsizliklerinin, damgalı farklılığının doğrudan bir dışavurumu olarak yorumlanabileceği hissiyatına sahiptir. Eski ruh hastaları, örneğin eş veya işverenle keskin bir edayla içli dışlı olma konusunda ürkektirler; çünkü duygularını gösterdiklerinde bunun neyin emaresi olarak anlaşılacağından kaygılanırlar. Zihin bozukluğu olan kişiler benzer bir sorunla karşı karşıya kalırlar:

> Düşük kavrayış becerilerine sahip birinin başını derde sokmasıyla yaşanan sıkıntı az çok otomatikman "zihin bozukluğuna" atfedilirken; "normal bir kavrayış kapasitesine" sahip birinin başını benzer bir derde sokmasıyla yaşananlar özel bir durumun belirtisi olarak değerlendirilmez.[46]

Sporla alakalı deneyimlerini anlatan tek bacaklı bir kız ek bir örnek sunar:

> Her düştüğümde bir sürü kadın başıma üşüşür, çaresiz bir yığın dişi tavuk gibi aptalca gıdaklayarak ufacık şeylerden endişelenirlerdi. Bunu yapmaları nazik bir davranıştı ve geriye dönüp baktığımda beni dert edinmelerini takdir ediyorum ama o zamanlar buna içerliyordum ve işime karışmaları beni rahatsız ediyordu. Çünkü ben paten sürerken herhangi bir rutin aksili-

45 Chevigny, *a.g.e.*, s. 140.

46 L. A. Dexter, "A Social Theory of Mental Deficiency", *American Journal of Mental Deficiency*, LXII (1958), s. 923. Damgalı bireyler olarak zihin bozukluğu yaşayanlara ilişkin bir diğer inceleme için bkz. S. E. Perry, "Some Theoretical Problems of Mental Deficiency and Their Action Implications", *Psychiatry*, XVII (1954), s. 45-73.

ğin -bir taşın ya da bir dal parçasının- tekerlerimi yerden kesebileceğini düşünmüyorlardı. Peşinen şu sonuca varıyorlardı: *Ben*, zavallı, çaresiz bir sakat olduğum için düşmüş olmalıydım.[47]

Aralarından biri bile çıkıp "o yabani at onu fırlattı!" diye avaz avaz bağırmadı -Tanrı affetsin ama o at teknik olarak tam da bunu yapmıştı. Sanki paten sürdüğüm o eski günler korkunç bir şekilde hortlak misali dönüp dolaşıp beni bulmuş gibiydi. Tüm bu iyi niyetli insanlar koro hâlinde feryat figan eğliyordu: "Ah, o zavallı mı zavallı kızcağız düştü!"[48]

Damgalı bireyin başarısızlığı (tipik olarak görsel bir biçimde) ona yönelen ilgi-alakamız sayesinde algılanır hâle geldiğinde -kısacası gözden düşürülmeye müsait biri olmaktan çıkıp gözden düşürülmüş biri hâline geldiğinde- kişi büyük ihtimalle, normal insanların karşısında bulunmasının, kendisini, tüm çıplaklığıyla özel hayatının ihlal edilmesine maruz bıraktığını hisseder[49]; bu da muhtemelen en açık ve anlamlı hâliyle çocuklar gözlerini ona diktiğinde deneyimlenir.[50] Teşhir edilme ve buna maruz kalmanın beraberinde getirdiği söz konusu memnuniyetsizlik, yabancıların rahatça onunla giriştiği sohbetlerde, yani şahsına yönelik rahatsız edici bir merak sergiledikleri veya ihtiyaç duymadığı ya da istemediği bir yardım teklifinde bulundukları sohbetlerde artabilir.[51] Bu tür sohbetlere ilişkin kimi klasik giriş cümlelerinin söz konusu olduğu ilaveten belirtilebilir: "Ah be güzel kızım nasıl bu hâle geldin?", "Benim büyük amcamın da seninkine benzer bir engeli vardı; o yüzden seni çok iyi anlıyorum", "Biliyor musun; hep engellilerin iyi aile babaları olduğunu ve aileleri-

47 Baker, *Out on a Limb* (New York: McGraw-Hill Book Company, tarih belirtilmemiş), s. 22.

48 *A.g.e.*, s. 73.

49 R. K. White, B. A. Wright ve T. Dembo, "Studies in Adjustment to Visible Injuries: Evaluation of Curiosity by the Injured", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XLIII (1948), s. 13-28 adlı makalede bu konu güzel bir biçimde ele alınmıştır.

50 Örneğin Heinrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 184.

51 Bkz. Wright, *a.g.e.*, "The Problem of Sympathy", s. 233-237.

ne çok iyi baktıklarım söylemişimdir", "Söyle bana, bu engelli hâlinle nasıl banyo yapabiliyorsun?" Bu girizgâhların ima ettiği şey, damgalı bireyin, alın yazısını paylaşmak kaydıyla, herkesin istediği zaman ve şekilde yaklaşabileceği bir kişi olduğudur.

Karma bir sosyal ortama girdiğinde karşılaşabileceği şeyleri pekâlâ önceden kestirebilen damgalı birey, sinerek kendini korumaya çalışabilir. Bu durum, buhran esnasında kimi Alman işsizler üzerine yapılmış eski bir araştırma üzerinden betimlenebilir; aşağıdaki sözleri sarf eden kişi 43 yaşında bir duvar ustasıdır:

> İşsiz sıfatını taşımak ne kadar da zor ve onur kırıcı bir şeymiş. Dışarı çıktığımda gözlerimi kaçırıp yere bakıyorum; çünkü kendimi tamamen kadri kıymeti olmayan biri gibi hissediyorum. Sokaklarda dolaştığımda ortalama bir vatandaşla kıyaslanamazmışım gibi geliyor; sanki herkes parmağıyla beni gösteriyor. İçgüdüsel olarak birileriyle buluşmaktan kaçınıyorum. Eski tanıdıklar ve daha iyi zamanlardan kalma dostlar artık o kadar içten davranmıyorlar. Karşılaştığımızda beni üstünkörü selamlıyorlar. Artık sigara uzatmıyorlar, "buna layık değilsin, çalışmıyorsun" der gibi bakıyorlar.[52]

Engelli bir genç kız, aydınlatıcı ve betimleyici bir tahlil sunuyor:

> Kasabamızın sokaklarını tek başıma arşınlamaya (...) başladığımda (...) ne zaman yol kenarında üç-dört çocuktan oluşan bir topluluğun yanından geçmek zorunda kalsam ve o esnada yalnız olsam bana bağırırlardı. (...) Bazen bana bağırarak ve benimle kafa bularak peşimden koştukları bile oluyordu. Bu, nasıl göğüsleyeceğimi bilmediğim bir şeydi ve buna katlanamıyor gibiydim. (...) Bu karşılaşmalar yüzünden bir süreliğine tüm çocuklardan elim ayağım boşalırcasına ödüm koptu. (...) Günün birinde, tüm tanımadığım çocuklardan köşe bucak kaçacak kadar korkar hâle geldiğimi; çocukların da tıpkı hayvanlar gibi benim onlardan korktuğumu farkına vardıklarını; benim

52 S. Zawadski ve P. Lazarsfeld, "The Psychological Consequences of Unemployment", *Journal of Social Psychology*, VI (1935), s. 239.

onlardan korkarak büzülmem karşısında, çocukların en uslu ve en cana yakın olanlarının bile otomatikman benimle dalga geçme eğilimine girdiklerini aniden idrak ettim.[53]

Damgalı birey, sinmek yerine "el mi yaman ben mi yaman" dercesine hasmane bir tavırla karma temaslara yanaşmaya yeltenebilir ancak bu tutum, ötekilerin bir dizi rahatsız edici karşılık vermesine sebep olabilir. Damgalı bireyin bu iki taktik arasında gelgitler yaşadığı, her an birinden diğerine geçtiği ve böylece olağan yüz yüze etkileşimlerin yıpranmasına neden olabilecek temel yollardan birine girdiği de ayrıca belirtilebilir.

Burada demek istediğim şudur ki; damgalı bireylerin -en azından "görünür" damgası olanların- karma sosyal ortamların endişe verici tekinsiz etkileşimlere mahal verebileceğini düşünmeleri için haklı sebepleri vardır ama hâl böyleyse normal olan bizler için de benzer karşılaşmaları sarsıcı bulma ihtimali söz konusu olabilir. Bizler de damgalı bireyin, ya ziyadesiyle saldırgan ya da ziyadesiyle mahcup olduğu yönünde bir hissiyata kapılırız ve bunlardan hangisi söz konusu olursa olsun, damgalı bireyin eylemlerimize, kasıt taşıyorlarmış gibi birtakım anlamlar atfedip böyle bir okumaya fazlasıyla meyilli olduğunu düşünürüz. Onun hâlini doğrudan empati kurarak dert ettiğimizi gösterdiğimiz takdirde, haddimizi aşacağımız yönünde bir hissiyata kapılabiliriz ama öte yandan da onun bir kusura sahip olduğunu gerçekten unutacak olursak büyük ihtimalle ondan imkânsız şeyler talep eder veya düşüncesizce onun sahip olduğuna benzer dertlerden muzdarip olanları hafife almış oluruz. Damgalı birey ile bir arada olduğumuzda onun için söz konusu olabilecek her potansiyel huzursuzluk kaynağı, onun bu durumun farkında olduğunu, onun da farkında olduğumuzun farkında olduğunu, hatta onun farkında olduğuna ilişkin farkındalığımızın da far-

53 Hathaway, *a.g.e.*, s. 155-157, S. Richardson, "The Social Psychological Consequences of Handicapping", 1962'de gerçekleşen Amerikan Sosyoloji Derneği Toplantısı'nda (Washington, D.C.) sunulan yayınlanmamış bildirinin içinde, s. 7-8.

kında olduğunu sezdiğimiz bir şey hâline gelebilir. Bu durumda, Meadci sosyal psikolojinin, nasıl başlatılacağını söylediği ama nasıl son verileceğini söylemediği karşılıklı algılamanın bitmek bilmez çevrimi için ortam artık müsaittir.

Hem damgalıların hem de biz normal insanların karma sosyal ortamlarda devreye soktuğu şeyler göz önünde bulundurulduğunda her şeyin tıkırında yürümeyeceği anlaşılabilirdir. Söz konusu durumlarda muhtemelen, elimizin altında ister istemez bulunan kişi tiplerinden birine karşımızdaki kişi tamamen uyuyormuşçasına davranmaya yelteniriz; bu ise o kişiye, ya hissiyatımız uyarınca hakkında sahip olduğumuz yargıdan daha iyi biri gibi ya da muhtemelen olduğundan daha kötü biri gibi davranmamız anlamına gelebilir. Bunlardan hiçbirinin tutmasının imkânı yoksa onu "kale almamayı" ve ihtimam gösterilmesi gereken bir kişi olarak görmeyip yok saymayı deneyebiliriz. Buna karşılık, söz konusu kişi de en azından başlarda bu taktiklere muhtemelen ses çıkarmayabilir.

Bu durumun neticesinde dikkat, zorunlu hedeflerinden kaçak biçimde sapar ve bir tür etkileşim patolojisinde -yani huzursuzlukta- ifadesini bulan "benlik bilinci" ile "ötekilik bilinci" ortaya çıkar.[54] Fiziksel engelli insanların durumlarına ilişkin yapılan şu betimlemede dile getirildiği üzere:

> Bir engel, ister alenen ve doğrudan yankı bulsun isterse de daha yaygın olarak görüldüğü üzere ona açıkça atıfta bulunulmasın; altta yatan keskin ve yoğun farkındalık, etkileşimin tamamıyla "engelin" terimleri (dili) çerçevesinde ifade edilmesine sebep olur. Konu hakkında bana bilgi veren muhataplarımın yaptığı betimlemelere göre, bilindik rahatsızlık ve sıkılganlık emarelerinden biri veya birkaçı buna eşlik eder: ihtiyatlı göndermeler, birden tabu hâline gelen sıradan kelimeler, gözlerin başka yerlere dikildiği bakışlar, yapmacık bir laubalilik, zorlama

54 Konunun genel bir biçimde ele alınışına ilişkin bkz. E. Goffman, "Alienation from Interaction", *Human Relations*, X (1957), s. 47-60.

bir gevezelik, sakar bir ağırbaşlılık.[55]

O hâlde, damgası olduğu bilinen veya böyle algılanan insanların olduğu sosyal ortamlarda, muhtemelen duruma pek de uygun olmayan kategorileştirmeleri yürürlüğe koyarız ve bu durumdan, yine muhtemelen, hem söz konusu kişi hem de biz rahatsızlık duyarız. Bu, elbette sadece başlangıçtır; devamında önemli hadiseler şüphesiz vuku bulacaktır ve bize nazaran bu durumlarla muhtemelen daha sık karşılaştığı için, bu tür durumları idare etmek hususunda daha maharetli olan da pek tabii ki damgalı birey olacaktır.

Aidiyet ve Kabul Görme

Bir bireyin varsayılan kimliği ile fiilî kimliği arasında bir uyuşmazlığın var olabileceği daha önce iddia edilmişti. Bu uyuşmazlığın farkına varıldığında veya bu uyuşmazlık aşikârsa söz konusu bireyin toplumsal kimliği örselenir; söz konusu uyuşmazlık, onu hem toplumdan hem de kendisinden koparma yönünde bir etkide bulunur ve böylece itibarsızlaştırılmış bir kişi olarak, kabul görmediği bir dünyaya göğüs germek durumunda kalır. Burunsuz doğan birinde söz konusu olduğu gibi, bazı durumlarda, türünün tek örneği olduğunu ve tüm dünyanın kendisine karşı olduğunu tecrübe edercesine hayatına devam edebilir. Ne var ki, çoğu durumda, kendini onun yerine koymaya, görünüşüne rağmen onun da bir insan, "özünde" normal biri olduğu yönündeki hissiyatını paylaşmaya hazır, hâlden anlayan başkalarının olduğunu görecektir. İlerleyen sayfalarda bu türden iki "ötekiler kategorisi" ele alınacaktır.

Hâlden anlayan ötekiler kategorisinde ilk sırada, elbette söz konusu kişiyle aynı damgaya sahip olanlar vardır. Bunlardan bazıları, böylesi bir damgaya sahip olmanın nasıl bir şey olduğuna ilişkin kendi deneyimlerinden hareketle kişiye bu hususta kimi

55 F. Davis, "Deviance Disavowal: The Management of Strained Interaction by the Visibly Handicapped", *Social Problems*, IX (1961), s. 123. Ayrıca, bkz. White, Wright ve Dembo, *a.g.e.*, s. 26-27.

püf noktaları öğretebilirler. Aynı şekilde, manevi destek almak için dayanabileceği, kendisini canı gönülden evinde hissettiği bir rahatlık sağlayan, gerçekten herhangi bir normal kişi gibi kabul gördüğü bir çevre sunabilirler. Burada, okuma yazma bilmeyenlere ilişkin bir araştırmadan bir örnek verilebilir:

> Okuma yazma bilmeyenlerin kendi aralarında etkileşime geçtiklerinde cereyan eden davranış örüntüsü, bu kişiler arasında farklı bir değerler sisteminin var olduğunu kanıtlar. Bu kişiler kendi grupları içinde, hâkim toplumda sıkça algılandıkları şekliyle ifade yeteneğinden yoksun, kafası karışık bireyler olmaktan çıkıp ifade ve kavrayış yeteneği güçlü bireyler hâline gelmekle kalmazlar sadece; aynı zamanda kendilerini kurumsal terimler kapsamında da ifade ederler. Bu kişilerin kendi aralarında kullandıkları bir yanıt evrenleri vardır. İtibar ve aşağılama simgeleri oluştururlar ve bu simgeleri karşılıklı olarak tanırlar; dikkate değer durumları kendi normları ve kelime dağarcıkları çerçevesinde değerlendirirler ve kendi aralarındaki ilişkilerde uyum maskeleri düşer.[56]

İşitme zorluğu çekenlere ilişkin başka bir örnek:

> Ritchie School'da, işitme engelli olmayı verili kabul eden insanlarla birlikte olmanın ne denli rahatlatıcı olduğunu hatırladım. Artık işitme cihazlarım da kanıksamış insanlarla tanışmak istiyordum. Birinin bana bakıp bakmadığını umursamadan vericimin sesini ayarlamak ne kadar da huzur verici bir şey olurdu. Boynumun arkasındaki kordonun görünüp görünmediğini bir süre düşünmemek... Birisine yüksek sesle "Aman Tanrı'm, pilim bitti" demek ne kadar da büyük bir lüks![57]

Damgalı birey kendi başına kaldığında hayatı örgütlemek için dezavantajını temel alabilir ama bu hayatı, kısıtlanmış bir dünyada geçirmeye boyun eğmek zorundadır. Kişi burada, damgalı olmasının hazin öyküsünü sonuna kadar geliştirebilir.

56 H. Freeman ve G. Kasenbaum, "The Illiterate in America," *Social Forces*, XXXIV (1956), s. 374

57 Warfield, *a.g.e.*, s. 60.

Zihinsel engelli birinin, kendisi gibi olanlarla dolu [zihinsel engellilere yönelik] bir kurumda neden bulunduğuna ilişkin sunduğu açıklamalar buna bir örnek teşkil eder.

> (1)"Bir çeteye bulaştım. Bir gece bir benzin istasyonunu soyuyorduk ve aynasızlar beni yakaladı. Benim yerim burası değil." (2) "Burada olmamam gerektiğini zaten siz de biliyorsunuz. Sara hastasıyım; bu insanlarla burada olmamam gerekir." (3) "Ailem benden nefret ediyor ve beni buraya yerleştirdiler." (4) "Bana çatlak diyorlar. Çatlak falan değilim; olsam bile bu ayak takımıyla burada olmamam gerekir."[58]

Öte yandan söz konusu kişi, kendisininkine benzer dertlerden muzdarip olanların öykülerinden sıkılabilir ve tüm bu grup üstünlüğü ve üçkâğıtçılık üzerine düşmanlık hikâyelerini, kısacası "sorun" odaklı tüm bu mevzuları tam da sorun sahibi olmanın cezalarından biri olarak görebilir. Bununla birlikte, soruna dönük bu odaklanmanın ardında, bir noktaya yoğunlaşmış olması sebebiyle normal insanlarınkinden çok da farklı olmayan bir bakış açısı yatar:

> Hepimiz insanları, önemsediğimiz veya genel bir öneme sahip olması gerektiğini düşündüğümüz nitelikler üzerinden tanımlamaya meyilli gibiyizdir. Herhangi birine "merhum Franklin D. Roosevelt kimdi?" diye sorsanız muhtemelen size, onun çocuk felcinden muzdarip biri olduğu değil de Birleşik Devletler'in 32'inci Başkanı olduğu söylenecektir; her ne kadar pek çok kişi onun, engeline rağmen dişini tırnağına takarak Beyaz Saray'a çıkmayı başarmış biri olmasını kayda değer bulup bunu ilave bir bilgi olarak belirtecek olsa da.[59]

Damgalı bireylere dönük sosyolojik araştırma yapılırken

58 R. Edgerton ve G. Sabagh, "From Mortification to Aggrandizement: Changing Self-Concepts in the Careers of the Mentally Retarded", *Psychiatry*, XXV (1962), s. 268. Hazin öykülere ilişkin başka yorumlar için bkz. E. Goffman "The Moral Career of the Mental Patient", *Psychiatry*, XXII (1959), s. 133-134.

59 Carling, *a.g.e.*, s. 18-19.

genellikle, verili bir kategoride bulunanların sürdürdüğü tüzel yaşam dert edinilir; tabii böyle bir şey söz konusuysa. Burada, muhtelif işlevleriyle, tüm grup teşekkülü tiplerine ilişkin oldukça eksiksiz bir dökümün bulunması kesindir. Örneğin herhangi bir grup teşekkülü konusunda alenen caydırıcı bir hususiyet olarak konuşma bozukluklarına sahip insanlar vardır.[60] Eski zihin hastaları birleşmek hususunda genelde isteksizdirler -içlerinden çok az bir kısmı zihin sağlığı cemiyetlerini destekleme konusunda isteklidir; bu cemiyetler, tüm üyelerine sıradan bir örgütlenme altında bir araya gelme imkânı tanıyan masumane adlar taşısalar da.[61] Bir de boşananların, yaşı kemale ermiş olanların, obezlerin, fiziki engeli olanların,[62] ostomili[63] ve kolostomili[64] kişilerin kurdukları, bir araya geldikleri ve birbirlerine destek oldukları cemiyetler vardır.[65] Eski alkoliklerin ve madde bağımlılarının kurduğu, muhtelif raddelerde gönüllü olarak işleyen mukim cemiyetler mevcuttur. A. A. gibi [Anonim Alkolikler

60 E. Lemert, *Social Pathology* (New York: McGraw-HillBook Company, 1951), s. 151.

61 H. Wechsler, "The Expatient Organization: A Survey", *Journal of Social Issues*, XVI (1960), s. 47-53 içinde genel bir görünüm sunulmuştur. Listedeki yerler şunlardır: Recovery Inc., Search, Club 103, Fountain House Foundation, San Francisco Fellowship Club, Center Club. Böyle bir cemiyete ilişkin bir araştırma için bkz. D. Landy ve S. Singer, "The Social Organization and Culture of a Club for Former Mental Patients", *Human Relations*, XIV (1961), s. 31-41. Ayrıca, bkz. M. B. Palmer, "Social Rehabilitation for Mental Patients", *Mental Hygiens*, XLII (1958), s. 24-28.

62 Bkz. Baker, *a.g.e.*, s. 158-159.

63 T.S.N.: Ostomi: İnce veya kalın bağırsağın herhangi seviyede, geçici bir süre için veya daimi olarak karın cildine ağızlaştırılması işlemidir.

64 T.S.N.: Kolostomi: Kolonun (kalın bağırsağın) hastalıklı kısmının alınıp geriye kalan kısmının ameliyatla karın ön duvarına dikilerek dışarıya açılması.

65 D. R. White, "Bana ileostomi [ince bağırsağın bir kısmının cilde ağızlaştırılması] uygulandı (...) ne yazık ki. Her şeye rağmen bunu kabullenmeyi ve normal, dolu dolu bir hayat yaşamayı öğrenebildim", *American Journal of Nursing*, LXI (1961), s. 52: "Bugün, 16 Federal Devlet bünyesinde ve Columbia Eyaletinde, ayrıca Avustralya, Kanada, İngiltere ve Güney Afrika'da ileostomi ve kolostomi cemiyetleri vardır."

Derneği], üyelerine dört başı mamur bir doktrin ve adeta bir yaşam tarzı sunan ulusal birlikler vardır. Bu birlikler, çoğu zaman, muhtelif durumlarda bulunan kişi ve grupların yıllarca sarf ettiği çabanın sonucudur ve birer sosyal hareket olarak emsal mahiyeti taşıyan araştırma nesneleri teşkil ederler.[66] Aynı hapishanede ya da ıslah evinde yatmış eski mahkûmların oluşturduğu karşılıklı yardım ağları vardır; bunun bir örneğini Fransız Guyanası'ndaki cezaevinden kaçanların Güney Afrika'da kurduğu öne sürülen gizli cemiyet oluşturur. Daha geleneksel olarak bazı suçluların ve eşcinsellerin parçası olduğu ve ulusal düzeyde işleyen ilişki ağları vardır. Ayrıca, bazı hususi hizmetleri sağlayan kentsel muhitler vardır; bunlar fahişelere, uyuşturucu bağımlılarına, eşcinsellere, alkoliklere ve ayıplanan başka gruplara mekânsal bir üs sağlarlar; farklı türden dışlanmış insanlar buralarda bazen aynı mekânı paylaşırlar, bazen de paylaşmazlar. Son olarak şehrin içinde, etnik, ırksal veya dinî temelli tam anlamlıyla meskûn mahaller vardır; etnik temelli bir damgaya haiz kişiler buralarda hayli yoğunlaşmış durumdadırlar ve (benzer birçok gruplaşmanın aksine) bu topluluklarda temel örgütlenme birimi birey değil ailedir.

Burada, şüphesiz yaygın bir kafa karışıklığı mevcuttur. "Kategori" terimi fevkalade soyuttur ve herhangi bir kümelenmeye, bu durumda belirli bir damgası olan kişilere, rahatça uygulanabilir. Verili bir damga kategorisine denk düşenlerin azımsanmayacak bir kısmı, "grup" veya bununla eşdeğer olan "biz" ya da "bizimkiler" gibi terimler üzerinden mensupların bütününe pekâlâ atıfta bulunabilir. Benzer şekilde, bu kategorinin dışında kalanlar da söz konusu kategori içerisinde bulunanları "grup" terimi üzerinden işaret edebilir. Ne var ki, üyeler bütününün dar

66 Warfield, *a.g.e.*, s. 135-136 içinde, New York İşitme Zorluğu Çekenler Hareketinin 1950 yılındaki kutlamasını betimler; hem birbirini izleyen her bir lider kuşağı hem de aslen ayrı olan her bir örgütün temsilcisi oradadır. Böylece, hareketin tarihinin yeniden gözden geçirilip eksiksiz şeceresini çıkarmak mümkündür. Hareketin uluslararası tarihine ilişkin yorumlar için bkz. K. W. Hodgson, *The Deaf and their Problems* (New York: Philosophical Library, 1954), s. 352.

anlamıyla biricik bir grup teşkil etmediği sıkça görülür; ne müşterek eylemde bulunma kapasitesine ne de sağlam ve kapsayıcı bir karşılıklı etkileşim örgüsüne sahiptirler. Belirli bir damga kategorisinden insanların, tüm mensuplarının o kategoriden geldiği küçük gruplar dâhilinde bir araya gelmeye eğilimli olduğu, bizzat bu grupların kendilerinin değişen raddelerde kapsamlı birer örgütlenmeye tabi olduğu görülür. Aynı kategoriye mensup iki kişi tesadüfen karşılaştığında birbirlerine dönük tavırlarını değiştirmeye yatkın olabilecekleri gözlemlenebilir; çünkü her biri diğerinin kendisiyle aynı gruba ait olduğuna inanır. Ayrıca, bir bireyin, söz konusu kategorinin bir mensubu olması hasebiyle, aynı kategoriye ait başka biriyle temasa geçme ve hatta neticede onunla bir ilişki kurma ihtimali artar. Dolayısıyla bir kategori, mensuplarını, aralarında ilişkiler tesis etmeye ve gruplar oluşturmaya teşvik edebilir ancak bu, mensuplar bütününün zorunlu olarak bir grup teşkil ettiği anlamına gelmez -bu, ilerleyen sayfalarda bazen ihmal edeceğimiz ince bir kavramsal ayrıntıdır.

Belli bir tabanla donanmış, ekolojik olarak konsolide bir topluluğun çıkış noktasını teşkil etse de etmese de damgalanmış kişiler, kendilerini temsil etmekle mükellef failleri ve komiteleri destekleme eğilimindedirler. (İşin ilginç yanı, bu temsilcilerin vekillerine, taraftarlarına, öznelerine, hayranlarına veya destekçilerine isabetlice işaret eden hiçbir kelime mevcut değildir.) Örneğin üyeler, davalarını basın veya hükümet önünde savunmak için bir komiteye veya baskı grubuna sahip olabilirler; bu durum, sağırlar, körler, alkolikler ve Yahudilerde olduğu gibi, kendi aralarından birilerinin veya kendilerine "benzeyen", neyin ne olduğunu bilen kişilerin ya da eski hükümlüler ve zihin engellilerde söz konusu olduğu üzere, ellerinin altında diğer taraftan, "ötekilerden" birilerinin olup olmadığına göre farklılık arz edebilir.[67] (Aynı damgalı birey kategorisinin çıkarlarına hizmet eden eylem grupları bazen küçük ihtilaflar içerisine düşebilir; bu

67 Örneğin, bkz. Chevigny, *a.g.e.*, Bölüm 5; burada körlerin durumu tasvir edilmiştir.

ihtilaflar sıklıkla, bu gruplardan bazılarının damgalılar arasından çıkan kişiler tarafından, diğerlerinin ise "normaller" tarafından yönetiliyor olmasından kaynaklanır.) Bu temsilcilerin hususi görevlerinden biri, kamuoyunu söz konusu kategori için daha yumuşak bir etiket kullanmaya ikna etmektir:

> Lig [New York İşitme Zorluğu Çekenler Ligi] üyeleri bu kanaate istinaden sadece "işitme zorluğu çekmek", "zor işitmek", "işitme kaybı" gibi ifadeleri kullanma; "sağır" kelimesini sohbetlerinden, yazışmalarından, diğer tüm eğitim formasyonlarından ve kamuoyu önünde yaptıkları konuşmalardan çıkarma konusunda anlaştılar. Bu, işe yaradı. New York'un geneli bu yeni kelime dağarcığını kullanmaya başladı. Doğru ve haklı fikirler yol alıyordu.[68]

Temsilcilerin alışılageldik görevlerinden bir diğeri, normaller ile damgalılardan oluşan kitlenin karşısına bir "sözcü" olarak çıkmaktır; sözcüler, damgalıların davasını savunurlarsa, bir de hepsi damgalı bireylerse ancak bu şekilde kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirmiş olabileceklerini kanıtladıkları için, "normal olana" dönüşme başarısının kamusal ödüllere layık canlı modelleri olurlar.

Belirli damgaları olanların bazı yayınları finanse ettikleri sıklıkla görülür. Damgalı okuyucu açısından bu yayınlar, dâhil olduğu grubun gerçekliğini pekiştiren ve sağlamlaştıran ortak hissiyatı ifade eder. Burada, mensupların ideolojisi -şikâyetleri, özlemleri, siyasetleri- formüle edilir. Bilindik dostların ve düşmanların adı anılır, bu kişilerin kıymetleri veya alçaklıkları teyit edilir. Yeni alanlarda kendilerini normal olarak kabul ettirebilmiş "bütünleşme kahramanlarının" öyküleri anlatılır. Normallerin aşırıya kaçan kötü muamelelerine ilişkin hem güncel hem de tarihsel mezalim öyküleri kâğıda dökülür. Biyografik ve otobiyografik biçime bürünmüş, damgalılar açısından rağbet gösterilesi davranış kodlarını gözler önüne seren ve emsal teşkil

68 Warfield, *a.g.e.*, s. 78.

eden kıssadan hisseli öyküler sunulur. Yayın yapma, damgalıların durumunun değerlendirilmesi noktasında ortaya çıkan fikir ayrılıklarının altını çizmek için bir forum işlevi de görür. Bireyin kusuru özel bir teçhizat mı gerektiriyor; yine bu yayınlarda reklamını ve tasvirini bulacaktır şüphesiz. Dolayısıyla bu tip yayınların okuyucu kitlesi, benzer yönelimli kitaplar ve broşürler için de önemli bir pazar sağlar.

Belirli bir damgalılar kategorisi ne kadar sınırlı veya dışlanmış olursa olsun bu kategoriye dâhil olanların, en azından Amerika'da, bakış açılarını kamusal alanda öyle veya böyle sunma fırsatlarının olabileceğini vurgulamak önemlidir. Dolayısıyla, ne kadar az kültürlü olurlarsa olsunlar damgalı Amerikalıların, damgalarını veya engellerini, bunların her şeyden önce yazınsal, yani imgesel olarak tanımlandığı veya aktarıldığı bir dünyada yaşadıkları söylenebilir. Kendileri gibi kişilerin durumuna ilişkin kitaplar okumasalar dahi en azından dergi okurlar ve film izlerler; bunu yapmadıklarında da yerel şürekânın sözlerine kulak asarlar. Dolayısıyla, damgalı bireylerin çoğu, nokta-i nazarlarının entelektüel açıdan geliştirilmiş şekillerine erişebilecek durumdadır.

Burada, damgalı bir kategorinin temsilcisi olarak hizmet verenler üzerinde biraz durmak icap eder. Kendisiyle aynı şeylerden muzdarip olanlara nazaran sesi biraz daha gür çıkan, biraz daha bilgili veya biraz daha iyi bağlantılara sahip biri olarak işe koyulan damgalı bir kişi, kendisini bir profesyonele dönüşmüş hâlde ve "hareketin" tüm zamanını aldığı bir durumda bulabilir. Bu durumu, işitme zorluğu çeken biri şu şekilde gözler önüne seriyor:

> 1942'de hemen hemen her günümü Lig'de geçiriyordum. Pazartesi günleri Kızıl Haç'ta dikiş nakış yapıyordum. Salı günleri ofiste çalışır, bir şeyleri daktilo eder ve dosyalardım; icabında santral operatörlüğünü de üstlenirdim. Çarşamba günleri öğleden sonra, Lig'in Manhattan Göz ve Kulak Hastanesi'nde

bulunan ön teşhis ve koruma kliniğindeki doktorlara yardımcı oluyordum; bu, oldukça keyif aldığım bir işti -baş nezlesi, kulak akıntısı, enfeksiyonlar ve diğer çocuk hastalıklarının potansiyel olarak sağır edici artçı etkilerine karşı buradaki doktorların yeni bilgilerden, yeni ilaçlardan ve yeni otolojik [kulak hastalıkları ile alakalı] tekniklerden faydalanmaları dolayısıyla, kulaklarına tıkanan o pamukla muhtemelen büyümeyecek çocukların kayıtlarını tutuyordum. Perşembe günleri öğleden sonra, Lig'in dudak okuma derslerine katılırdım sonra da hep beraber kâğıt oynardık, çay içerdik. Cuma günleri *Bülten* üzerinde çalışırdım. Cumartesi günleri, yumurtalı salatalı sandviçler ve kakao hazırlardım. Ayda bir, 1921'de Bayan Wendell Phillips ve konuyla ilgilenen başka otolojist [kulak uzmanı] eşlerinin fon bulmak, üye bulmak ve Lig'i sosyal alanda temsil etmek üzere örgütlediği bir gönüllüler grubu olan Kadın Desteği'nin toplantılarına katılırdım. Altı yaşındaki çocuklara Cadılar Bayramı için güzel bir şeyler hazırlardım ve Yaşlıların Şükran Günü Yemeği'nin hazırlanıp servis edilmesine yardım ederdim. Noel'de, yardım talep etmek için yollanan çağrıyı kaleme alırdım; zarflara adreslerin yazılmasına ve pulların yapıştırılmasına yardım ederdim. Yeni perdeleri asar ve eski pinpon masasını onarırdım; gençler için düzenlenen Sevgililer Günü Balosu'nda genç kızlara eşlik eder ve Paskalya Pazarı'nda bir standm başında dururdum.[69]

Belirli bir damgaya sahip olan kişi; yüksek bir mesleki, siyasal veya finansal konuma bir kere yükseldiğinde -dâhil olduğu damgalı gruba bağımlılığı ne olursa olsun- çoğu zaman, yeni bir kariyerin kendisine biçildiğini görür: dâhil olduğu kategoriyi temsil etmek. Kendi gibi olanlar tarafından bir örnek olarak sunulmaktan kaçamayacak kadar fazlaca görünür ve önemli olduğunun farkına varır. (Dolayısıyla damganın zayıflığı, damgaya sahip

69 Warfield, *a.g.e.*, s. 73-74; ayrıca, bkz. Bölüm 9, s. 129-158; yazar burada, profesyonel yaşama ilişkin bir nevi günah çıkarma faaliyetine girişmiştir. Bir organı alınmış bir çalışanın yaşamına ilişkin bir tasvir için bkz. H. Russell, *Victory in My Hands* (New York: Creative Age Press, 1949).

kategori üyesinin ne kadar önemli olduğuyla ve damgasından kaynaklanan tazyiklerden kaçınmayı ne kadar başarabildiğiyle ölçülebilir.)

Bu türden bir profesyonelleşmeye ilişkin bazen iki hususun altı çizilir. Birincisi, damgalıların arasından çıkan grup liderleri, damgalarını bir mesleğe dönüştürerek başka kategorilerin temsilcileriyle ilişkiye girmek zorunda kalırlar; bu, onları, kendileri gibi damgalı olanların kapalı çevresinden çıkmaya götüren şeydir. Koltuk değneklerine yaslanmak yerine onlarla golf oynar hâle gelirler ve böylece toplumsal katılım açısından, temsil ettikleri insanları artık temsil etmez olurlar.[70]

İkincisi, kategorilerinin bakış açısını profesyonel olarak temsil edenler, bu temsiliyet kapsamında sistematik bir ön yargılar dizisini devreye sokabilirler; bunun basit bir sebebi vardır: Bu mesele üzerine yazacak kadar soruna müdahil olmuşlardır. Farklı hatlar takip eden ve hatta farklı programlar savunan yayınları destekleyen profesyonellerin her damgalı kategorisinde bulunması muhtemel olsa da söz konusu damgaya haiz bireyin durumunun dikkate değer olduğu yönünde yekpare ve örtük bir mutabakat vardır. Bir yazar, bir damgayı ister çok ciddiye isterse de hafife alsın; onu, üzerine kalem oynatmaya değer bir şey olarak tanımlamak zorundadır. Başka bir mutabakat söz konusu olmasa bile bu asgari mutabakat, benlik fikrinin kurucu temeli olarak damgaya dönük inancı pekiştirmeye katkı sağlar. Burada da temsilciler yine yeterince temsil edici değillerdir; çünkü damgasını kale almayan veya pek de okumuş yazmış olmayan birinin temsilci olması nadir görülür.

Bununla birlikte, profesyonellerin, damgalılara konumlarını hatırlatan tek grup olduğunu iddia etme niyetinde değilim; başka hatırlatıcı durumlar da vuku bulur elbette. Belli bir damgaya

70 Başından beri bu tür liderlerin, Lewin'in "periferiden gelen liderlik" (*a.g.e.*, s. 195-196) dediği şeye yol açacak şekilde, yaşamını değiştirme hırsı olan ve bunu göreceli olarak başarabilecek kabiliyette olanlar arasından çıktığı bir gerçektir.

sahip biri, bir yasayı çiğnediğinde, bir ödül kazandığında veya türünün ilk örneği olarak bir yerde arz-ı endam eylediğinde yerel ahali, her defasında bunu dedikodu kabilinde dikkate alır; hatta bu tür olaylar, tüm toplumun genelinde kitle iletişim vasıtaları aracılığıyla yankı da bulabilir. Her hâlükârda, söz konusu damgalı bireyinkine benzer bir damgaya sahip olanlar, kendilerini ansızın normaller tarafından etrafları sarılmış hâlde bulurlar ve itibar atfetme veya itibarsızlaştırma yönünde bir kıymetlendirmeye maruz kalırlar. Böylece, içinde bulundukları bu ortam onları, tümü kendileri gibi olan kahramanlardan ve kötülerden mürekkep bir dünyada yaşamaya iter; burada da onları bu dünyada tutan, diğer damgalıların yaptıklarından haberdar kılan, yine çevrelerindeki normal olan veya olmayan kişilerdir. Bundan dolayı, aşağıdaki satırlarda damgalı bireyin belli bir destek almayı umabileceği bireyler grubunu ele almak arzusundayım.

Bu gruplardan ilki, damgalı bireyle aynı damgaya haiz olan ve bu itibarla hem kendilerini aynı sıfatla tanımlayanlardan hem de başkaları tarafından tanımlananlardan oluşur. İkinci grup ise -bir zamanlar eşcinsellerin kullandığı bir terimi ödünç almak gerekirse- "kabul görmüş" olanlardır; yani normal olup da özel durumları itibarıyla damgalı bireyin mahremine girebilmiş ve hâlinden anlar olmuş, bundan dolayı da kendilerine bir kabul, kabileye bir nevi fahri katılım tevcih edilmiş kişilerdir. Kabul görmüş kişi bir marjinaldir; kusuru olan bireyin, kusuruna rağmen kendisine sıradan bir öteki gözüyle bakacağını bildiği ve dolayısıyla karşısına çıktığında kızarmasına veya kendini kontrol etmesine mahal olmayan biridir. Fahişelerin ortamından buna ilişkin bir örnek verilebilir:

> Fahişe, özellikle telekız, saygınlık meselesini pek önemsemese de yüksek bir cemiyet içerisinde aşırı hassastır. Bundan dolayı iş dışında, sanatçıların, yazarların, oyuncuların veya entelektüellerin bohem dünyasında kendine bir sığınak bulur. Orada, bir ucube yerine konmaksızın başlı başına bir şahsiyet olarak kabul görebilir.[71]

71 J. Stearn, *Sisters of the Night* (New York: Popular Library, 1961), s. 181.

Kabul görmüş kişi olma yolundaki normal birey, belirli bir damgası olanların nokta-i nazarını benimsemeden önce altüst edici birtakım deneyimler yaşamak zorunda kalabilir; edebiyatta bu deneyimlere sıklıkla yer verilmiştir.[72] Devamında, damgalılara kendini açan sempatik normal birey, onların kendisini "fahri üye" olarak kabul etmelerini beklemek zorundadır. Kısacası, benlik sadece sunulmamalı, kabul de görmelidir. Bununla birlikte şüphesiz, bazen nihai adım normal kişi tarafından atılmış gibi görünür; aşağıdaki alıntı buna bir örnektir:

> Bunu becerip beceremeyeceğimi bilmiyorum ama size kısa bir olay anlatacağım. Bir keresinde, beraber sıklıkla balığa gittiğimiz, benim yaşlarımda bir grup zenci oğlan beni aralarına almışlardı. Onlarla takıldığım ilk zamanlarda, ben varım diye birbirlerine karşı "siyah" kelimesini kullanmaya özen gösteriyorlardı. Beraber daha fazla balığa çıktıkça yavaş yavaş ben varken de birbirleriyle şakalaşmaya, birbirlerine "zenci" diye seslenmeye başladılar. Asıl değişim ise, daha önceleri "zenci"yi hiç kullanmazlarken artık şakalaşmalarında bu kelimeyi rahatça kullanmalarıydı.
>
> Günün birinde [hep birlikte] yüzerken içlerinden biri beni şaka niyetine şiddetlice itti; "hey, zencilik yapmayı kes" diye çıkıştım. O da pis pis sırıtarak "o zaman siktir git piç" diye karşılık verdi.
>
> O günden sonra hepimiz "zenci" kelimesini rahatça kullanabildik, eski kategoriler tamamen değişmişti. Fütursuzca "zenci" kelimesini ilk kez kullandığımda karnımda hissettiklerimi ömrüm boyunca asla unutamam.[73]

72 N. Mailer, "The Homosexual Villain", *Advertisements for Myself* (New York: Signet Books, 1960) içinde, s. 200-205. Bu çalışma, bağnazlık, aydınlatıcı deneyim ve sonunda umumi bir itiraf yoluyla ön yargıdan vazgeçmeden oluşan temel döngünün ayrıntılarını vererek bir ikrar modeli sunar. Ayrıca, Wilson'ın sakatları yeniden tanımlayışına ilişkin bir itiraf zaptı için bkz. Angus Wilson'ın Carling'e (*a.g.e*) yazdığı giriş.

73 Ray Birdwhistell; B. Schaffnerderl., *Group Processes*, ikinci konferansın notları (1955) (New York: Josiah Macy, Jr. Foundation, 1956) içinde, s. 171.

Kabul görmüş kişi tiplemelerinden biri, kabul edilişini, ya belirli bir damgası olanların ihtiyaçlarına yanıt veren bir kuruluşta çalışmaya ya da toplumun bu kişiler için yürüttüğü faaliyetlere borçlu olan kişi tipidir. Örneğin hemşireler veya fizik tedavi uzmanları kabul görebilirler; fiziki engelini asgari düzeye çekmek için şu veya bu protezi kullanmayı öğrenmek zorunda kalan hastaya nazaran o ekipman hakkında daha fazla şey bilirler. Birçok durumda, eşcinsel barlarındaki heteroseksüel garsonlar, Mayfair [Londra'da bir mahalle] fahişelerinin temizlikçileri ya da Yahudi pastanelerinde çalışan ama Yahudi olmayan personel de bu kategoriye [kabul gören/görmüş normal, yabancı] girebilir.[74] Polis, sürekli suçlularla uğraştığı için onların nazarında kabul görebilir; çünkü profesyonel bir suçlunun da altını çizdiği üzere: "Polis, diğer suçlular dışında, aslında seni olduğun gibi kabul eden tek kişidir."[75]

İkinci kabul görmüş kişi tiplemesi ise toplumsal yapının damgalı bir kişiye tabi kıldığı bireydir -bu, toplumun iki bireye bazı açılardan tek bir bireymiş muamelesi yapmasına yol açan bir ilişkidir. Örneğin akıl hastasının vefalı eşi, eski bir hükümlünün kızı, sakat birinin ebeveynleri, kör birinin arkadaşı, bir cellâdın ailesi.[76] Bu kişilerin hepsi, yakınları olan damgalı bireyin itibarsızlığının bir kısmını onunla paylaşmaya mahkûmdurlar. Bu kadere verilebilecek tepkilerden biri, bunu olduğu gibi benimsemek ve damgalıların dünyasında yaşamaktır. İlave edilmesi gereken bir diğer husus ise, bu şekilde bir miktar [da olsa] damgalı hâle gelen kişilerin sürdürdükleri ilişkilerin bizzat kendisinin de onlara ikinci derecede bir miktar damga bulaştırabileceğidir. Damgalı bireylerin karşı karşıya kaldığı sorunlar, yoğunluğu gittikçe azalan dalgalar gibi yayılırlar. Bir gazeteye gönderilmiş aşağıdaki okuyucu mektubu buna bir örnek sunar:

74 C. H. Rolphderl., *Women of the Streets* (Londra: Secker and Warburg, 1955), s. 78-79.

75 Parker and Allerton, *a.g.e.*, s. 150.

76 J. Atholl, *The Reluctant Hangman* (Londra: John Long, Ltd., 1956), s. 61.

Sevgili Ann Landers,

Babası eski bir hükümlü olduğu için tüm sosyal faaliyetlerden dışlanan on iki yaşında bir kızım. Herkese kibar ve dost canlısı davranmaya çalışıyorum ama işe yaramıyor. Okuldaki kızlar bana annelerinin, "Adımız çıkar" endişesiyle benimle dolaşmalarım istemediklerini söylediler. Babam gazeteler yüzünden kötü bir üne sahip oldu. [Yaptıklarının] bedelini ödeyip çıkmasına rağmen kimse onun zamanında bir hükümlü olduğunu unutmak istemiyor.

Yapabileceğim herhangi bir şey var mı? Kendimi yapayalnız hissediyorum; her zaman tek başıma olmak hiç de eğlenceli bir şey değil. Annem beni bir yerlere giderken yanında götürmeye çabalıyor ama ben yaşıtlarımla birlikte olmak istiyorum. Lütfen bana bir akıl verin.

İmza: Dışlanmışın Biri[77]

Bir damganın, damgalı bireyden, yakinen irtibatta bulunduğu insanlara sıçrama eğilimi genellikle, böyle ilişkilerden ya kaçınma ya da söz konusu oldukları yerde onları sonlandırma eğilimine sebebiyet verir.

"Fahri damgalanma", normal insanların damgalı bireye damgası yokmuş gibi muamelede bulunmada ne kadar ileri gidebileceklerini göstermesi hasebiyle bir "normalleşme"[78]modeli sunarlar. (Normalleşme ile "normlaştırma", yani damgalı bireyin ille de her zaman kusurunu saklamaya çalışmaksızın kendisini sıradan bir kişi olarak sunma çabası arasında ayrıma gidilmelidir.) Dahası, bir damgalı [olma] kültü ortaya çıkabilir, normallerin damga-fobik tutumları kabul görmüşlerin damga severliği tarafından dengelenebilir. Fahri damgalı birey, hem damgalıların

77 *Berkeley Daily Gazette*, 12 Nisan 1961.

78 Bu kavram C. G. Schwartz'a aittir, "Perspectives on Deviance—Wives' Definitions of Their Husbands' Mental Illness", *Psychiatry*, XX (1957), s. 275-291.

kendilerini hem de normalleri bilfiil rahatsız edebilir: Kendisine "gerçekten" ait olmayan bir külfeti sırtlayarak etrafındaki herkese çok fazla ahlakçı görünebilir. Damgaya, rol yapmaksızın doğrudan ele alınması gereken tarafsız bir şey muamelesi yaparak hem kendisini hem de tüm damgalıları, bu davranışta saldırgan bir taraf bulabilecek normallerin eleştirilerine ve yanlış anlamalarına açık hâle getirebilir.[79]

Dolayısıyla, damgalı birey ve müttefiki arasındaki ilişki her zaman kolay olmayabilir. Damgalı birey geriye dönüşlerin her an yaşanabileceğini düşünür; bu tip geri dönüşlerin bilhassa gardın düşük ve bağımlılığın yüksek olduğu zamanlarda söz konusu olabileceği yönünde bir hissiyata kapılabilir. Bir fahişe şunları söylüyor:

> Oyunculukla ne yapabileceğimi önce bir görmek istiyorum. Eğer evli olsaydık ve kavga etseydik şayet bunu yüzüme vuracağını izah ettim ona. "Hayır" dedi ama erkekler hep böyledirler işte.[80]

Öte yandan, fahri damga taşıyan kişi, kendisini kabul etmiş grubun maruz kaldığı genel yoksunlukların pek çoğuna kendisinin de katlanmak zorunda olduğunu ama bu türden bir muameleye karşı, yaygın bir savunma biçimi olarak ortaya çıkan kendini yüceltmenin keyfini çıkaramadığını fark edebilir. Dahası, tıpkı damgalıların onunla olan ilişkisinde yaşadıkları gibi o da en son tahlilde gerçekten "kabul" görüp görmediğinden şüphe duyabilir.[81]

Ahlaki Kariyer

Belirli bir damgası olan kişiler, mevcut durumlarına ilişkin ben-

79 Körlerle alakalı bir örnek için bkz. A. Gowman, "Blindness and the Role of the Companion", *Social Problems*, IV (1956), s. 68-75.

80 Stearn, *a.g.e.*, s. 99.

81 C. Brossard, "Plaint of Gentile Intellectual", Brossardderl., içinde, *The Scene Before You* (New York: Holt, Rinehard & Winston, 1955), s. 87-91 içinde, ihtimaller alanı (olasılıklar) çok iyi biçimde irdelenmiştir.

zer öğrenme deneyimlerinden geçme ve benlik imgelemlerinde benzer değişimler geçirme eğilimindedirler -kendilerini bir dizi benzer kişisel uyum düzenlemeleri içerisinde bulmalarının hem sebebi hem de sonucu olan benzer bir "ahlaki kariyeri" deneyimlerler. (Belli bir damgası olan kişilerden mürekkep bir kategorinin doğal tarihi, bizzat o damganın doğal tarihinden -yani örneğin Amerikan "üst orta sınıflarında" boşanma olgusunda görüldüğü üzere, bir sıfatın, belirli bir toplumda damga olarak işlev görme kapasitesinin kökenlerinin, yayılışının ve düşüşe geçmesinin tarihinden- net olarak ayrı tutulmalıdır.) Bu sosyalleşme sürecinin ilk safhası, damgalı bireyin normallerin bakış açısını öğrendiği ve içselleştirdiği safhadır. Aynı zamanda bu safha, damgalı bireyin toplumun kendisine sunduğu benlik imgelerini edindiği ve böyle bir damgaya sahip olmanın nasıl bir şey olduğunu kavramaya başladığı evredir. Bunu takip eden diğer safha ise, bu damgaya sahip olduğunu artık iyice öğrendiği ve ona sahip olmanın beraberinde getirdiği sonuçları bu kez ayrıntılı biçimde ve netlikle kavradığı safhadır. Ahlaki kariyerin başlangıcındaki bu iki safhanın birbiri arkasına gelmesi ve birbirlerini etkilemesi, daha sonraki gelişimleri belirleyecek olan ve devamında damgalının muhtemel ahlaki kariyer güzergâhlarını ayrıştıracak olan temel örüntüyü teşkil eder. Dört tip temel örüntü ayırt edilebilir.

Bu örüntülerden ilki, bir damgaya doğuştan sahip olup bu dezavantajlarıyla sosyalleşen ancak bu sırada hiçbir zaman yerine getiremeyecekleri normları da öğrenmeye ve içselleştirmeye devam eden damgalıları kapsar.[82] Örneğin yetim biri, bir aileden yoksun olmanın ne demek olduğunu daha henüz öğrenmeye başlamışken çocukların doğal olarak ve normalde bir ailelerinin olduğunu öğrenir. Daha sonrasında, yaşamının ilk on altı yılını yetimhanede geçirmesine rağmen yine de oğluna nasıl babalık

82 Bu temel örüntüye ilişkin bir tartışma için bkz. A. R. Lindesmith ve A. L. Strauss, *Social Psychology*, gözden geçirilmiş edisyon (New York: Holt, Rinehart& Winston, 1956), s. 180-183.

yapacağını doğal olarak bildiği yönünde bir hissiyata sahip olabilir.

Bir diğer temel örüntü, bir ailenin veya daha düşük bir raddede komşuluk ilişkilerinin, gençler için himaye edici bir kapsül teşkil etme kapasitesinden ileri gelir. Doğuştan damgalı bir çocuk böyle bir kapsül içerisinde, giren ve çıkan bilginin denetim altına alınması suretiyle korunabilir. Çocuğu değersizleştirebilecek her türlü tanımlamaya bu tılsımlı çevrede geçit verilmezken "dış toplumdan" gelebilecek diğer olumlu imgelerin önü alabildiğince açılır; Bunlar, kapsül misali sarıp sarmalanmış çocuğun, kendisini tüm nitelikleriyle herkes gibi tam bir insan evladı, yaş ve cinsiyet gibi temel mevzular bakımından da normal bir kimliğe sahip biri olarak görmesine yol açan imgelerdir.

Bununla birlikte, bireyin aile çevresinin artık onu koruyup kollayamadığı bir an elbette gelecektir; bu an, ait olunan toplumsal sınıf, ikamet edilen yer ve damga tipine göre değişkenlik gösterse de her hâlükârda ahlaki bir sınama anlamına gelir. Örneğin çocuk, damgasını okula başladığında keşfeder genellikle; bu deneyim dalga geçmeler, sataşmalar, dışlamalar ve kavgalarla bazen okulun ilk günü doğrudan yaşanır.[83] İşin ilginç yanı, söz konusu çocuk ne kadar "engelliyse" kendisi gibilerin gittiği özel bir okula yollanma ihtimali de bir o kadar artacak ve dış dünyanın kendisine yönelttiği bakışla bir o kadar ani biçimde yüzleşmek durumunda kalacaktır. Ona, "kendi gibiler" arasında daha rahat olacağı söylenecek ve o zamana dek kendini yakın hissettiği kimselerin aslında hiç de o kadar yakın olmadıklarını ve asıl yerinin bu engellilerin yanı olduğunu öğrenecektir. Ayrıca eklenmelidir ki, damgalı bireyin, damgasına ilişkin daha çocukluktan beri taşıdığı bazı yanılsamaları muhafaza ederek okul yıllarını geride bırakması mümkünse de hakikat vakti, büyük

83 Kör birinin deneyimine ilişkin bir örnek R. Criddle, *Love Is Not Blind* (New York: W. W. Norton & Company, 1953), s. 21 içinde bulunabilir; cüce kalmış birinin deneyimi H. Viscardi, Jr., *A Man's Stature* (New York: The John Day Company, 1952), s. 13-14 içinde aktarılmıştır.

bir ihtimalle aşk maceraları veya bir iş başvurusu esnasında kendini dayatacaktır. Bazen sadece artan, tesadüfî bir açığa çıkışın ihtimalidir:

> Sanırım, durumumun ilk kez farkına varmam ve bu farkındalığın getirdiği ilk yoğun keder; bir gün, çok sıradan bir şekilde, ergenlik dönemlerimizin başlarında, arkadaşlarla hep birlikte günübirliğine sahile gittiğimizde yaşandı. Ben kumsala uzanmıştım ve galiba diğer oğlanlar ve kızlar uyuduğumu sanıyordu. Oğlanlardan biri kalkıp "Domenica'yı çok severim ama asla kör bir kızla çıkmam" dedi. Seni baştan aşağıya her şeyinle reddeden başka bir ön yargı düşünemiyorum.[84]

Diğer durumlarda, beyin felci geçirmiş bir hastanın da aşağıda gösterdiği üzere, bir nevi sistematik bir açığa vurma söz konusu olabilir:

> Çok incitici bir istisna haricinde, ailemin ve okul çevresinin himayesi altında bulunduğum ve yetişkin bir vatandaş olarak haklarımı kullanmadan yaşadığım sürece toplum bana yumuşak ve geçimli yüzünü gösterdi. Liseden ve mesleki okuldan sonra ve sayısız mahalli projede oradan oraya savrulup gönüllü olarak çalışmamın ardından, iş dünyasının Orta Çağ'a has ön yargıları ve hurafeleri yüzünden kapıların birçok kez suratıma çarpıldığına şahit oldum. İş aramak, kendimi bir infaz mangası karşısında bulmak gibi bir şeydi. İşverenler, bir işe başvuracak cürete sahip olmam karşısında şok oluyorlardı.[85]

Hayatının geç bir döneminde damgalanan veya her daim gözden düşürülmeye müsait olduğunu hayatının geç bir döneminde öğrenen biri, sosyalleşmenin üçüncü bir örüntüsünü gözler önüne serer –bu son durumda, yani gözden düşürülmeye müsait olduğunu sonradan öğrendiğinde kişi, geçmişine bakışını köklü biçimde sorgulayabilir; oysa ilk durumda bu söz konusu değildir. Böyle bir birey, kendisini kusurlu görmek zorunda kalmadan çok önce, hâlihazırda normaller ve damgalılar hakkın-

84 Heinrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 186.

85 *A.g.e.*, s. 156.

da bir fikre sahiptir. Ancak şimdi, kendini yeniden tanımlama noktasında muhtemelen özel bir güçlük çekecek ve işi büyük ihtimalle kendini redde kadar vardıracaktır:

> Kolostomi [Kalın bağırsağın (kolon) cilde ağızlaştırılması] yaptırmadan evvel otobüste veya metroda burnuma gelen birtakım kötü kokulardan hayli rahatsız olurdum. İnsanların rezil bir hâlde olduklarını, duş almadıkları için böyle koktuklarını ve dışarı çıkmadan önce duş alsalar hiç de fena olmayacağını düşünürdüm. Ayrıca kokularının, yedikleri şeylerle de alakalı olabileceğini düşünürdüm. İnanılmaz rahatsız olurdum; bana iğrenç, pis görünürlerdi. En küçük fırsatta kokudan kaçmak için koltuğumu değiştirirdim; eğer değiştiremezsem gönülsüzce oturmakla geçerdi yolculuğum. Oysa bugün, [kolostomi yüzünden] koktuğum zaman gençler de ister istemez bana yönelik aynı şeyleri hissediyorlardır sanırım.[86]

Damgalı bir etnik gruba ait olduklarını veya ebeveynlerinin bulaşıcı bir ahlaki lekeye sahip olduklarını ancak yetişkinliklerinde keşfeden bireyler elbette söz konusu olsa da en yaygın örnek, asıl darbesini genellikle ilerleyen yaşlarda "indiren" fiziki engellerdir:

> ... ve birden sabahleyin uyandım ve kendimi ayakta duramaz bir hâlde buldum. Çocuk felci geçirmiştim ve çocuk felci işte böyle basit bir şeydi. Koca, kara bir deliğe atılmış ufacık bir çocuk gibiydim ve emin olduğum tek şey bana birileri yardım etmediği sürece oradan çıkamayacağımdı. Yirmi dört yıl boyunca aldığım eğitim, dersler ve aile terbiyesi, artık beni kendine hayrı olabilecek bir insan yapmak için yeterli değildi. Herkes gibi biriydim önceden -normaldim, aksiydim, şendim, bir sürü planım vardı- ve birden bir şeyler oldu! Bir şeyler oldu ve yabancı oldum. Başka herhangi birine yabancı olmaktan çok daha fazla kendime yabancı oldum. Rüyalarımda bile kendimi tanıyamıyordum. Rüyalarımda dansa veya partilere gittiğimde kısıtlamalar ya da garip durumlar vardı; açıkça belli değillerdi ama aynen ordaydılar işte. Çifte bir hayat sürdüren bir kadının

86 Orbachvd.*a.g.e.*, s. 165.

> oldukça kafa karıştırıcı zihinsel ve duygusal çatışmasını birden yaşar oldum. Gerçek dışı ve kahrediciydi ve bunları düşünmeden de edemiyordum.[87]

Böyle bir durumda, malul düşmüş kişiye gelecekte kim olmak zorunda kalacağını söylemek sıklıkla doktorlara düşer.

Normal toplumun mekânsal sınırlarının ister içinde ister dışında olsun; ilkin yabancı bir toplulukta sosyalleşmiş ve sonra etrafındakilerin gerçek ve geçerli addettiği ikinci bir varoluş şeklini öğrenmek zorunda kalanlar, dördüncü örüntü modelini gözler önüne sererler.

Eklenmelidir ki, hayatının geç bir döneminde damgalı bir yeni benlik edinen bireyin yeni dostlarına yönelik duyduğu rahatsızlık, yerini yavaş yavaş eski arkadaşlarına yönelik hissettiği bir huzursuzluğa bırakabilir. Damga sonrası tanıştığı insanlar onu sadece kusurlu biri olarak görebilir; damgadan önceki hâlinin zihinlerde bıraktığı imgeleme bağlı kalmaya devam eden insanlar ise ona, ne şekli bir kibarlık ne de eskiden olduğu gibi tam bir kabul gösteremeyebilir:

> [Kendi edebi ürününün reklamını yapmak için müstakbel müşterilerle görüşmeler yapan kör bir yazar olarak] görevim, ziyaret edip görüştüğüm insanları -alışılageldik durumun aksine- rahatlatmaktı. Bunu hiç tanımadığım insanlara yapmak garip bir biçimde çok daha kolaydı. Belki de yabancılar söz konusu olduğunda işe koyulmadan önce bahsi edilecek ve anıları depreştirecek hiçbir durum yoktu; dolayısıyla şimdiyle o zamanlar arasındaki bir mukayese üzerinden nahoş bir biçimde tezat arz edebilecek bir şey de yoktu.[88]

Damgalı bireyin manevi kariyeri hangi temel örüntüyü arz ederse etsin, bir damgaya haiz olduğunu öğrendiği deneyim anı her zaman hususi bir önem arz eder; çünkü bu andan itibaren, kendileri de aynı damgaya sahip ötekilerle yeni bir ilişkiye sürüklenmesi muhtemeldir.

87 N. Linduska, *My Polio Past* (Chicago: Pellegrini and Cudahy, 1947), s. 177.

88 Chevigny, *a.g.e*, s. 136.

Kendisi gibi bireylerle teması kimi durumlarda kısa ve gelip geçici olabilir ama bu, kendisi gibi başka insanların var olduğunu görmesi için yeterlidir:

> Tommy kliniğe ilk geldiğinde orada iki küçük oğlan daha vardı ve ikisinin de doğuştan birer kulağı yoktu. Tommy onları gördüğünde sağ elini yavaşça arızalı kulağına götürdü, gözlerini kocaman açıp babasına döndü ve "Benim gibi sadece bir kulağı olan başka bir oğlan var" dedi.[89]

Kısa bir zamandan beri fiziki bir engele sahip bir birey söz konusu olduğunda; kusurla baş etmede daha fazla yol kat etmiş ve onunla aynı dertten muzdarip olanların ona bir "Hoş geldin" demek ve fiziki ve psişik olarak nasıl bir tutum takınması gerektiği hususunda kendisine tavsiyeler vermek için ona bir dizi özel ziyarette bulunmaları muhtemeldir:

> Uyum sağlamamın mümkün olduğunu fark etmem, benim gibi göz ve kulak servisinde yatan diğer iki hasta ile kendimi mukayese etmem sayesinde oldu. İkisi de yedi yıldır kördü. Hemen hemen aynı yaştalardı -otuzun biraz üzerinde- ve ikisi de üniversite mezunuydu.[90]

Bireyin damgalanmasının cezaevi, sanatoryum veya yetimhane gibi nezarethane kabilinden bir kuruma kabul edilişine bağlı olduğu birçok durumda ise, damgasına ilişkin öğrendiği birçok şey ona, ileride kader yoldaşı olacak diğer damgalılarla girdiği uzun süreli, sıkı bir temas sayesinde aktarılacaktır.

Oysa bireyin, daha önce de belirtildiği üzere, artık kendinden birileri olarak kabul etmesi gerekenlerin kimler olduğunu ilk öğrendiğinde en azından belli bir duygu karmaşıklığı yaşaması muhtemeldir. Çünkü bu ötekiler, sadece alenen damgalı olmakla kalmayıp, yani normal bildiği kendisinden farklı olmayıp aynı zamanda kendisine yakıştırmakta güçlük çekeceği niteliklere de sahip kişilerdir. Unutulmamalıdır ki, masonlukla sonuçla-

89 Macgregor vd., *a.g.e.*, s. 19-20.

90 Chevigny, *a.g.e.*, s. 35

nan şey bir irkilmeyle başlar sıklıkla. Taburcu oluşundan sonra The Lighthouse'u [Körlere yönelik istirahat ve uğraş merkezi] ziyaret eden daha yeni kör olmuş bir kızın aşağıdaki tanıklığı bu durumu gözler önüne serer:

> Bir rehber köpeğe ilişkin sorularım nazikçe es geçildi. Gözleri gören bir diğer çalışan beni alıp etrafı dolaştırdı. Körler alfabesinde yazılmış eserlerin bulunduğu kütüphaneyi; derslikleri; müzik ve tiyatro gruplarının kör üyelerinin toplaştığı kulüp odalarını; şölenler vesilesiyle körlerin körlerle dans ettiği eğlence odasını; körlerin birlikte bowling oynadığı pistleri; tüm körlerin toplaşıp birlikte yemek yedikleri kafeteryayı; körlerin paspas ve süpürgeler imal ederek, kilimler dokuyarak ve hasır iskemleler yaparak geçinebilecekleri bir gelir elde ettikleri koca atölyeleri gezdik. Odaları dolaşırken ayak seslerini, boğuk insan seslerini ve bastonların tıklamasını duyabiliyordum. Göremeyenlerin güvenli, tecrit edilmiş dünyası işte burasıydı -sosyal hizmet uzmanı, hani şu demin yanından ayrılmış olduğum kişi, buranın bambaşka bir dünya olduğunun altını çizdi...
>
> Bu dünyaya dâhil olmam bekleniyordu: mesleğimi bırakıp hayatımı paspas imal ederek idame ettirmem. The Lighthouse bana paspas imal etmeyi öğretmekten memnuniyet duyacakmış. Hayatımın geri kalanını diğer kör insanlarla paspas imal ederek, diğer kör insanlarla yemek yiyerek, diğer kör insanlarla dans ederek geçirecektim. Bu manzara kafamda canlandıkça dehşete kapılıyordum. Hiç bu kadar tahripkâr bir tecritle karşılaşmamıştım.[91]

Bireyin, ait olduğu damgalılar kategorisine bağlanma sorununun beraberinde getirdiği ikircikliklik göz önünde bulundurulduğunda kendisi gibi insanlara destek olma, onlarla özdeşlik

91 Keitlen, *a.g.e.*, s. 37-38. Bu çalışmasında yazar, hastaneye yatırılan bir çocuk felci hastasının, yanı başındaki diğer sakatlarla özdeşlik kurma hususunda başlarda yaşadığı güçlüklere ilişkin bir betimleme sunar (Linduska, *a.g.e.*, s. 159-165 içinde sunulmuştur). Irk temelli bir yeniden özdeşleşmeye ilişkin kurgusal bir anlatım J. W. Johnson, *The Autobiography of an Ex-Coloured Man*, gözden geçirilmiş basım (New York: HillandWang, American Century Series, 1960), s. 22-23 içinde mevcuttur.

kurma ve onlara katılma konusunda gelgitler yaşaması anlaşılır bir şeydir. Grup içi katılımı sağlamaya dönük özel fırsatları kabul etmesine ya da önce kabul edip sonrasında reddetmesine sebep olacak "bağlanma çevreleri" söz konusu olacaktır.[92] Kendi dâhil olduğu grubun ve normallerin tabiatına ilişkin inançlarda da benzer gelgitler söz konusu olacaktır. Örneğin ergenlik (ve lisedeki akran grupları), dâhil olunan grupla özdeşleşme hususunda bariz bir düşüşe ve normallerle özdeşleşilmesinde ise bariz bir artışa yol açabilir.[93] Bireyin ahlaki kariyerinin sonraki safhaları katılım ve inanç noktasındaki bu değişimlerde aranmalıdır.

Dolayısıyla, damgalı bireyin kendisi gibi olanlardan oluşan enformel toplulukla ve bu topluluğun örgütleriyle ilişkisi çok önemlidir. Bu ilişki, örgütün niteliğine göre büyük farklılık gösterecektir. Bir yanda, kendilerini, sahip oldukları farklılıkların onlara pek de yeni bir "biz" sunmadığı damgalıların oluşturduğu örgütlerde bulanlar olacaktır. Diğer tarafta ise, azınlık grubu üyeleri söz konusu olduğunda örneğin, kendilerini, uzun süredir var olan geleneklere sahip iyi örgütlenmiş bir topluluğun -sadakat ve gelir konularında kayda değer taleplerde bulunan; üyelerini, hastalıklarıyla gurur duyup iyileşmeye çalışmaması gereken insanlar olarak tanımlayan bir topluluğun- parçası olarak bulanlar olacaktır. Her hâlükârda, damgalanmış bireyin ahlaki kariyeri ve doğal tarihi, ister teşkil edilmiş olsun isterse de olmasın, dâhil olduğu gruba referansla tetkik edilebilir.

Damgalı birey, kendi ahlaki kariyerine dönüp baktığında kendisi gibi olanlara ve normallere ilişkin sahip olduğu inanç ve pratiklere nasıl vardığını açıklayan bazı deneyimleri ayıklayarak

92 E. C. Hughes'un iki makalesinde buna ilişkin genel bir sunum bulunabilir: "Social Change and Status Protest", *Phylon*, ilk Çeyrek, 1949, s. 58-65 ve "Cycles and Turning Points", *Men and Their Work* (New York: Free Press of Glencoe, 1958) içinde.

93 M. Yarrow, "Personality Development and Minority Group Membership", M. Sklare, *The Jews* (New York: Free Press of Glencoe, 1960), s. 468-470 içinde.

bunları geriye dönük olarak ön plana çıkartabilir. Dolayısıyla yaşamın içinden bir olay, ahlaki kariyerin iki noktasında etkili olabilir; birincisi, gerçekten dönülmüş bir dönemecin nesnel sebebi olarak ve devamında da (ki bunun gösterilmesi daha kolaydır) mevcut bir tutuma ilişkin verilen açıklama olarak. Bu son maksat için sıkça tercih edilen deneyimlerden biri, yeni damgalanmış bireyin, dâhil olduğu yeni grubun deneyimli üyelerinin gayet normal insanlar gibi olduğunu öğrenmesini sağlayan deneyimdir:

> [Anlatan kişi "kötü yola" düşmek üzere olan ve mamasıyla (genelev patroniçesi) ilk kez karşılaşan bir genç kızdır] Fourth Street Sokağı'na döndüğümde cesaretim yine beni yarı yolda bıraktı ve Mamie, sokağın karşısındaki bir lokantadan çıkıp beni samimiyetle selamladığında caymak üzereydim. Zili çalmamızla beliren kapıcı, Bayan Laura'nın odasında olduğunu söyledi ve bizi oraya götürdü. Kadını gördüğümde kafamdaki iğrenç yaratıktan eser kalmamıştı; ahu gibi ve orta yaşlı bir kadındı. Yumuşak, asil bir sesle beni selamladı ve her bir yanına sirayet etmiş o hoşluk anne olma potansiyeli taşıdığını o kadar gösteriyordu ki gözlerim, eteklerine yapışmış hâlde orada olmaları gereken çocuklarını aradı.[94]

Bir eşcinsel, eşcinsel oluşunu anlatırken bir başka örnek sunuyor:

> Geçmişte okul arkadaşım olmuş bir adamla karşılaştım. (...) O da elbette eşcinseldi ve benim de öyle olduğuma kesin gözüyle bakıyordu. Şaşırmış ve daha ziyade etkilenmiştim. Eşcinsel dendiğinde insanların kafalarında canlandırdığı şeye zerre kadar benzemiyordu; yapılıydı, erkeksiydi ve üstü başı düzgündü. Bu benim açımdan yeni bir şeydi. Erkekler arasında aşkın söz konusu olabileceğini kabul etmeye tamamıyla hazır olsam da karşılaştığım ve eşcinselliği aşikâr olan insanların havası, yapmacık tarzı ve durmadan bıdı bıdı konuşmaları bana biraz itici gelmişti. Meğer bunlar, şimdi fark ediyorum ki, eş-

94 Madeleine, *An Autobiography* (New York: Pyramid Books, 1961), s. 36-37.

cinseller âleminin en görünür kesimi olsa da sadece küçük bir kesimini temsil ediyorlarmış.[95]

Sakat biri benzer şeyler dile getiriyor:

> Bu sorunun [benlik imgesi sorununun] önemli olduğuna ve kimliğimi kabul ettirme noktasında mücadele vermem gerektiğine beni nihayetinde ikna eden deneyimler arasından bir grup deneyim seçmem gerekseydi bunlar, sakatların kimliğinin, fiziki engeller dışındaki bazı şeyler üzerinden de tanımlanabileceğine yürekten inanmamı sağlayan olaylar olurdu. Sakatların, tıpkı diğer insanlar gibi alımlı, cazibeli, çirkin, sevimli, salak, parlak olabileceğini görmeyi becerdim ve bir sakattan engeline rağmen nefret edebildiğimi veya bir sakatı engeline rağmen sevebildiğimi keşfettim.[96]

Diğer taraftan, kendisiyle aynı damgaya sahip bireylerin herkes gibi insanlar olduklarını keşfettiği koşullar üzerine eğilen kişi, damga öncesi dönemdeki arkadaşlarının, şimdi kendisinin dört başı mamur kişiler olarak görmeyi artık öğrendiği kimselere gayriinsanî nitelemelerde bulundukları durum ve olayları hatırlar. Örneğin genç bir kız, bir sirk çalışanı olarak tecrübe ettiği şeylere dönüp baktığında ilkin mesai arkadaşlarının birer ucube olmadıklarını öğrendiğini ve ikinci olarak da sirk öncesi dönemden kalma arkadaşlarının, diğer sirk mensuplarıyla otobüs yolculuğu yapmak durumunda kaldığında onun adına korktuklarını hatırlar.[97]

Damgalının yaşamındaki bir diğer dönüm noktası -aslen olmasa da geriye dönülüp bakıldığında- tecrit edici, insanı bir şey yapamaz hâle getiren bir deneyime gönderme yapar. Bu, hastanede geçirilen bir döneme denk düşer çoğu zaman. Kişi daha sonrasında bu döneme, sorunları üzerine enine boyuna düşünebildiği, kendisini tanımayı öğrendiği, durumunun farkına va-

95 P. Wildeblood, *Against the Law* (New York: Julian Messner, 1959), s. 23-24.

96 Carling, *a.g.e.*, s. 21.

97 C. Clausen, *I Love You Honey But the Season's Over* (New York: Holt, Rinehart& Winston, 1961), s. 217.

rabildiği ve hayatta nelerin önemli ve peşine düşülmeye değer olduğunu kavradığı bir dönem gözüyle bakar.

Ayrıca eklenmelidir ki, geriye dönülüp bakıldığında dönüm noktası olarak sadece kişisel deneyimler değil, geçmişe ait unutulmuş deneyimler de işe koşulabilir. Örneğin bir gruba özgü bir yazının kendisi, dönüştürücü olduğu ifade edilen ve hissedilen bir deneyimi tetikleyebilir:

> *Tom Amca'nın Kulübesi*'nin köleliğe ilişkin yerinde ve gerçek bir bakış sunduğu iddiasını mübalağalı bulmuyorum; ne olursa olsun bu kitap benim gözlerimi açtı; kim ve ne olduğumu, ülkemin bana nasıl baktığını gösterdi; bana gerçekten de temellerimi verdi.[98]

98 Johnson, *a.g.e*, s. 42. Johnson'ın romanı, aynı türden diğer romanlar gibi, damgalı bir kategorinin mensupları için geriye dönük olarak etkinleştirilebilecek çok sayıda ahlaki deneyim ve kritik dönemecin edebi anlamda geliştirilmesini ve düzene sokulmasını ifade etmesi hasebiyle mit inşasının güzel bir örneğini teşkil eder.

İkinci Bölüm

Bilgi Denetimi ve Bireysel Kimlik

İtibarsızlaştırılmış Olanlar ve İtibarsızlaştırılmaya Müsait Olanlar

Bir bireyin fiilî kimliğiyle varsayılan kimliği arasında bir uyuşmazlık varsa biz normaller için onunla temasa geçmeden önce, bu fiilî durumdan haberdar olmamız veya birey kendisini takdim ettiğinde söz konusu durumun gayet aşikâr olması mümkündür. Bu kişi, itibarsızlaştırılmış kişidir; şimdiye kadar da büyük oranda bu kişiyi ele aldım. Daha önce de belirtildiği üzere böyle bir durumda, söz konusu kişide itibarsızlaştırıcı olan şeyleri açıkça tanımlama taraftarı değilizdir ve bilinçli ve özenli bir şekilde sürdürülen bu aldırmazlık, tüm taraflar için, özellikle de damgalı biri için gergin, belirsiz ve muğlâk bir hâl alabilir.

Damgalı bir kişinin, aşikâr bir farklılığı, önemsiz ve dikkat çekmeyen bir şeymişçesine göstermek amacıyla normal insanlarla yaptığı iş birliği, böyle bir kişinin varoluşunu imleyebilecek başlıca ihtimallerden biridir. Ne var ki, farklılığı hemen oracıkta fark edilebilir değilse ve peşinen bilinmiyorsa (ya da en azından

ötekilerinin bildiğini kendisi bilmiyorsa), kısacası kişi hâlihazırda itibarsızlaştırılmış değil de itibarsızlaştırılmaya müsait bir kişiyse işte bu noktada ikinci ihtimal çıkar karşımıza: Burada artık mesele, toplumsal ilişkiler esnasındaki gerilimleri [mevcut kusurdan kaynaklanan gerilimleri] idare etmekten ziyade kusura ilişkin bilgiyi idare etmektir [denetim altında tutmaktır]. Artık söz konusu olan; göstermek veya göstermemek, söylemek veya söylememek, açığa vurmak veya vurmamak, yalan söylemek veya söylememektir. Önemli olan; her defasında, bunların nasıl, ne zaman, nerede ve kimin karşısında yapılacağıdır. Örneğin akıl hastası, hastanedeyken ve ailesinin yetişkin fertleriyle birlikteyken aklı başında biri olduğuna ilişkin kimi şüpheler söz konusu olsa da -ve kendisi de bu durumu kabul etmeksizin bu şüphenin farkındayken- ya nazik bir biçimde aklı başındaymışçasına muamele görür ya da bunun haksız olduğunu düşünse de kendisine akıl hastası muamelesi yapılır. Sabık bir akıl hastası açısından durum çok farklı olabilir; mesele, kendisine dönük ön yargılarla karşılaşması değildir. Mesele, kendi gibi [akıl hastası olan] insanlara ön yargılı bakan bireylerin, bilmeden kendisini kabul edişleri sonucunda karşı karşıya kalmak zorunda olabileceği güçlüklerdir. Üstüne üstlük bir de ön yargılı yaklaşılan kategoriye mensup biri olduğunun ortaya çıkma ihtimali vardır. Nereye giderse gitsin; davranışı, ötekilerin talep ettiği ama fiiliyatta sahip olmadığı bir şeyi, yani ötekiler gibi akıl sağlığı yerinde biri olduğunu teyit etme çabası olarak tezahür edecektir. Sabık akıl hastası, kendisine ilişkin yanlış varsayımlara dayanan bir muamele gördüğü zaman, bunu kabul etmek suretiyle, ister bilinçli olarak isterse de fiilen, gerçek toplumsal kimliğine ilişkin bilgileri örtbas eder. Bu bölümde tam da bu meseleye, yani benlik üzerine açığa vurulmamış itibarsızlaştırışı bilginin idare edilişine, kısacası "-mış, -miş gibi yapmaya, olmaya" odaklanıyorum. Elbette övgüye layık şeylerin de gizlendiği olur -tersine aldatıcı görünüş- ama burada bu, bizi ilgilendirmemektedir.[99]

99 Bir tersten aldatıcı görünüş örneği için bkz. "H. E. R. Cules", "Ghost-

Toplumsal Bilgi

Damganın tetkiki bakımından en elverişli bilgilerin kimi özellikleri vardır. Bunlar bir birey hakkındaki bilgilerdir. Bu bilgiler, kişinin geçici olarak sahip olabileceği bir ruh hâli, hissiyat veya niyetin aksine az çok kalıcı karakteristikleridir.[100] Hem bilgi hem de onun iletilmesini sağlayan gösterge refleksiftir ve vücutta cisimleşmiş hâldedir; yani tam da hakkında bir şeyler söylediği kişi tarafından ve yöneldiği kişilerin huzurunda dışa vurulan bedensel ifadeler üzerinden doğrudan iletilir. Tüm bu özelliklere haiz bilgiye "toplumsal" bilgi diyeceğim. Bir toplumsal bilgiyi ileten kimi göstergeler sıkça ve sürekli ulaşılabilir ve rutin olarak aranan ve alınan bir hâlde olabilir; bu göstergelere "sembol" denebilir.

Herhangi bir belirli sembolün ilettiği toplumsal bilgi, söz konusu kişi hakkında kafamızda oluşan resmin boşluklarını tekrardan ve sorunsuz bir biçimde doldurarak başka göstergelerin aynı kişi hakkında bize ilettiği hususları sadece teyit etmekle yetinebilir. Bir cemiyete mensubiyeti tasdik eden kimi yaka rozetleri ya da kimi bağlamlarda erkeklerin taktıkları evlilik yüzükleri buna örnek teşkil edebilir. Bununla birlikte bir sembolün ilettiği toplumsal bilgi; itibar, onur veya rağbet edilesi bir sınıfsal konuma dönük özel bir iddia içerebilir -bu iddia başka türlü ifade

Writer and Failure", P. Toynbee (der), *Underdogs* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1961) içinde, Bölüm 2, s. 30-39. Birçok başka örnek de vardır. Statüsüne ilişkin, araç tanıtma kartı gibi ulu orta simgeler kullanmaktan itinayla kaçınan kadın bir hekim tanıyordum; mesleğini ispatlayan tek şey cüzdanında taşıdığı bir kimlikti. Herhangi bir kaza mahallinden geçerken o anda tedavi görmekte olan kişilerle veya durumu artık herhangi bir tedaviye ihtiyaç duymayacak kadar çaresiz vakalarla karşılaştığında mesafesini koruyarak etrafta toplaşanlarm arasından olayı izler, mesleğini hiç belli etmeden oradan sessiz sedasız ayrılırdı. Diğer bir ifadeyle, sadece yoldan geçen bir kadın[mış] gibi yapardı.

100 G. Stone, "Appearance and the Self", A. Rose, *Human Behavior and Social Processes* (Boston: Houghton Mifflin, 1962) içinde, özellikle de s. 86-117 arasında, ruh hâline ilişkin bilgilerle diğer bilgiler arasındaki farkı ele alır. Ayrıca bkz. E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Doubleday & Co., AnchorBooks, 1959).

edilemiyor olabilir ya da başka türlü ifade edildiğinde otomatik olarak kabul görmeyebilir. Böyle bir sembole genel olarak "statü sembolü" denir ancak "itibar sembolü" demek daha doğru olabilir; sadece, açıkça tesis edilmiş bir toplumsal konuma gönderme yapıldığında "statü sembolü" terimini kullanmak daha uygundur. İtibar sembolleri, *damga sembollerinin* zıddında yer alır. Damga sembolleri, başka takdirde tutarlı olabilecek bir resmi parçalayarak küçük düşürücü bir kimlik uyuşmazlığına dikkat çekmek noktasında oldukça etkililerdir; bunun akabinde söz konusu bireye biçilen değer düşer. İkinci Dünya Savaşı'nda kadın iş birlikçilerin sıfıra vurulmuş saçları veya orta sınıfın davranış tarzı ve giyim kuşamına halel getiren birinin bir kelimeyi yanlış kullanması veya telaffuz etmesinden ibaret mutat dilbilgisi hataları buna örnek teşkil eder.

İtibar sembolleri ve damga sembolleri dışında bir diğer olasılık daha bulunur; bu, başka takdirde tutarlı olacak bir resmi -gerçekten ya da bir umut olarak- parçalama eğilimi taşıyan, ancak bu sefer bunu aktörün arzuladığı bir istikamette yapan bir işarettir. Burada arzulanan şey ise, yeni bir hak iddiası teşkil etmekten ziyade varsayılan bir hak iddiasının geçerliliğine ciddi bir şüphe düşürmektir. Burada bu göstergelerden *kimlik karıştırıcılar* olarak bahsedeceğim. Kuzey'den Güney'i ziyarete gelen eğitimli bir siyahînin "düzgün İngilizcesi" buna bir örnek teşkil eder[101]; bir diğer örnekse kimi şehirli alt sınıf siyahîlerin görünür kıldıkları sarık ve bıyıktır.[102] Okuma yazma bilmeyenlere ilişkin bir araştırma farklı türde örnekleri gözler önüne serer:

> Dolayısıyla, yönelinen hedef güç veya zorlayıcıysa ve okuma yazma bilmeyen biri olarak tanımlanmak o hedefe varmak açısından büyük ihtimalle engel teşkil edecekse okuma yazma bilmeyen kişinin okuryazar[mış] gibi yapması pek muhtemeldir. (...) Ağır, yuvarlak kemik çerçeveli cam gözlüklerin incele-

101 G. J. Fleming, "My Most Humiliating Jim Crow Experience", *Negro Digest* (Haziran 1954), s. 67-68.

102 B. Wolfe, "Ecstatic in Blackface", *Modern Review*, III (1950), s. 204.

nen grupta yaygın oluşu, iş adamı, profesör, genç entelektüel ve özellikle de meşhur bir caz müzisyeni stereotipini taklit etmeye dönük bir girişim olarak görülebilir.[103]

Aylaklık zanaatında usta bir New Yorklu başka bir örnek sunuyor bizlere:

> Akşam saat yedi buçuğu geçtiğinde Grand Central'de veya Penn Station'da kitap okumak isteyen biri, ya kemik [çerçeve bir] gözlük takmalı ya da olağanüstü müreffeh görünmelidir. Diğer türlü dikkat çekeceği kesindir. Öte yandan, gazete okuyanlar hiç dikkat çekmezler; üstü başı son derece dağınık bir evsiz bile gazete okuduğu sürece rahatsız edilmeksizin tüm gece boyunca Grand Central'da kalabilir.[104]

İtibar sembollerine, damga sembollerine ve *kimlik karıştırıcılar* ilişkin bu tartışma kapsamında genel olarak toplumsa bilgi ileten göstergelerin ele alınmış olduğuna dikkat edilmelidir. Bu semboller, birer bilgi taşıyıcısı olarak kurumsallaşmamış kısa ömürlü göstergelerden ayrı tutulmalıdır. Bu göstergeler, belli bir itibar talebinde bulunduklarında *artı puan*, örtük bir iddiayı gözden düşürdüklerinde ise *gaf* olarak tanımlanabilirler.

Toplumsal bilgi taşıyıcısı olan ancak mevcudiyetlerini her şeyden önce başka sebeplere borçlu olan kimi göstergeler ise, bu taşıyıcılık işlevlerini sadece dolaylı bir şekilde yerine getirirler. Bazı damga sembolleri buna örnek teşkil eder: Bir bireyin intihara yeltenmiş olduğunu ele veren bileğindeki çizikler; uyuşturucu bağımlılarının kollarındaki iğne izleri; hapishaneye nakli esnasında mahkûmlara takılan kelepçelerden kaynaklanan çizikler[105] ya da fuhuş konusunu işleyen bir yazarın belirttiği üzere göz altı torbalarıyla ortalıkta dolaşan kadınlar:

103 Freeman ve Kasenbaum, *a.g.e.*, s. 372.

104 E. Love, *Subways Are for Sleeping* (New York: Harcourt, Brace & World, 1957), s. 28.

105 A. Heckstall-Smith, *Eighteen Months* (Londra: Allan Wingate, 1954), s. 43.

> Dışarıda [cezaevinin dışında] bununla [morarmış gözlerle] başım belada olacak benim. Nasıl olduğunu bilirsin işte; aynasızlar, gözleri morarmış bir hatun gördüklerinde temiz olmadığını düşünürler. Böyle bir hatun gören bir aynasız, onun yollu olduğunu düşünür ve hop, peşine takılır. Hatunu kıstırırsa bir şekilde; tak, doğrudan yine deliğe.[106]

Askerî rütbe işaretlerinde söz konusu olduğu üzere, başka göstergeler ise sadece, toplumsal bilgiyi aktarma amacıyla tasarlanmışlardır. Öyle ki göstergeyi taşıyan zemin, zamanla eskiyebilir ve hatta en uç durumlarda neredeyse tamamen giysiyle karışabilir ancak buna rağmen bilgisel işlevinden bir şey kaybetmez. Dahası, mevcudiyeti hiçbir bilgilendirme amacı taşımayan bir göstergeye, yalnızca bilgilendirici işlevinden dolayı bazen kasten ve bilinçli olarak başvurulabilir; örneğin düellocuların, birbirleri üzerinde titizlikle bırakmaya çalıştıkları yara izleri gibi.

Toplumsal bilgi taşıyan göstergeler doğuştan gelip gelmediklerine göre değişir. Doğuştan gelmedikleri zaman da üzerine yapıştıkları kişinin süreklilik arz eden bir parçası hâline gelip gelmediklerine göre değişir. (Ten rengi doğuştan gelir; bir yara izi veya dağlanma süreklilik arz etse de doğuştan gelmez; bir mahkûmun sıfıra vurulmuş saçı ne doğuştan gelen bir şeydir ne de süreklilik arz eder.) Süreklilik arz etmeyip yalnızca toplumsal bilgi iletmek için kullanılan göstergeler, taşıyıcılarının iradesine karşın da kullanılabilirler; böyle bir durumda damga sembolüne dönüşme eğilimi taşırlar[107] ancak ilerleyen sayfalarda ele almak

106 T. Rubin, *In the Life* (New York: The Macmillan Company, 1961), s. 69.

107 Dickens, 1842'deki seyahatine dayanarak kaleme aldığı *Amerika Notları*'ndaki [*American Notes*] köleliğe ilişkin yazdığı bölümde, kaybolan ve bulunan kölelere ilişkin yerel gazetelerden yaptığı sayfalarca alıntıya yer verir. Bu ilanların içerikleri kimliği tanımlayan oldukça kapsamlı göstergeler sunar. İlkin, diğer özelliklerle yan yana geldiğinde kısmi veya tam bir kimlik tespiti yapmaya imkân tanıyan görece sabit bedensel özellikler vardır: yaş, cinsiyet, izler (bunlar kurşun veya bıçak yaraları olabilir; kazalar veya kırbaçlamalardan kaynaklanabilir). İkinci olarak köleye takılan lakap, genellikle basit bir ad ilanlarda yer alır. Son olarak damga sembollerinin, bilhassa, dağlanarak vücuda kazılmış baş harflerin ve kesik kulakla-

gerekeceği üzere, bu damgalar gönüllü olarak da kullanılabilirler.

Bir grup içinde belli bir anlama gelen bir göstergenin başka bir grupta başka bir anlam ifade etmesi mümkündür; burada değişen, işaret edilen kategori değil, bu kategorinin mahiyetidir. Örneğin cezaevi yetkililerinin firar etmeye eğilimli mahkûmlara taktırdığı apoletler[108], gardiyanlar için genellikle olumsuz bir anlama sahip olabilirken söz konusu göstergelerin taşıyıcıları için gurur verici bir nişane olabilir (özellikle diğer mahkûmlar nezdinde). Benzer şekilde, bazı subaylar için üniforma gurur verici bir şey olabilir ve mümkün olduğunca her vesilede giyilebilir; başka subaylar içinse hafta sonları, nihayet ne giyeceklerine kendileri karar verebilecekleri ve sivil dolaşabilecekleri bir zamanı ifade edebilir. Aynı minvalde, dışarıda okul kepi takma mecburiyeti, tıpkı erlerin çarşı izninde üniforma giyme mecburiyeti gibi, kimi genç erkekler açısından bir ayrıcalık olarak algılanabilir ancak bu kıyafetler üzerinden aktarılan toplumsal bilgiyi, görevde olmadıklarında ve tesis dışında bulunduklarında kendileri üzerindeki denetimi ve disiplini sağlama almanın bir aracı olarak görenler de olacaktır.[109] Yine aynı şekilde, 19. yüzyılda

rın bahsi sıkça geçer. Bu semboller bir toplumsal kimlik olarak köle olma hâlini iletse de boyuna veya ayaklara vurulan demir prangalardan farklı olarak daha sınırlı bir bilgiyi, yani köle sahibinin kimliğini aktarırlar. Hâl böyle olunca otoriteler bir siyahî yakaladıklarında iki şeyi dert ederler: ilki, bu firari bir köle midir, değil midir ve eğer köleyse kime aittir.

108 Bkz. G. Dendrickson ve F. Thomas, *The Truth About Dartmoor* (Londra: Victor Gollancz, 1954), s. 55 ve F. Norman, *Bang to Rights* (Londra: Secker and Warburg, 1958), s. 125. Bu sembolün kullanılışı E. Kogon'ın *The Theory and Practice of Hell* (New York: Berkley Publishing Corp., tarih belirtilmemiş, s. 41-42) adlı eserinde güzel bir biçimde tasvir edilmiştir; bu çalışmasında, ayrıntıya girerek toplama kamplarında siyasi tutsaklar, cinsel tacizciler, suçlular, Yehova Şahitleri, "sünepe unsurlar", Çingeneler, Yahudiler, "ırkı kirletenler", (tabiiyetine göre) yabancı uyruklular, aptallar, vb için kullanılan farklı göstergeleri ele alır. Roma köle pazarındaki köleler de uyruklarına göre etiketlenirlerdi; bkz. M. Gordon, "The Nationality of Slaves Under the Early Roman Empire", M. I. Finleyderl., *Slavery in Classical Antiquity* içinde (Cambridge: Heffer, 1960), s. 171.

109 T. H. Pear, *Personality, Appearance and Speech* (Londra: George Allenand

California'da, Çinli bir erkeğin saçlarının çift örgülü olmaması, garplılar için bir raddede kültürel uyuma işaret ederdi. Ne var ki bu durum, diğer Çinlilerin kafasında kişinin saygınlığıyla alakalı soru işaretleri oluştururdu -özellikle de saç örgüsünü kesme mecburiyetinin söz konusu olduğu cezaevinde yatıp yatmadığı sorgulanırdı; devamında saç örgüsünü kesme pratiği, belli bir süre çok güçlü bir dirençle karşılaşmıştır.[110]

Toplumsal bilgi taşıyıcısı göstergeler, elbette güvenilirlikleri bakımından da çeşitlilik arz ederler. Bazen gereğinden fazla bir isabetle "damarlı damga" denen, yanaklardaki ve burundaki şişmiş kılcal damarlar aşırı alkol kullanımına ilişkin bir emare olabilir ve onlara bu gözle bakılır. Ne var ki, ağzına hayatında içki sürmemiş biri de başka fizyolojik sebeplerden dolayı aynı sembole sahip olabilir ve kendisine ilişkin, asılsız olmasına rağmen yine de başa çıkmak zorunda kalacağı bir şüpheye mahal vermiş olur.

Toplumsal bilgiye ilişkin son bir noktayı da belirtmek gerek; bu, toplumumuzda "ile" ilişkisinin bilgilendirici mahiyetiyle alakalıdır. Biri "ile" olmak, onun eşliğinde toplumsal bir arz-ı endamda bulunmaktır; onunla bir sokağı arşınlamaktır; bir restoranda onun grubuna mensup olmaktır vb. Burada önemli nokta, kimi durumlarda bir bireyin birlikte olduğu insanların toplumsal kimliğinin, o kişinin toplumsal kimliğine ilişkin bir bilgi kaynağı olarak kullanılmasıdır; diğerleri neyse onun da o olduğu farz edilir. Bunun uç bir örneğine muhtemelen suç çevrelerinde rastlanır: Aranan biri, yanında görülen herkesi yasal olarak lekeleyebilir; bu, insanları bir şüphe nedeniyle tutuklanmaya maruz bırakabilir. (Tam da bu sebeple, yakalama kararı çıkartılmış bir kişinin çevresinde, bu kişinin "bulaşıcı" olduğu

Unwin, 1957), s. 58.

110 A. McLeod, *Pigtails and Gold Dust* (Caldwell, Idaho: CaxtonPriters, 1947), s. 28. Bazı dönemlerde, saç örgülü olmaya dini-tarihsel bir anlam ve önem de atfedilmiştir.

söylenir.)[111] Her hâlükârda, insanların benlik sunumlarını nasıl idare ettiklerine ilişkin bir tahlil, belli kişiler "ile" görülme ihtimaliyle nasıl başa çıktıklarını da göz önünde bulundurmak zorundadır.

Görünürlük

"-Mış, -miş gibi yapma veya olma" meselesi, geleneksel olarak belli bir damganın "görünürlüğü" sorununu ortaya çıkarır; bu, damgalı kişinin, böylesi bir damga taşıdığını açığa vurma imkânına ve kabiliyetine ne derece sahip olduğuyla alakalıdır.

Örneğin sabık akıl hastaları ve gayrimeşru baba adayları, kusurlarının doğrudan görünür olmaması noktasında birbirlerine benzerler; oysa birinin kör olduğu rahatlıkla fark edilebilir. Görünürlük, şüphesiz kabul edilecektir ki, çok önemli bir faktördür. Bir bireyin toplumsal kimliği hakkında gündelik yaşam içerisinde ve bu esnada karşılaştığı tüm kişiler tarafından her daim söylenebilecek şeyler söz konusu birey tarafından mutlaka önemsenecektir. Elbette geniş bir kitleye yapılan benlik sunumu her gündelik temasta sadece ufak sonuçlar doğuracaktır ancak bunun yekûnu devasa olabilir. Dahası, kişinin kendisi üzerine sahip olduğu gündelik bilgi, damgasına ilişkin (ne türden bir damga olursa olsun) izlemesi gereken taktiği belirlemek söz konusu olduğunda elindeki tek muhtemel hareket noktasıdır. O hâlde, bireyin kendisini her daim ve her yerde sunarken takındığı tarzdaki her değişiklik tam da bu sebepten ötürü, ölümcül bir önem taşır -muhtemelen ta en başında Yunanlara damga fikrini esinlemiş olan da budur.

Birilerinde bulunan damga, çoğu zaman bizim nokta-i nazarımız vasıtasıyla bize kendini gösterdiği için görünürlük terimi muhtemelen çok da yanıltıcı değildir. Bununla birlikte, daha genel bir terim olan "algılanabilirlik" daha doğru olacaktır; "aşikârlık" ise çok daha doğru. Kekemelik nihayetinde çok "görünür" bir kusursa bu, öncelikle görünümden değil, sesten

111 Bkz. D. Maurer, *The Big Con* (New York: Pocket Books, 1949), s. 298.

dolayıdır ancak görünürlük kavramı, bu net tanımıyla dahi tamamıyla güvenli bir kullanıma olanak vermiyorsa bu, kendisiyle karıştırılan diğer üç kavramdan ayrıştırılması gerektiğindendir.

İlk olarak bir damganın görünürlüğünü, "bilinirliğinden" ayırmak uygun düşer. Bir kişinin damgası çok görünüyorsa onun başkaları ile basit bir teması bile damgasının bilinir hâle gelmesine neden olacaktır ancak başkalarının onun damgasını bilip bilmemeleri, damganın verili görünürlüğünün yanı sıra bir başka faktöre daha bağlıdır: söz konusu kişi hakkında daha önceden bilinen veya bilinmeyen şeylere -Bu bilgi, o kişi hakkındaki dedikodulara ya da damgası görünür bir hâldeyken onunla kurulmuş bir temasa dayanabilir.

İkinci olarak görünürlüğü, temellerinden birini teşkil eden şeyden, yani rahatsızlık verici karakterinden ayırmak gerekir. Bir damga hemen algılanabilir olduğu zaman, etkileşimin akışına ne derece sekte vurduğu meselesi önem arz eder. Örneğin bir iş toplantısında, tekerlekli sandalye kullanan bir katılımcının tekerlekli sandalyede olduğu kesinlikle fark edilir ama aynı engeli, yuvarlak bir masanın etrafındayken göreceli olarak daha kolaylıkla göz ardı edilebilir. Buna karşılık, tekerlekli sandalyede olan birine nazaran pek çok açıdan daha az handikaplı olan konuşma engelli bir katılımcının, kusuruna ilişkin mevcut kayıtsızlığı bozmadan ağzını açması neredeyse imkânsızdır ve o andan itibaren her konuştuğunda rahatsızlık yaratmaya devam edecektir. Sözlü etkileşimlerin bizatihi mekaniği, dikkati sürekli olarak kusura yöneltir; kusurlunun durumunda hiçbir zaman karşılanamayacak olan açık ve hızlı mesajlar için devamlı taleplerde bulunur. Ayrıca, aynı kusurun her biri farklı derecede rahatsızlık veren farklı dışavurumlarının olabileceği vurgulanmalıdır. Örneğin beyaz değnekli bir kör, kör oluşuna ilişkin oldukça açık bir kanıt sunar ama damga sembolü bir kez fark edildikten sonra, işaret ettiği şeyle birlikte bazen göz ardı edilebilir. Ne var ki kör olan bireyin, iletişime girdiği kişilere yüzünü çevirmedeki başarısızlığı, iletişime sekte vurur ve sözlü etkileşimin geri bildirim meka-

nizmalarını durmaksızın kesintiye uğratır.

Üçüncü ve son olarak damganın görünürlüğünü (ve aynı zamanda rahatsızlık verici karakterini), onun "algılandığı odak"tan ve bu odağı oluşturan birtakım ihtimallerinden ayrıştırmak gerekir. Biz normaller, kişinin söz konusu damgasının onu özellikle dışladığı yaşam alanlarına ilişkin fikirler -nesnel olarak temellendirilmiş ya da değil- geliştiririz. Örneğin çirkinlik, bir kişinin refakatinden, başka bir durumda duyabileceğimiz hazzı tehdit ederek sosyal ortamlarda doğrudan ve öncelikli bir etkiye sahiptir. Ancak bu, kişinin tek başına gerçekleştirdiği işlerdeki yetkinliğini teslim etmemize engel teşkil etmez; sadece görünümünün bizde yol açtığı duygular sebebiyle onu zaman zaman dışlasak da.

O hâlde çirkinlik, sosyal ortamlarda odaklanılan bir damgadır. Oysa başka damgaların, örneğin diyabet hastası olmanın[112], kişiyi yüz yüze etkileşimlerde niteleyebilecek hiçbir etkisi şüphesiz yoktur. Bu tür damgalar bazen ayrımcılık yapmaya sevk ediyorlarsa bu, her şeyden önce mesleki alanlar gibi alanlarda söz konusu olabilir ve sadece doğrudan etkileşim içerisinde etkili olurlar (örneğin damgalı birey, farklılığını bir sır olarak saklamaya yeltendiğinde ve böyle yapabileceğinden emin olmadığında ya da kişinin bu durumunu bilenler, herhangi bir imada bulunmamak için zahmetli bir çaba içine girdilerse). Yaşamın pek çok farklı alanında geniş bir etkiye sahip diğer pek çok damga, odak bakımından bu iki uç noktanın ortasına düşerler. Örneğin beyin felçli bir birey, yalnızca yüz yüze etkileşimde bir yük olarak görülmeyebilir; aynı zamanda kendi başına iş yapabileceği hususunda da şüphe uyandırabilir.

O hâlde, görünürlük meselesi bazı diğer meselelerden ayırt edilmelidir: sıfatın [damganın] bilinirliliği, rahatsız edici karakteri ve algılandığı odak. Bu, geniş kitlenin öyle ya da böyle bu

112 "A Reluctant Pensioner", *Unempoyed Diabetic*, Toynbee, *a.g.e.*, içinde, Bölüm 9, s. 132-146.

bakış açısına katılacağı yönündeki örtük varsayımı değerlendirme dışı bırakır ama göreceğimiz üzere, kimliği açığa çıkarma hususunda uzman kişiler işin içinde olabilirler ve bu kişilerin eğitimi onlara, yabancılara görünmez olan bir şeyi anında fark etme olanağı verebilir. Feri sönmüş kırmızı bir kornea ve çentilmiş dişleri olan bir adamla sokakta karşılan bir doktor bilir ki, su götürmez biçimde Hutchinson hastalığının iki belirtisini gösteren ve frengi olma ihtimali yüksek biriyle karşı karşıyadır. Buna karşılık, doktorla beraber orada bulunan ancak tüm bunları göremeyen diğerleri, bu durumda yolunda gitmeyen hiçbir şey fark etmeyeceklerdir. Dolayısıyla, görünürlük derecesinden bahsetmeden önce, genel olarak geniş kitlelerin çözümleme kabiliyetini incelemek gerekir.

Bireysel Kimlik

Gözden düşürülmeye müsait bireyin durumunu ve onun gizleme ve açığa vurma sorununu sistematik bir biçimde değerlendirmek için öncelikle, toplumsal bilginin doğasını incelemek ve görünürlük kavramını tanımlamak gerekti. Devam etmeden önce, bir diğer etken üzerinde daha uzun uzadıya durmak gerekecektir: kimlik tanımlama -psikolojik değil kriminolojik anlamda. Şimdiye kadar incelendiği şekliyle damgalanmış ile normal arasındaki toplumsal etkileşim, tarafların temastan önce birbirlerini "kişisel" olarak tanıyor olmalarını gerektirmiyordu. Bu durum şüphesiz makuldür. Damga idaresi temel bir toplumsal olgunun, yani "ötekinin" davranış ve karakterine ilişkin normatif beklentilerin streotipleştirilmesinin ya da "profilleştirilmesinin" bir filizidir, uzantısıdır; genel olarak streotipleştirme müşteriler, Doğulular veya motorcular gibi çok geniş kategoriler içinde değerlendirilen ve bizim için sadece geçip giden yabancılar olabilen kişilere mahsustur.

Yabancılar arasında gelişebilecek kişisel olmayan temaslar her ne kadar *stereotipik* tepkilere sebep olabilseler de kişiler birbirlerine yakınlaştıkça bu kategorik tutumun azaldığı ve zamanla

yerini sempatiye, anlayışa ve kişisel niteliklerin daha gerçekçi bir değerlendirmesine bıraktığı yönünde yaygın bir kanı vardır.[113] Bir kusur (örneğin yüzdeki bir şekil bozukluğu) her ne kadar bir yabancıyı rahatsız etse de kusurlu kişinin yakın çevresi bundan muhtemelen rahatsız olmayacaktır. O zaman damga idaresi alanı esas olarak kamusal yaşamla, yabancılar ya da yalnızca tanış olunanlarla, kısacası bir diğer ucunda yakın mahrem çevrenin olduğu bir hatla ilişkili görülebilir.

Böylesi bir hat fikrinin şüphesiz bir geçerliliği vardır. Örneğin fiziksel engellilerin, yabancıları idare etme tekniklerinin yanı sıra, genellikle ilk karşılaşmada görmeleri muhtemel mesafeli tavrı aşmak için de özel teknikler geliştirdikleri ortaya konmuştur; bu kişiler ilişkiyi, kusurlarının gerçekten önemli bir faktör olmaktan çıkacağı daha "kişisel" bir seviyeye çekebilmek için çaba gösterebilirler –bu, Fred Davis'in "gedik açmak" adını verdiği zorlu bir süreçtir.[114] İlaveten, bedensel bir damgaya sahip olanlar, belli sınırlar içinde sürekli temas hâlinde oldukları normal kişilerin zamanla onların engellerinden daha az rahatsız olabildiklerini ve böylelikle zamanla bir nevi "normalleşme" sürecinin gelişebildiğini ifade etmektedirler. Bir körün aşağıdaki tanıklığı buna örnek teşkil edilebilir:

> İçlerinde, tanıdık olmanın verdiği sükûnetle karşılandığım berberler ve bir şey olacakmış hissi uyandırmadan girebildiğim oteller, restoranlar ve kamu binaları var; köpeğimle dışarı çıktığımda bana "günaydın" diyen birkaç vatman ve otobüs şoförü; bilindik kayıtsızlıklarıyla bana hizmet veren birkaç tane de garson var. Yakın aile çevrem beni kaygılandıracak gereksiz şeyler yapmayı uzun zamandır bıraktılar; aynı şekilde çok yakın arkadaşlarım da. Bir raddeye kadar etrafımda bir gedik açabildim.[115]

Benzer bir korunmadan, tüm damgalı kategorilerinin istifade

113 Bu tematiğin geleneksel bir ifadesi N. S. Shaler, *The Neighbor* (Boston: Houghton Mifflin, 1904) içinde bulunabilir.

114 Davis, *a.g.e.*, s. 127-128.

115 Chevigny, *a.g.e.*, s. 75-76.

edebilmesi ihtimal dâhilindedir: Akıl hastanelerinin çevresinde bulunan mağazalar sıklıkla, psikozlu davranışa yüksek hoşgörü gösterilen yerlerdir; bazı hastanelerin çevresindeki mahalleler deri tedavisi görmekte olan yüzü hasarlı kişilere sükûnetle yaklaşma becerisi geliştirebilirler; körler için rehber köpek eğiten bir okulun bulunduğu bir kasaba ahalisi, köpek koşum takımı üstüne kuşanmış eğiticiler ve köpekleri yönlendirmek için kullanılan komutları tekrarlayan bir öğretmen eşliğinde eğitim alan öğrencileri görmeye alışabilir.[116]

Ancak tüm bunlara rağmen, aşinalığın tiksintiyi zaruri surette azaltmayacağını da kabul etmek gerekir.[117] Örneğin grup olarak damgalanmışların yaşadığı yerlere yakın yaşayan normaller, çoğu zaman oldukça maharetli bir şekilde ön yargılarını muhafaza etmeyi becerirler. Öte yandan burada daha önemli olan, bir kişi hakkında bir dizi *apriori* varsayımda bulunmanın muhtelif sonuçlarının çok eski, yakın, özel ilişkimiz olan insanlarla ilişkilerimizde de açıkça mevcut olduğudur. Bizim toplumumuzda, bir kadından birisinin "karısı" olarak bahsetmek, onu hâlihazırda sadece bir tane üyesi olabilecek bir kategoriye sokmaktır. Benzersiz, tarihsel olarak örülmüş özellikler bu kişiyle olan ilişkimizi muhtemelen şekillendirecek ve ona hususi bir boyut kazandıracaktır ancak yine de merkezde olan, "karı olma" kategorisi içerisinde değerlendirilen bir kadın sıfatıyla onun davranışlarına ve doğasına ilişkin, toplumsal olarak standartlaştırılmış bir dizi kapsamlı beklentidir: Örneğin evi çekip çevirebilmeli, dostlarımızı misafir edebilmeli ve çocuk doğurabilmelidir. Sonuçta iyi ya da kötü bir karı olacaktır; bu yargıya ise standart beklentileri, yani dâhil olduğumuz gruptaki diğer kocaların da kabul ettiği ve paylaştığı beklentileri karşılayıp karşılayamamasına göre maruz kalacaktır. (Şüphesiz, evlilikten tek taraflı bir ilişki olarak

116 Keitlen, *a.g.e.*, s. 85.

117 Bir yaz kampındaki normal çocukların, fiziksel engelli arkadaşlarını zamanla daha kolay kabul eder hâle gelmediklerine ilişkin bir kanıt için bakınız, Richardson, *a.g.e.*, s. 7.

bahsetmek bir rezilliktir.) Dolayısıyla ister yabancılarla isterse de yakınlarımızla olan etkileşimlerde toplumun her daim, açıkça işimize burnunu soktuğunu ve bize haddimizi bildirecek kadar ileri gittiğini görüyoruz.

Şüphesiz ki, damgalı bireyin kaderini paylaşmak zorunda olmayan ya da buna ilişkin bir dikkat ve özen göstermek için çok zaman harcamak durumunda kalmayan ve tam da bu sebeple, söz konusu kişi ile sürekli temasta bulunmak zorunda olanlara nazaran onu daha kolay kabullenebilen kişiler de mevcuttur.

Gözden düşürülmüş kişilerden, gözden düşürülmeye müsait kişilere geçtiğimizde kişinin yakınları dışında yabancıların da onun damgasından rahatsız olacağına ilişkin pek çok kanıt vardır. İlkin, utanç verici bir şeyi saklamak hususunda, kişinin en yakınındakiler en çok kaygı duyulan insanlar hâline gelebilir; eşcinsellerin durumu buna ilişkin bir örnek sunabilir:

> Eşcinsellerin, sapkınlıklarının bir hastalık olmadığı hususundaki ısrarları tamamıyla olağandır ancak oldu da sapkınlıklarıyla alakalı herhangi birine danıştılar; danıştıkları kişinin neredeyse her zaman bir doktor olması manidardır; öyle ki bu kişi hiçbir zaman aile hekimi de değildir. Danışanların çoğu eşcinselliklerini ailelerinden gizli tutmayı isterler. Kamusal alanda oldukça rahat davrananların bazıları bile aile çevrelerinde hiçbir şüphe uyandırmamak hususunda çok dikkatlidirler.[118]

Diğer taraftan, evli çiftlerden biri diğeriyle karanlık sırrını zaman zaman paylaşabilse de evdeki çocuklar bu bilgi için sadece güvenilmeyecek kasalar olarak değil, aynı zamanda bu bilginin açığa çıkması sonucunda muhtemelen zarar görebilecek, kırılgan doğalı varlıklar olarak da değerlendirilirler. Akıl hastanesine yatırılan bir ebeveynin aşağıda alıntılanan durumu buna örnektir:

> Babalarının hastalığını çocuklara anlatırken neredeyse tüm anneler gizleme yolunu izlemeye gayret gösterirler. Babalarının

118 G. Westwood, *A Minority* (London: Longmans, Green & Company, 1960), s. 40.

ya hastanede olduğunu (başka bir açıklama sunmaksızın) ya da ufak bir fiziki sorun dolayısıyla (diş ağrısı, bacağındaki bir sorun, mide veya baş ağrısı) hastaneye kaldırıldığını söylerler.[119]

[Bir akıl hastasının karısı konuşuyor]: "Birileri Jim'in [çocuğun] önünde ağzından bir şey kaçıracak diye ödüm kopuyordu -tamamıyla bir dehşet.[120]

Çok kolay gizlenebilmeleri dolayısıyla kişinin yabancılarla ve öylesine tanıdıklarıyla ilişkisinde çok az etkili olan ve asıl etkilerini kişinin çok yakınındakilerin çektiği damgalar da mevcuttur -cinsel soğukluk, iktidarsızlık veya kısırlık bu duruma iyi birer örnektir. Alkolizmin, bir adamı evlenme girişiminin dışında bırakmaya yetmediği olgusunu açıklamaya çalışırken bir araştırmacı şunu öne sürer:

Eş seçimi esnasındaki koşulların ya da içme örüntüsünün, alkolizmin görünürlüğünü önemli bir faktör olmayacak seviyeye düşürmesi de bir ihtimaldir. Bu sorunu daha sonrasında diğer eşin de fark edebileceği biçime büründürecek olan, evliliğe içkin daha mahrem etkileşimlerdir.[121]

Son olarak gözden düşürülebilir kişinin en yakınları, onun sosyal ortamları idaresinde özel bir rol oynamaya başlayabilir. Bu durumda, yakınlarının onu kabul edişi üzerinde sahip olunan damga etkili olmayacaktır ancak yakınlarının yükümlülükleri etkilenecektir.

O hâlde, kategorik olarak bir ucunda aldatıcı/gizleyici davranış, diğer ucunda ise açık ve kişisel davranış olan bir ilişkiler sürekliliği hattı düşünmek yerine, temasların içerisinde sabitlendiği muhtelif yapılardan -yabancılarıyla sokaklar, tamamıyla fay-

119 M. R. Yarrow, J. A. Clausen, ve P. R. Robbins, "The Social Meaning of Illness", *Journal of Social Issues* XI (1955), s. 40-41. Bu makale damganın idaresi konusunda çok faydalı veriler içermektedir.

120 *A.y.*, s. 34.

121 E. Lemert, "The Occurence and Sequence of Events in the Adjustment of Families to Alcoholism", *Quarterly Journal of Studies in Alcohol*, XXI)1960), s. 683.

da odaklı ilişkiler, iş ortamı, komşuluk ilişkileri, ev hâli- hareket etmek, bu her örnekte varsayılan ve fiilî kimlik arasında vuku bulabilecek birtakım fark veya mesafelerin niteleyici olabileceğini görmek ve bunun da mevcut durumla başa çıkma noktasında hususi çabalara yol açabileceğini düşünmek daha makul olabilir.

Bununla birlikte, damganın idaresi meselesi, damgalı bireyle kişisel bir rabıtamız olup olmamasından etkilenir. Öte yandan, bu etkinin tam olarak ne olduğunu tarif etmek, yeni ve ek bir kavramın açık bir formülasyonunu gerektirir: *bireysel kimlik*.[122]

Kapsamı dar ve uzun soluklu toplumsal gruplarda her bir üyenin diğerleri için "benzersiz" bir kişi olarak kabul gördüğü yaygın bir kanıdır. "Benzersiz" olma kavramı ona, sıcak ve yaratıcı bir anlam yükleyerek mekanik sosyolojik yorumlar tarafından daha fazla yıpratılmaması gereken bir unsur olarak görülmüştür ve çiçeği burnunda sosyal bilimciler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Tüm bunlara rağmen kavram yine de tamamıyla anlamsız değildir.

Bir bireyin "biricikliği-benzersizliği" düşüncesi, "kimlik taşıyıcısı" işlevi gören "açık göstergeler" varsayar: Örneğin kişinin, diğerlerinin kafasındaki fotoğrafik imgesi ya da belli bir akrabalık ağında sahip olduğu özel konumun bilgisi gibi. Karşılaştırmalı ilginç bir örnek, erkeklerinin sadece dışarıyı görebilecekleri kadar küçük bir aralık bırakacak şekilde yüzlerini örttükleri Batı

122 Bireysel kimlik ile rol kimliği arasında bir ayrım açık bir şekilde R. Sommer, H. Osmond ve L. Pancyr, "Problems of Recognition and Identity" *International Journal of Parapsychology*, II (1960), s. 99-119, içinde sunulmuştur. Burada mesele, kişinin bunlardan birini nasıl doğrulayacağı ya da yanlışlayacağı sorusu üzerinden tartışılmıştır. Aynı zamanda bakınız, Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, *a.g.e.*, s. 60. Bireysel kimlik fikri aynı zamanda C. Rolph, *Personal Identity* (London: Michael Joseph, 1957) ve E. Schachtel, "On Alienated Concepts of Identity", *American Journal of Psychoanalysis*, XXI (1961), s. 120-121, içinde kağıt üzerindeki kimlik (*paper identity*) başlığı altında ele alınmıştır. Meşru ya da hukuki kimlik kavramı bireysel kimliğe yakından benzer ancak (Harvey Sacks'ın beni bu hususta bilgilendirdiği üzere) evlat edinmede olduğu gibi, bazı durumlar vardır ki kişinin yasal kimliği değişebilir.

Afrika'daki Tuareg topluluğudur. Görünen o ki, burada bireysel kimliğin dayanak noktası olarak yüz, yerini bedenin genel görünümüne ve duruş şekline bırakmıştır.[123] Buradaki söz konusu imge aynı anda sadece bir kişiye uyabilir ve geçmişte bu imgeye uymuş kişinin kendisi şu anda bu imgeye uyan kişiyle aynıdır ve gelecekte de aynı kişi olacaktır. Geçerken eklemek gerekir ki, parmak izi gibi, kişileri teşhis etmede kullanılan en etkin araçlar; esasında, kıyaslama yapma amacıyla kişileri birbirlerine benzer kılan araçlardır da.

İkinci bir husus ise şudur: Bir kişiye mahsus özelliklerin pek çoğu her ne kadar başkaları için de doğru olsa da en yakınınız hakkında bildiğiniz tüm hususiyetler seti, bir bileşen olarak dünyadaki herhangi başka bir bireyde bulunamaz. Bu da o kişinin geri kalan herkesten olumlu bir şekilde ayrıştırılmasına olanak tanıyan bir araç sunar. Bazen bu bilgi bileşeni, bir polis dosyasında olduğu gibi ad temellidir. Bazen de beden temellidir (ismini bilmediğimiz ama yüzünü tanıdığımız birinin davranış kalıplarına aşina olduğumuzdaki gibi). Çoğu zaman, bilgi hem isme hem de bedene bağlıdır. Son olarak ise, bir bireyi diğer herkesten ayırt eden şey derin varlığıdır; onu kendisine en çok benzeyenlerden bile, sadece kimlik noktasında değil tümüyle farklı kılan şey, kendisinin bu hem merkezî hem de kapayıcı hususiyetidir.

Benim için, "bireysel kimlik"ten bahsettiğimde söz konusu olan, sadece yukarıda ele aldığım iki hususlur: açık göstergeler veya kimlik taşıyıcıları ve kimliğe ilişkin bu taşıyıcıların marifetiyle bireye iliştirilmiş yaşam öyküsü parçalarının özgün bileşimi. Her birey geri kalan tüm bireylerden farklılaşabilir ve bu farklılaştırıcı unsurların etrafında söz konusu olan, sosyal vakaların kendi aralarında bir pamuk şekeri gibi birbirlerine yapıştığı, birbirlerini sarmaladığı kesintisiz ve benzersiz bir kayıttır; yeni biyografik unsurların her biri, bu bir nevi yapışkan madde üzerinde durmaksızın sabitleniyormuş gibidir. Kavranması güç olan

123 Burada Robert Murpy'nin yayınlanmamış bir makalesini temel alıyorum: "On Social Distance and the Veil".

şey ise, bireysel kimliğin (tam da biriciklik niteliğinden dolayı) toplumsal organizasyonda; yapılandırılmış, rutin, standartlaşmış bir rol oynayabileceğidir ve zaten oynadığıdır.

Kimlik tanımlama süreci, küçük bir grubu değil de hükümet gibi büyük, şahsi olmayan bir organizasyonu referans noktası olarak aldığımızda çok açık bir şekilde işler hâlinde görülebilir. Her vatandaşın tanımlanarak resmî surette kaydedilmesi, yani bir bireyi tüm diğer bireylerden ayırt eden bir göstergeler setinin kullanımı artık standart bir kurumsal pratik hâline gelmiştir. Daha önce de değinildiği üzere, bu hususdaki gösterge tercihleri oldukça standarttır: el yazısı ya da eşkâl gibi değişmeyen biyolojik özellikler; doğum kaydı, ad soyad veya nüfus kayıt numarası gibi kalıcı olarak kaydedilebilir şeyler. Yakın bir zaman önce, konuşma ve el yazısı özelliklerini bilgisayar marifetiyle kimlik taşıyıcısı olarak kullanma yolunda başarılı denemeler gerçekleştirilmiştir. Resim tablolarının gerçek olup olmadığının sınamasında yapıldığı gibi, burada, kimlik tespitinde de davranışın küçük ancak anlamlı örüntülerinden faydalanılmıştır. Daha da önemlisi, 1935 yılında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Yasası, her bir çalışanın tüm istihdam kayıtlarının yaşamı boyunca işlendiği tek numara uygulamasını güvence altına alır. Bu, suça meyilli kesimler için hatırı sayılır derecede zorluk çıkartacak olan bir kimlik tespit uygulamasıdır. Her hâlükârda, bir "kimlik taşıyıcısı" kullanıma hazır olduğu andan itibaren, içerisine verilerin her an aktarılması mümkündür; bu bilgiler genellikle bir dosyaya işlenebilir ve bir manila [kalın kahverengi kartondan yapılmış] klasörde saklanabilir. O hâlde, görevli kişilerin dosyalara rahatça erişimlerini sağlayan teknikler ilerledikçe ve buna mukabil kayıt altına alınan toplumsal vakaların sayısı arttıkça (örneğin hissedarların kâr payı dağıtımlarına kadar) vatandaşların kimlik tespitlerinin devlet tarafından yürütülmesinin gelişim göstereceği beklenebilir.

Parmak izlerine zarar vermek ya da resmî doğum kayıtlarını tahrip etmek suretiyle, mevcut kimliklerini terk edip başka bir

kimlik edinmeye ya da geçmişten miras aldıkları kimlikten kurtulmaya çalışan takip altındaki bireylere toplumda yoğun bir ilgi vardır. Aslında olağan şartlarda en belirleyici unsur addır; çünkü tüm kimlik taşıyıcıları arasında en yaygın olan ve bir şekilde tahrif edilmesi en kolay olan budur. Birisinin ismini değiştirmesinin saygın ve yasal olarak tavsiye edilen yolu, bu değişikliğin resmî olarak belgelenebilir bir yolla yapılmasıdır. Böylece, farklılık görünümü altında süreklilik korunmuş olur.[124] Bir kadın evlilik yoluyla soyadını değiştirdiğinde olan budur. Eğlence dünyasında bir sanatçının adını değiştirmesi alışılagelmiştir ancak burada bile, bir önceki ismin kaydının muhafaza edilmiş olması ve takma ad kullanan yazarların durumunda olduğu gibi, yaygın olarak bilinmesi muhtemeldir. Fahişeler, suçlular veya devrimciler gibi resmî kayıt olmadan ad değişikliğinin söz konusu olabileceği meslekler ise "meşru" meslekler değillerdir. Bir diğer örnek de Katolik keşiş tarikatlarıdır. Sonuç olarak bir faaliyet kayda geçirilmiş ya da geçirilmemiş bir ad değişikliğini her defasında beraberinde getirdiğinde kişi ile geçmişi arasında önemli bir kopuş yaşandığından emin olabiliriz.

Asker kaçakları veya günübirlik kaçamak peşindeki otel müşterileri arasında rastlanan örneklerde olduğu gibi, bazı ad değişiklikleri kimlik tanımlama yasal boyutuna odaklanmışken diğerleri, etnik gruplar örneğinde olduğu gibi, tanımlamanın toplumsal boyutuna yöneliktirler. Bir araştırmacıya göre, sahne dünyasından bazı kişiler her iki duruma da örnek teşkil etme ayrıcalığına sahiptirler:

> Vasat bir kabare dansçısı, modaya uymak için veya eğlence dünyasının batıl inançları gereği ya da bazı durumlarda gelir vergisi ödemekten kaçınmak için ismini saç şekli kadar sık değiştirir.[125]

Eklemek gerekir ki profesyonel suçlular, adlarını değiştirme

124 Bkz. Rolph, *Personal Identity*, a.g.e., s. 14-16.

125 A. Hartman, "Criminal Aliases: A Psychological Study", *Journal of Psychology*, XXXII (1951), s. 53.

noktasında iki tekniğe başvururlar: kimlik teşhisinden kaçınmak için çok sık ama geçici olarak kullanılan "lakaplar"; suçlu topluluğu içerisinde edinilmiş ve yalnızca bu topluluğun üyeleri ya da ileri gelenleri tarafından ve onlar için kullanılan adlar.

O hâlde ad, kimlik tespitinde çok yaygın ama pek az güvenilir bir yoldur. Bu sebeple, bir mahkemenin, kimliğini saklamak noktasında her türlü gerekçeye sahip biri ile karşılaştığında başka türden açık delillere/göstergelere ulaşmak için gayret göstermesi anlaşılırdır. Bu duruma ilişkin bir örnek İngiltere'den verilebilir:

> Mahkeme huzurunda kimlik; ad tanıklığı ve hatta doğrudan tanıklık yoluyla değil, "tahminen, varsayımsal olarak" kişisel özelliklere ilişkin benzerlikler veya farklılıklar temelinde ispatlanır.[126]

Bu noktada toplumsal bilgi meselesine geri dönmek uygun düşecektir. İtibara veya statüye ilişkin daha önce ele aldığımız cisimleşmiş göstergelerin hepsi toplumsal kimlikle alakalıdır. Şüphesiz tüm bunlar, kimlik beyanında bulunmak amacıyla kişilerin yanlarında taşıdıkları belgelerden açıkça ayrıştırılmalıdır. Bu tür resmî belgelerin kullanımı birçok ülkede yaygınlaşmaktadır. Parmak izi, imza ve bazen de fotoğraf içeren kimlik kartı veya ehliyetlerin taşınması gitgide zorunluluk arz etmektedir.[127] Kimlik beyanı dışında bu belgeler, yaşı kanıtlamaya (kumarhaneye girmek ya da içki almak isteyen genç biri örneğinde olduğu gibi), sınırlandırılmış veya tehlikeli addedilen bir mesleği icra salahiyetini ispat etmeye ya da kışladan izinli olarak çıkmaya yarayabilirler. Sıklıkla, tüm bu bilgilere vesikalıklar, terhis belgesi ve hatta üniversite diplomasının fotokopileri eklenir. Yakın bir zaman önce, sağlık raporu istenmesi yönünde bir uygulama da başlamış olup bazıları bunun yaygınlaşmasını savunmaktadır.

126 Rolph, *Personal Identity*, *a.g.e.*, s. 18.

127 Ancak bugün Britanya'da, Büyük Britanya vatandaşları, araç kullandıkları anlar dışında kimlik belgelerini üzerlerinde taşımak zorunda değillerdir. Ayrıca bazı durumlarda, polise kim olduklarını söylemeyi bile reddedebilirler. Bkz. *a. g. e.*, s. 12-13.

> Herkese sağlık kartı dağıtılması projesi Sağlık Bakanlığı tarafından incelenmektedir. Kişilerin bu kartları her daim üzerlerinde bulundurmaları gerekecektir. Bu kart, daha önce yapılmış aşıları, kart sahibinin kan grubunu ve örneğin hemofili [kanın pıhtılaşma güçlüğü] gibi, bir kaza anında acilen bilinmesi gereken her hastalığa ilişkin bilgileri içerecektir. Amaçlardan biri acil durumlarda hızlı bir tedaviye imkân tanımak ve bazı kişiler üzerinde alerjik etki yaratabilecek aşılar uygulamanın risklerinden kaçınmaktır.[128]

Çalışanlarından, fotoğraflı bir kimlik kartını boyunlarına takmalarını ya da en azından yanlarında bulundurmalarını talep eden iş yerlerinin sayısının artmakta olduğu da burada hatırlanmalıdır.

Tüm bu kimlik tespit usullerinin ana fikri, şüphesiz ki, hiçbir masum hataya ya da karışıklığa müsaade etmemek ve toplumsal bilgi taşıyıcısı bazı sembollerin şüphe uyandıran kullanımı olabilecek bir durumun mutlak bir sahtekârlığa ya da yasal olmayan bir tasarrufa dönüşmesini engellemektir; dolayısıyla kimlik belgesi terimi kimlik sembolü teriminden daha sarihtir. (Örneğin görünüm, jestler veya şive marifetiyle Yahudi kimliğini tanımlamanın görece gevşek temelleri ile karşılaştırın.)[129] Ayrıca ifade edilmelidir ki, geniş bir kitleye açık olması muhtemel itibar ve damga sembollerinden farklı olarak bu belgeler ve içerdikleri toplumsal malumatlar bütünü, çoğu zaman sadece, belli durumlarda özel olarak kimlik kontrolü yapmaya yetkili görevlilere sunulur.

Bireysel kimliğe ilişkin bilgi, çoğu zaman şüpheye mahal vermeyecek bir biçimde kaydedilebilir olduğundan toplumsal kimliğe yönelik muhtemel hor görmelere karşı da himaye edici bir vazife görebilir. Askerî personelin bazı durumlarda, taşıdıkları

128 Söz konusu haber, The San Francisco Chronicle, Nisan 14, 1963'te çıkmış ve The London Times'a atıf yapılmıştır.

129 L. Savitz ve R. Tomasson, "The Identifiability of Jews", *American Journal of Sociology*, LXIV (1959), s. 478-475.

üniforma ve işaretlerin gerekçesini sunan bazı belgeleri üzerlerinde taşımalarının sebebi budur. Nasıl ki bir öğrencinin sürücü ehliyeti, onun ticari işletmelerde alkol alabilecek yaşta olduğuna tanıklık ediyorsa öğrencinin kütüphaneciye sunduğu kimlik belgesi de onun kitap ödünç alma ya da okuma salonlarına girme hakkını güvence altına alır. Benzer şekilde, kredi kartları hem kişiye kredi vermek ya da vermemek kararının alınmasında hem de kişinin böylesi bir kredilendirmeye uygun bir toplumsal kategoriye mensup olduğunun bir kanıtı olarak taşıyıcılarının bireysel kimliğine tanıklık ederler. Aynı mantığı takip edersek bir adam, doktor olduğunu kanıtlamak için Dr. Hiram Smith olduğunu kanıtlar ancak Hiram Smith olduğunu kanıtlamak için muhtemelen nadiren doktor olduğunu kanıtlar. Benzer şekilde bir kişi, oldukça sık karşılaşıldığı üzere, etnik aidiyeti yüzünden otelden atıldıysa buna yola açan bazen sadece ismidir; öyle ki burada da kişisel biyografinin bir unsurunun kategorik amaçlar doğrultusunda istismar edildiği görülür.

O hâlde, kimlik belgeleri tarafından açığa vurulan biyografik unsurlar, kişinin kendisini sunma noktasındaki tercihlerini açıkça sınırlayabilirler. Sosyal güvenlik kartları mühürsüz kısımlar içerdiği için iş bulma kurumunda güçlüklerle karşılaşan ve iş arayan sıradan bir vatandaş gibi görülmeyen bazı Britanyalı eski akıl hastalarının durumu buna bir örnek sunar.[130] Eklemek gerekir ki, kimliği gizleme eyleminin bizatihi kendisi toplumsal aidiyete ilişkin bir şeyleri açığa vurabilir: Kimliklerini gizlemek için güneş gözlüğü takan ünlüler, muhtemelen tanınmak istemeyen birinin toplumsal kategorisine gönderme yapar.

Toplumsal semboller ve kimlik belgeleri arasındaki fark böylece kavrandıktan sonra, belli bir toplumsal ve bireysel kimliğe sadece hâl ve tavırlarla değil dilsel olarak da tanıklık eden sözlü ifadelerin özel durumunu ele almaya geçebiliriz. Bu, özellikle, bir hizmeti alabilmek için gerekli yazılı belgelere sahip olunma-

130 E Mills, *Living with Mental Illness: A Study in East London* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1962), s. 112.

dığı bir durumda sözle ikna çabasına girildiğinde gözlenebilir. Şüphesiz, farklı gruplar ve toplumlar, benzer toplumsal durumlarda sözlü kimlik beyanlarına ne kadar müsamaha gösterdikleri noktasında ayrışırlar. Örneğin Hint bir yazar şunları söylüyor:

> Bizim toplumumuzda bir adam her zaman, sahip olduğu sıfatla anılır; anlayacağınız, bu hususta çok titizizdir. Delhi'de verilen partilerde, davetliyi tanıtan ev sahibi, kişinin sıfatını belirtmeyi ihmal ettiğinde kişinin kendisinin bunu eklediğini sıklıkla gördüm. Bir gün yabancı bir diplomatın Delhi'deki evinde, genç bir adam resmî konumu belirtilmeksizin benimle tanıştırıldı. Hemen eğildi ve "X Bakanlığı'ndanım, peki ya siz?" diye ekledi. Hiçbir bakanlığa bağlı olmadığımı söylediğimde hem oraya davet edilmiş olmama hem de bir konuma sahip olmadığıma aynı oranda şaşırmış görünmekteydi.[131]

Biyografi

Bir bireyin yaşam öyküsü, ister yakınlarının hafızasında ya da bir kurumun personel dosyalarında korunsun, isterse de bireysel kimliği bir belge şeklinde cebinde olsun ya da dosyalarda saklı tutulsun; birey, her zaman kayıt altına alınabilecek bir varlıktır -ona mahsus bir sicil defteri her zaman olacaktır; biyografinin nesnesi olarak sabitlenmiştir.[132]

Biyografi, bir kavram olarak her ne kadar sosyal bilimciler tarafından kullanılmışsa da (özellikle de kariyer-hayat hikâyesi biçiminde) biyografilerin geriye dönük yeniden inşa karakterlerinin gözlenmesi dışında kavramın genel özelliklerine çok az dikkat edilmiştir. Rol kavramından farklı olarak biyografi, bir kavram ve toplumsal organizasyonun biçimsel bir unsuru olarak şimdiye kadar hiçbir ciddi çalışmanın konusu olmamıştır.

Biyografiler hususunda dikkat çekilmesi gereken ilk nokta,

131 C. Chaudhuri, *A Passage to England* (London: Macmillan & Company, 1959), s. 92.

132 Bu kitapta kullanıldığı şekliyle "biyografi" kavramıyla beni tanıştıran Harold Garfinkel'e çok minnettar olduğumu belirtmek isterim.

bir bireyin sadece tek bir biyografiye sahip olabileceğinin varsayılmasıdır (toplumsal yasalardan çok fiziki şartlar gereği). Dr. Jekyll ve Mr. Hyde romanında da işlendiği üzere, boşlukları doldurması ve genel gidişatla ilişkilendirmesi için bir uzmana başvurmak ve hatta bir özel dedektif tutmak zorunda kalınsa dâhi bir kişinin, yaptığı ve gelecekte yapabileceği her şeyin onun biyografisi içerisine sokulabileceği düşüncesinden hareket edilir.

Bir kişi ne kadar yalancı olursa olsun; yaşamı ne kadar anlaşılması zor, gizli ve karmaşık olursa olsun ya da kopuşlar, yeni başlangıçlar ve geri dönüşler tarafından yönetilirse yönetilsin; eylemleri tamamıyla çelişkili ya da birbirinden kopuk olamaz. Yaşam hattının bu biricikliğinin, kişiye toplumsal rol açısından bakıldığında tespit edilebilen çoklu benlikler olgusuyla keskin bir karşıtlık içerisinde olduğunun farkına varmak gerekir. Toplumsal rol bağlamında, rol ve izleyici ayrımı iyi yapılırsa kişi, oldukça maharetli bir biçimde farklı benliklerini aynı anda idare edebilir. Hatta bunu, artık daha önce olduğu kişi olmadığını iddia edecek kadar ileriye götürebilir.

Bireysel kimliğin doğasına ilişkin tüm bu varsayımlar dikkate alındığında bu çalışma için önemli bir diğer faktöre çıkar yolumuz: "bilgisel bağıntısallık" derecesi. Bir kişiye ilişkin önemli, örneğin ölüm ilanında kaydedilen türden, bir toplumsal vaka dizisini ele alalım; bu vakalardan herhangi ikisi, biri bilinirken diğeri bilinmeme sıklığı bakımından ölçüldüğünde birbirlerine ne kadar yakın ya da uzaktırlar? Daha genel olarak bir kişiye ilişkin önemli toplumsal vakalar bütünü temelinde, bu vakalardan bazılarını bilenler ne ölçüde pek çoğunu bilebileceklerdir?

İlk olarak toplumsal manada bir kılık değiştirme, kişisel seviyedeki bir kılık değiştirmeden ayırt edilmelidir; orta-üst sınıfa mensup bir işadamı "kılık değiştirerek" bir hafta sonu için ortalıktan kaybolursa ve ucuz bir tatil mekânına giderse birinci manada kılık değiştiriyordur; kaldığı otele Bay Smith olarak kayıt yaptırırsa da ikinci manada kılık değiştiriyordur. Her iki

durumda da (ister toplumsal isterse bireysel kimlik söz konusu olsun) olmadığı biri olduğunu ispat etmeyi amaçlayan kılık değiştirmeyi, olduğu biri olmadığını ispat etmeyi amaçlayan kılık değiştirmeden ayırt edebiliriz.

Genel olarak, daha önce de belirtildiği üzere, toplumsal kimliğe ilişkin normlar, verili herhangi bir bireyin, taşımasının uygun olduğunu düşündüğümüz rol repertuarları ya da profil türleriyle -Lloyd Warner'ın dediği gibi "toplumsal kişilikle- alakalıdır.[133] Bir dolandırıcının bir kadın ya da klasik edebiyat hocası olmasını beklemeyiz ama işçi sınıfına mensup bir İtalyan ya da gettodan gelen bir zenci olmasına da şaşırmayız ya da bu durumlarda rahatsızlık duymayız. Tersine, bireysel kimliğe ilişkin normlar, uygun görülen toplumsal nitelikler kombinasyonlarından ziyade, kişinin makul bir şekilde uyguladığı bilgi denetimi türüne bağlıdır. Bir bireyin karanlık bir geçmiş denilen şeye sahip olması onun toplumsal kimliğine ilişkin bir meseledir; böyle bir geçmişe ilişkin bilgiyi idare etme biçimi ise bir bireysel kimlik sorunudur. Tuhaf bir geçmişe sahip olmak (elbette özcü bir açıdan değil, şu an sahip olunan toplumsal kimliğe kıyasla) ilk uygunsuzluk seviyesini teşkil eder. Böyle bir geçmişe sahip olup da bunu bilmeyenlerin karşısında ve onlara bunu söylemeksizin sıradan bir yaşam sürdürmek ise çok daha farklı bir uygunsuzluk tipine işaret eder. Bunlardan ilki toplumsal kimliğe ilişkin kurallara, ikincisi ise bireysel kimliğe ilişkin kurallara gönderme yapar.

Görünen o ki, orta sınıftan bir kişi, gerçek doğası sayılan şeylerden rahatsızlık verecek derecede onu uzaklaştıran özelliklere ne kadar meylederse bir o kadar kendi iradesiyle hesap vermeye, itiraf etmeye zorlanır gibidir. (Bu durumda, namusluluğunun, açık sözlülüğünün bedeli orantısal olarak artmış olur. Öte yandan, bir kişinin kendi hakkında söylemiş olması gereken bir şeyi saklamış olması, bize o kişiye bunları açıklamaya ya da bilerek

133 W. L. Warner, "The Society, the Individual, and His Mental Disorder", *American Journal of Psychiatry*, XCIV (1937), s. 278-279.

yalan söyleme zorlayacak sorular sormamız hakkını vermez. Bu türden bir soru sorduğumuzda çifte bir rahatsızlık durumu ortaya çıkar; biz kabalığımız, o ise gizlediği şey için utanır. Kişi ayrıca bizi, onu utandırmaktan dolayı kendimizi suçlu hissedeceğimiz bir pozisyona soktuğu için kendisini kötü hissedebilir.) Burada, sessizlik hakkı, ancak ve ancak saklayacak hiçbir şeyin olmaması durumunda kazanılır görünmektedir.[134] Ayrıca, bireysel kimliğini idare edebilmesi noktasında kişinin, kime ne kadar bilgi vereceğini bilmesi zorunlu gibi görünmektedir -hiçbir zaman "açıkça" yalan söyleme hakkı olmaksızın. Bu durumda, bir "belleğe", yani mevcut anın ve geçmişin, "ötekine" nakletmekle yükümlü olduğu olaylarına ilişkin tutarlı ve hazır bir hikâyeye sahip olması da zorunlu görünmektedir.[135]

O hâlde, kişisel tanımlama ile toplumsal tanımlama birbirlerini etkilerler. Bundan sonraki sayfalarda bu birbirine geçişin en görünür yönlerini çözümlemeye gayret göstereceğiz.

Bir bireyin kişisel tanımlamasına nüfuz etmek için -onunla ilişkilendirilebilecek diğer her şeyle birlikte- toplumsal kimliğinin farklı yönlerine başvurduğumuz açıktır. Birini kişisel olarak tanımlayabilme ihtimali, onun toplumsal kimliği üzerine mevcut olan bilgiyi toplamaya ve düzenlemeye imkân tanıyan bir hafıza kartı oluşturur; bu, o bireye atfedilen toplumsal niteliklerin anlamını mahirane bir biçimde değiştirebilecek bir süreçtir.

Bireyin henüz kendisini açmadığı insanlar, yabancılar değil de yakın arkadaşları olduğunda gözden düşürebilecek bir gizli kusur sahibi olmanın daha derin bir anlamı olacağı varsayılabilir. Çünkü böylesi bir durumda muhtemel bir açığa vurma, sadece mevcut ilişkilere değil aynı zamanda öncesindeki ilişkilere de,

134 Bunun tam tersi bir örnek olarak bir bireyin geçmişinin ve adının ona tümüyle ait olacak şekilde algılandığı geçen yüzyılın Vahşi Batı'sından bahsedilebilir. Örneğin bkz., R. Adams, *The Old-Time Cowboy* (New York, The Macmillan Company, 1961), s. 60.

135 Belleğin sosyal çerçevesi üzerine bkz. F. C. Varlett, *Remembering* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961).

diğerlerinin yalnızca hâlihazırda sahip oldukları imgeleme değil aynı zamanda gelecekte sahip olacakları imgeleme de, sadece zevahire değil aynı zamanda saygınlığına da zarar verir. Damga ve onu gizlemeye ya da telafi etmeye yönelik çaba bireysel kimliğin "sabitlenmiş" bir parçası hâline gelir. Bir maske kuşanmışken ya da bildiğimiz bir çevreden uzakken olağan davranışlarımızı değiştirmeye ilişkin artan istekliliğimiz bundan kaynaklanır.[136] Açığa çıkardıkları şeylerin kendileriyle kişisel olarak ilişkilendirilmeyeceği umuduyla bazılarının gizli itiraflarda bulunma gayreti ya da küçük özel bir dinleyici topluluğu karşısında boy gösterme isteği bu durumun farklı türde diğer dışavurumlarıdır. Bu son duruma ilişkin öğretici bir örnek, yakın bir zaman önce *Mattachine Society* tarafından nakledilmiştir. *Mattachine Society*, eşcinsellerin durumunu iyileştirmeye ve izah etmeye çalışan bir organizasyondur ve bu çabanın bir parçası olarak da bir dergi yayımlamaktadır. Görünen o ki, bürosu ticari bir binada bulunan derginin çalışanları, bir yandan yaptıkları faaliyete ilişkin diğer kiracılar nezdinde en ufak bir şüphe uyandırmamaya özen gösterirlerken diğer yandan da kamuyu bilgilendireme çalışmalarına yoğun bir şekilde devam edebilmektedirler.[137]

Biyografi: Baş Kahramanlar ve Ötekiler

Toplumsal kimlik gibi bireysel kimlik de kişinin ötekiler dünyasını onun için böler. Bu bölünme öncelikle, onu tanıyanlar ve tanımayanlar arasındadır. "Tanıyanlar", söz konusu kişiyi kişisel olarak tanımlayabilecek bilgiye sahip olanlardır; sahip olunan bu malumat bütününü harekete geçirmek için onu görmeleri veya adını duymaları yeterlidir. "Tanımayanlar" ise, kişinin kendile-

136 Tanınmamak için maske takanlar sadece suçlular veya Ku Klux Klan üyeleri değildir. Yakın bir zaman önce gerçekleştirilen Washington Eyaleti Suç Araştırma Komisyonu oturumlarında, eski uyuşturucu bağımlılarının, sadece tanınmamak için değil aynı zamanda misillemeden de kaçınmak için yüzleri kapalı biçimde şahitlik yapmalarına izin verildi.

137 J. Stearn, *The Sixth Man* (New York: McFadden Books, 1962), s. 154-155.

rine tümüyle yabancı olduğu, kişiye ilişkin herhangi bir taslak biyografiye bile sahip olmayanlardır.

Başkaları tarafından tanınan bir kişi, tanındığını bile bilebilir ya da bilmeyebilir; onu tanıyan kişiler de benzer şekilde söz konusu kişinin, onu tanıdıklarının farkında olduğunu (ya da olmadığını) bilebilirler ya da bilmeyebilirler. Dahası, insanların kendisini tanımadıklarını düşünen kişi yine de hiçbir zaman bundan emin olamaz. Ayrıca, eğer kendisini tanıdıklarını biliyorsa, en azından bir miktar da olsa söz konusu kişileri tanıyor olmalıdır ama kendisini tanıdıklarını bilmiyorsa da başka meselelerle ve alanlarla ilişkili olarak onları tanıyor ya da tanımıyor olabilir.

Bu bilgilerin tümü, ne kadarının bilindiği ya da bilinmediğinden bağımsız olarak önem arz eder; çünkü kişinin toplumsal ve bireysel kimliğini idare etmede karşılaşacağı güçlükler, karşılaştığı insanların onu ne kadar tanıdıklarına ya da tanımadıklarına ve eğer tanıyorlarsa kişinin bunu bilip bilmediğine dayalı olarak büyük oranda değişkenlik gösterecektir.

Kişi tam anlamıyla yabancı olduğu insanların arasındaysa ve sadece görünür toplumsal kimliği üzerinden mevcutsa onun için temel soru, bu kişilerin, kendisini tanımlamaya meyledip etmeyecekleri (en azından, onu şu veya bu şekilde davranırken gördükleri benzer bir bağlamın bıraktığı izlenimden veya hatıradan hareketle) ya da inşa edilmiş bir bireysel kimlikten hareketle onun hakkında sahip oldukları bilgiyi düzenlemekten ve istiflemekten tümüyle sakınıp sakınmayacakları üzerinedir; bu ikincisi tümüyle anonim olan bir durumun özelliğidir. Her ne kadar büyük kentlerin caddeleri adaba uygun davrananlar için anonim ortamlar sunsalar da bu anonimliğin sadece biyografik olduğuna dikkatinizi çekmek isterim; çünkü toplumsal kimlik açısından tam anlamıyla anonimlik diye bir şey hiçbir zaman mevcut değildir. Bir kişi bir organizasyona ya da topluluğa katıldığı her durumda, kendisine ilişkin bilginin yapısında -dağılımında ve

karakterinde- ve dolayısıyla da bilgi denetiminin bizatihi koşullarında belirgin bir değişim vuku bulur.[138] Örneğin eski bir akıl hastasının, hastaneden tanıdığı biriyle sokakta karşılaştığında ona selam vermek durumunda kalması ve bunun üzerine etrafındaki üçüncü şahısların "O da kimdi?" sorusuyla muhatap olması sıklıkla yaşanan bir durumdur. Belki de daha vahim olanı, "tanınmayan tanıdıkların", yani kendisi farkında olmaksızın onu kişisel olarak tanıyan ve dolayısıyla da onun "gerçekte" eski bir akıl hastası olduğunu bilen insanların mevcut oluşudur.

Bilişsel tanıma terimiyle, kişiyi belli bir toplumsal ya da bireysel kimliğe sahip birey olarak "konumlayan" algılama edimini işaret ediyorum. Kafe garsonlarının veya seçkin mekânlardaki kapı görevlilerinin toplumsal kimlikleri ayırt etme işlevlerinin de olduğu herkes tarafından bilinir. Bireysel kimliklerin tanınmasının bazı kurumların resmî işlevi olduğu ise daha az bilinir. Örneğin bankalarda gişe görevlilerinden müşterilerine ilişkin böylesi bir beceri sergilemeleri beklenir. Britanya'da, suç çevrelerinde, jargondaki tabiriyle "erketeye yatmak" işi vardır; suçun işleneceği yere yakın bir sokakta nöbet tutan ve neredeyse oradan geçen herkesi tanıdığı için şüpheli biri yaklaştığında haber veren adamın işidir bu.[139]

Bir birey hakkında biyografik bilgiye sahip insanların -onu tanıyanların- içerisinde, onu üstünkörü ya da yakinen veya aynı seviyede ya da değil tanıyanların sınırlı çemberi yer alır. Genelde söylendiği üzere, bu insanlar sadece "onun hakkında" ya da "ona ilişkin" bir şeyler bilmezler; onu kişisel olarak da tanırlar. Onunla aynı sosyal ortamda bulduklarında bir tebessüm etme, selamlama ya da ayaküstü iki çift laf etme hakkına ve zorunluluğuna

138 Benliğe ilişkin bilginin kontrolü üzerine bir vaka çalışması için bkz. J. Henry, "The Formal Structure of a Psychiatric Hospital", *Psychiatry*, XVII (1954), s. 139-152, özellikle s. 149-150.

139 Erketeye yatanın rolü üzerine bir betimleme için bkz., J. Phelan, *The Underworld* (London: George G. Harrap & Company, 1953), 16. Bölüm, s. 175-186.

sahiptirler. *Toplumsal tanıma* olarak adlandırdığım şey budur. Şüphesiz, bir bireyin, kişisel olarak tanımadığı birini toplumsal olarak tanıması ve aynı şekilde o kişi tarafından toplumsal olarak tanınması mümkündür. Her hâlükârda, bilişsel tanımanın basit bir algısal edim olduğu, toplumsal tanımanın ise bireyin iletişim seremonisinin bir parçası olduğu sabittir.

İki kişi arasındaki yüzeysel, kişisel ya da derin tanışıklık zorunlu olarak karşılıklıdır. Bu durum, içlerinden biri hatta ikisi de birbirlerini tanıdıklarını unutmuş olsa da veya tanışıklıklarının farkında olmalarına rağmen biri ya da her ikisi birden diğerinin bireysel kimliğine ilişkin her şeyi geçici olarak unutmuş olsa da geçerlidir.[140]

İster gerçekten köylü isterse de kent kökenli olsun, bir kişi köyde yaşadığında, onu kişisel olarak tanımaksızın hakkında bir şeyler bilen insan sayısı çok azdır. "Şöhret" kavramıyla ise, tersine, bir kişiyi tanıyan çevrenin (özellikle de kişi arzu edilir nadir bir başarı ya da iyelik sebebiyle tanınıyorsa) çok geniş olması ihtimaline ve aynı zamanda bu çevrenin onu kişisel olarak tanıyanlardan çok daha geniş olmasına gönderme yapıyor gibiyizdir.

Ayrıca, bir kişiye toplumsal kimliği nedeniyle gösterilen muamele, eğer aynı kişi bireysel kimliği kaynaklı bir şöhrete sahipse ilave bir hürmet ve hoşgörü ile zenginleşir. Küçük şehirlerde, tüm esnafın tanıdığı söylenen kişiler için de aynı şey geçerlidir.

Genç bir oyuncunun belirttiği gibi, sadece kamusal alanlarda tanınmak bile bir tatmin kaynağı olabilir:

> Biraz biraz tanınır hâle geldiğimden beri, her kötü geçen günün sonunda kendime "Hadi bakalım; biraz dışarı çıkıp arz-ı endam edelim" diyordum."[141]

140 Kişisel tanıma ve muhtelif tanıma türleri üzerine daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., E. Goffman, *Behavior in Public Places* (New York: Free Press of Glencoe, 1963), 7. Bölüm, s. 112-123.

141 Anthony Perkins, L. Ross, "The Player-III", *The New Yorker* (Kasım 4, 1961) s. 88 içinde.

Bu türden ufak, gelişigüzel beğenilme arzusu, muhtemelen neden şöhret peşinde koşulduğunun bir sebebidir; bu, aynı zamanda, bir kez şöhret sahibi olunduğunda, bazen ondan neden kaçıldığını da açıklar. Mesele, sadece gazeteciler, fotoğraf avcıları veya meraklı bakışlar tarafından takip edilmenin verdiği rahatsızlık değildir; aynı zamanda her geçen gün daha fazla eylemin hatırlanmaya değer olay olarak biyografiye eklenmesidir. Şöhret olmuş biri için kendi olabileceği bir yere kaçabilmesi, ona ilişkin bir biyografinin mevcut olmadığı bir topluluk bulması anlamına gelebilir; böyle bir yerde, sadece ve sadece toplumsal kimliği üzerinden değerlendirilecek davranışının kimseyi ilgilendirmemesi pek mümkündür. "Tetikte olmak" ise, tersine, biyografinin oluşumunu denetim altında tutmak için bilinçlice hareket etmek ve üstelik bunu, yaşamın sıradan insanlar için önem arz etmeyen ve biyografik değer taşımayan alanlarında yapmaktır.

Sıradan bir insan, yaşamı boyunca, kimse için önem taşımayan ve biyografisinin teknik ama aktif olmayan parçasını oluşturan uzun dönemler geçirir. Örneğin en azından ciddi bir kaza geçirmesi ya da bir cinayete tanıklık etmesi gerekir -bu ölü dönemler içerisinde, geçmişi üzerine hatırlanmaya layık anlatıların oluşabilmesi için. Bu açıdan bakıldığında bir mazeret, sunulan biyografinin, normal şartlarda aktif bir parçası olamayacak bir parçasından başka bir şey değildir. Öte yandan, kendileri hakkında yazılmış sayfalarca biyografiye sahip olan tanınmış kişiler, özellikle de başından beri kendilerini bekleyen kaderin bu olacağı bilinen soylular, yaşamlarının sonuna doğru, hikâyelerinde hiçbir rol oynamamış ölü dönemleri deneyimlemelerine hemen hemen hiç müsaade edilmediğini fark ederler.

Şöhret üzerine düşünürken onun tersini düşünmek de faydalı olabilir: kötü şöhret; bir kişi grubunun, kişisel olarak tanımadıkları hâlde, birini kötü olarak tanıdıkları zaman doğan yüzkarası olma hâlidir. Kötü şöhretin açık bir işlevi toplumsal denetimdir. Bunun da birbirinden farklı iki çeşidi vardır.

İlki, formel toplumsal denetimdir. Sicilleri ve geçmişleri, onları şüpheli veya "aranan" kılmış belli kişileri arayıp bulmakla görevli memurlar veya memur grupları vardır. Örneğin akıl hastaneleri üzerine olan çalışmam esnasında, çarşı iznine çıkma hakkı olan ancak daha öncesinde ufak kız çocuklarını istismar ettiği yönünde bir sicile sahip olan bir hasta tanıdım. Yakınlardaki herhangi bir sinemaya gittiğinde genellikle hemen müdür tarafından fark edilebiliyor ve dışarı çıkartılıyordu. Kısacası, mahalledeki sinemalara gidebilmek için fazlasıyla kötü bir şöhrete sahipti. Şöhret sahibi "serseriler" için de buna benzer ama salt sinema salonlarının çok daha ötesine giden bir sorun söz konusudur.

Bu son örnek bizi, kişileri teşhis etmekten ibaret olan bu mesleğin farklı yönlerini incelemeye sevk eder. Örneğin büyük mağazalardaki reyon sorumluları, kapkaççı hırsızların tasvirlerini içeren çok detaylı dosyalara sahiptirler (her bir hırsızın bir nevi kimlik taşıyıcısı olan çalışma yöntemlerini de içeren). Kişisel kimlik tespiti kendine özgü bir toplumsal çerçeveye bile sahip olabilir. Dickens, bir Londra hapishanesindeki tutukluların ve ziyaretçilerin sosyal birlikteliğini tasvir ederken "fotoğrafını çektirtmek" adını verdiği bir usulden bahseder; yeni gelen bir tutuklu, gardiyanlar etrafında toplaşıp onu dikkatlice süzerken ve daha sonrasında onu tanıyabilecekleri şekilde çehresini kafalarına kazımaya çalışırken bir sandalyede oturmaya zorlanır.[142]

İşleri, kötü şöhrete sahip olanları takip etmek olan görevliler, görev alanları bütün kent olan ama kendileri bu kentin ahalisine mensup olmayan polis müfettişleri örneğinde olduğu gibi, belli kurumlar içerisinde görev yapmaktan ziyade tüm kamusal alanı kapsayacak şekilde çalışabilirler. Bu durum bizi, kötü şöhrete dayalı bir toplumsal denetim tipini, diğer bir ifadeyle toplumun tümünün katkı sunduğu bir enformel denetim tipini düşünmeye sevk eder; bu denetim tipinde, iyi yönde bir şöhrete

142 *Pickwick Papers*, Vol. III. Bölüm 2.

sahip kişiyle kötü bir şöhrete sahip biri neredeyse aynı noktada buluşurlar.

Bir bireyi tanıyan (ama onun tanımadığı) kişi çemberinin, sadece kimlik tanımlaması yapmakla görevli kişileri değil, tüm kamusal alanı kaplaması mümkündür. (Aslında "şöhret" ve "kötü şöhret" terimlerinin bizatihi içerdiği şey budur.) Şüphesiz burada, "özel" bir kişinin "kamusal" bir şahsiyete dönüşmesini mümkün kılarak kitle iletişim araçları merkezi bir rol oynarlar.

Bununla birlikte, öyle görünmektedir ki, bir bireyin kamusal imgesi, yani onu kişisel olarak tanımayanların da erişebileceği imge, kendisini kişisel olarak tanıyanlarla etkileşiminde yaydığı imgeden zorunlu olarak farklı olacaktır. Bir birey kamusal bir imgeye sahip olduğu zaman bu imge, onun hakkında doğru olabilecek küçük bir olgular seçkisinden oluşturulmuş görünmektedir. Bu olgular seçkisi, gösterişli ve dikkate değer bir hâle getirilip ardından o bireye ilişkin bütünsel bir fotoğrafı temsil ediyormuş gibi kullanılır. Sonuç olarak buradan belli türde bir damgalanma ortaya çıkabilir.

Bireyin gündelik yaşamında rütin etkileşim içinde olduğu insanlara yansıttığı imgelem, kamusal imgesinin yarattığı bu (olumlu ya da olumsuz) varsayılan mecburiyetler tarafından zedelenecek ve ezilecektir. Böylesi bir durum özellikle, kişi artık hatırlanmaya layık olaylar içerisinde yer almadığında ve her yerde eskiden olduğu gibi karşılanmadığında ortaya çıkar. Benzer şekilde, kişiye durumunu telafi etme şansı tanımaksızın (örneğin olumlu niteliklerine gönderme yaparak) onu kamusal olarak teşhir eden anlık, sıra dışı ve tesadüfî bir olay sonucunda şöhretin kendisini terk ettiği bir durumda da vuku bulabilir.[143]

143 Bir bireyin sıradan bir vatandaş olarak kalma ya da bu statüyü kazanma çabası, hukuk alanında özel hayata ilişkin yasal bir sorunun bir parçasını teşkil etmeye başlamıştır. Faydalı bir değerlendirme M. Ernst ve A. Schwarts, *Privacy: The Right to Be Let Alone* (New York: The Macmillan Company, 1962) içinde bulunabilir.

Tüm bunların bir sonucu, şöhret ve kötü şöhret sahibi olanların birbirleriyle, şef garsonların ve magazin yazarlarının "hiç kimse" adını verdikleri kişilerle paylaştıklarından çok daha fazla şey paylaştıklarıdır; çünkü bir kalabalık, bir kişiye ister sevgisini isterse de nefretini göstermek istesin, kişinin olağan hareketlerinde benzer bir kesinti ortaya çıkar. (Bu türden bir anonimliğin yokluğunu, örneğin fiziksel bir arızaya sahip bir kişinin, sürekli olarak kendisine bakıldığı izlenimine kapıldığı durumdaki toplumsal kimlik kaynaklı anonimlikten ayırt etmek gerekir.) Kötü şöhrete sahip bir cellât veya şöhretli bir aktör, bir trene umulmadık bir istasyonda binmeyi ya da kılık değiştirmeyi bir çare olarak görebilirler;[144] hatta kişiler, daha önce dalkavuk bir ilgiden kurtulmak için kullandıkları kurnazlıkları düşmanca bir kamusal ilgiden kaçmak için de kullanabilirler. Sonuç ne olursa olsun her hâlükârda, bireysel kimliğin idaresine ilişkin kolaylıkla erişilebilir bilgi, iyi veya kötü şöhretli kişilerin biyografilerinde veya otobiyografilerinde rahatlıkla bulunabilir.

O hâlde kişi, onu sadece tanıyan ya da kişisel olarak tanıyan ama hepsi de onun hakkında farklı seviyelerde bir şeyler bilen kişilerin dağılımında merkezi bir nokta olarak görülebilir. Şunu tekrarlamama izin verin: Her ne kadar kişinin günlük yaşam döngüsü onu, kendisini farklı şekillerde tanıyan insanlarla rutin olarak temasa geçirse de bu farklılıklar normal şartlarda birbirleriyle uyumsuz olmak zorunda değildir; hatta belli türde bir tekil biyografik yapı her zaman korunacaktır. Bu nedenle, bir adamın patronuyla ilişkisi, çocuğuyla olan ilişkisinden sıklıkla çok büyük ölçüde farklılık gösterecektir; öyle ki baba rolünü oynarken çalışan rolünü de oynaması kolaylıkla mümkün olamaz ancak eğer aynı adam çocuğu ile yürürken patronu ile karşılaşırsa her

144 Bkz. J. Atholl, *a.g.e.*, Bölüm 5, "The Public and the Press." Şöhret olanların temastan kaçınmaları üzerine bkz. J. Bainbridge, *Garbo* (New York: Dell, 1961) özellikle s. 205-206. Yaygın bir tekniğe -bazı film yıldızlarının, saç dökülme sorunu yaşamamalarına rağmen kimliklerini gizlemek için peruk takmalarına- ilişkin bkz. L. Lieber, "Hollywood's Going Wig Wacky", *This Week*, 18 Şubat 1962.

ikisi de diğerinin varlığının ve rolünün bilgisine sahip olarak ve farklı bireysel kimliklerini baştan aşağı yeniden biçimlendirmelerine de gerek kalmaksızın aralarında bir selamlaşma ve sunum yaşanması da pekâlâ mümkündür. "Benlik sunumlarını" önceleyen tesis edilmiş etiket, rol noktasında belli bir ilişki içerisinde olduğumuz kişinin gerçekten de başka türden kişiler ile başka türden ilişkilerinin olduğunu varsayar. O hâlde, rol ve izleyici ayrımının imkân tanıdığı "benlik" çokluğuna rağmen gündelik yaşamın görünürdeki gelişigüzel karşılaşmalarının, kişiyi tek bir biyografiye sabitleyen belli tipte bir yapı teşkil ettiğini varsaymaya devam ediyorum.

Aldatıcı Görünüm

Eğer bir kişinin sahip olduğu damgalayıcı bir bela, teşhis edilmemiş cüzzam ya da farkına varılmamış epilepsi hastası örneğinde olduğu gibi, kişinin kendisi de dâhil olmak üzere kimse tarafından bilinmiyorsa sosyoloğun bununla ilgilenmek için hiçbir sebebi yoktur -genel olarak damganın "birincil"[145], nesnel sonuçlarına ilişkin varsayımlarını teyit etmek için bir araç olabilmesi dışında. Damga tümüyle görünmez ve sadece ona sahip olan kişinin bildiği bir şeyse ve kişi de bunu herkesten gizliyorsa o zaman da bu, "aldatıcı görünümün" incelenmesine pek fazla fayda sağlamayacak bir durumdur.

Benzer şekilde şu da aşikârdır ki; eğer bir damga kişinin temas kurduğu hemen herkes tarafından çabucak fark edilir olsaydı bu durumda da (her ne kadar bu kişinin kendini temastan ne ölçüde sakınabileceği ve bu tutumuna rağmen toplumda özgürce hareket etmesine ne kadar izin verileceği sorusu bir merak konusu olsa da) bizim ilgimiz nezaket, nezaketin yitimi ve kendini aşağılama meseleleri ile sınırlı olurdu.

Öte yandan damgayı, herkesin bilmesine veya hiç kimsenin bilmemesine gönderme yaparak ele alan bu iki uç örneğin çok geniş bir örneklemi kapsamakta başarısız olacağı açıktır. Ön-

145 Lemert, *Social Pathology, a.g.e.*, s. 75, dipnotta açıklandığı biçimiyle.

celikle, örneğin fahişelerin, hırsızların, eşcinsellerin, dilencilerin ve uyuşturucu müptelalarının sahip olduğu türden önemli damgalar vardır. Bu damgalar söz konusu kişiyi, kusurunu bir grup insandan, yani polisten saklamak zorunda bırakırken öte yandan da kendisini sistematik olarak başka türden insanlara, örneğin müşterilere, meslektaşlarına, bağlantılarına, çalıntı mallarını satın alanlara vb. açmasını gerektirir.[146] Dolayısıyla, örneğin berduşlar, polisin mevcut olduğu durumlarda ne tür bir rol yaparlarsa yapsınlar bedava yemek alabilmek için çoğu zaman ev kadınlarına kendilerini tanıtmaya mecburdurlar ve hatta sokağa bakan verandada, yerinde bir ifadeyle "gösteri yemeği"[147] denilen yemekleri yerken statülerini de yoldan geçenlere göstermek zorunda kalabilirler.[148] İkinci olarak bir kişi, görünmeyen bir damgayı sır olarak saklayabildiği durumlarda bile başkalarıyla olan yakın ilişkilerinin ya damgayı yakınlarına itiraf etmesine ya da bunu yapmadığı için kendisini suçlu hissetmesine sebep olacağını görecektir -kaldı ki, bizim toplumumuzda yakın ilişkiler, görünmeyen kusurların itiraf edilmesi yoluyla onanır. Her hâlükârda, çok gizli olan meselelerin hemen hepsi hâlihazırda birileri tarafından bilinir ve dolayısıyla bu bir şüphe yaratır.

Benzer şekilde, bir kişinin damgasının hep görünür kalacağına inanılsa da bunun pek de öyle olmadığını gösteren birçok durum vardır; çünkü biraz yakından bakılırsa kişinin, zaman zaman, kendisi hakkında önemli bir bilgiyi saklamayı becerebileceği bir konumda bulunabileceğini fark ederiz. Örneğin topal bir gencin kendisini her zaman olduğu gibi sunduğuna inanılsa da yabancılar onun, geçici hasarlarla atlatılmış bir kaza geçirdiğini düşünebilirler;[149] tıpkı arkadaşı tarafından karanlık

146 Bkz. T. Hirschi, "The Professional Prostitute", *Berkeley Journal of Sociology*, VII (1962), s. 36.

147 T.S.N.:[*exhibition meal*] Yoksullara, evin önünde, başkalarının da görebileceği şekilde verilen hayır yemeği.

148 E. Kane, "The Jargon of the Underworld", *Dialect Notes*, V (1927), s. 445.

149 F. Davis. "Polio in the Family: A Study in Crisis and Family Process",

bir araca bindirilen kör bir kişinin, bir anlığına görebildiğinin varsayıldığını hissetmesi[150] ya da yine karanlık bir barda siyah gözlük takan kör bir adamın bara yeni gelmiş biri tarafından görebiliyormuş gibi algılanması[151] veyahut da kesik ellerinin yerinde metal çengel taşıyan bir adamın, sinemada film izlerken yan koltuğunda oturan ve cinsel anlamda girişken bir kadının, beklenmedik şekilde bulduğu şeyin verdiği korku ile çığlık atmasına sebep olması gibi.[152] Benzer şekilde, hiçbir zaman alenen aldatıcı bir görünüm sergilememiş bir siyahî de mektup yazarken ya da telefonla konuşurken sonradan gözden düşmesine yol açabilecek bir benlik imgesi sunarken bulabilir kendini.

Bir yanda tam anlamıyla gizlilik ve öte yanda da eksiksiz bilgilendirilmenin söz konusu olduğu bu iki uç nokta arasına düşen çeşitli ihtimaller ışığında, aldatıcı görünüm sergilemek için planlı ve organize bir çaba gösteren insanların karşılaştıkları sorunlar, diğer pek çok insanın öyle veya böyle karşılaştığı sıradan sorunlardan çok da farklı değildirler. Normal biri olarak kabul ediliyor olmanın geniş avantajlarından dolayı, aldatıcı görünüm sergileme şansına sahip olan hemen herkes bazı durumlarda bunu kasıtlı olarak yapacaktır. Ayrıca kişinin damgası, yabancılara münasip bir biçimde açığa vurulamayacak meselelere ilişkin olabilir. Örneğin eski bir mahkûm, damgasını, sadece öylesine tanıdığı kişilere uygunsuz bir şekilde ayrıntılı olarak sunabilir ve kendisi hakkında, bu tür ilişkilerin kaldırabileceğinden çok daha fazlasını sözlü olarak nakledebilir. Samimiyet ile yakışık alma arasındaki çatışma, çoğu zaman ikincisinin lehine sonuçlanacaktır. Son olarak damga, bedenin kamusal alanlardayken normalde gizlemesi gereken kısımlarındaysa eğer o zaman aldatıcılık kaçmılmazdır. Göğsü alınmış bir kadın ya da hadım edilmiş Norveçli bir erkek seks suçlusu, neredeyse her ortamda

Ph.D. Dissertation, University of Chicago, 1958, s. 236.

150 Davis, "Deviance Disavowal", *a.g.e.*, s. 124.

151 S. Rigman, *Second Sight* (New York: David McKay, 1959), s. 101.

152 Russel, *a.g.e.*, s. 124.

kendilerini sahte bir şekilde sunmaya zorlanırlar; herkes olağan sırlarını saklamak durumundayken onlar da alışılmadık sırlarını saklamak durumundadırlar.

Bir kişinin, kasten ya da farkında olmaksızın aldatıcı görünüm sergilediğinde bir anda kendisi hakkında açığa çıkan şeyden dolayı bir gözden düşürülmeye maruz kalması muhtemeldir. Bu durum, onu, herhangi bir verili sosyal ortamda herhangi biri için erişilebilir olan herhangi bir şeye dayanarak ve toplumsal olarak tanımlayacaklar söz konusu olduğunda bile böyledir. (Böylece, "utanç verici bir hadise" denen şeyin bir türü ortaya çıkar.) Ne var ki, varsayılan toplumsal kimliğe yönelik bu türden bir tehdit kesinlikle tek tehdit türü değildir. Bireyin mevcut davranışlarının, mevcut atıp tutmalarını geçersiz kılabileceği olgusundan başka, aldatıcılıkta temel bir ihtimal de şudur: Birey, onu kişisel olarak tanımlayabilecek olan ve kendisi hakkında, herkesin bilemeyeceği ve iddia ettikleriyle çelişebilecek türden detayları barındıran bir biyografik bilgiye sahip kişiler tarafından da keşfedilebilir. İşte böyle bir durumda, bireysel kimliğin tanımlanmasının toplumsal kimliğe etkisi oldukça güçlü olur.

Şüphesiz, çeşitli türden şantajın temeli burasıdır. Bunlar arasında, şu anda gerçekleşmekte olan bir şeyi, kısa bir zaman sonra bir şantajın dayanağı olarak kullanmak üzere tasarlamak anlamına gelen "kumpas kurmak" vardır. (Kumpas kurmak, olağan suçlu etkinliklerini dolayısıyla da suçlu kimliklerini ortaya çıkarmak için polislerin kullandıkları bir sanat olan "tuzak kurmaktan" ayrıştırılmalıdır.) Bunun dışında, şantaj yapan kişi herhangi bir değişiklik durumunda kanıtları ortalığa dökeceğini söylediği için, kurbanın belli bir davranış biçimine devam etmeye zorlandığı "şantaj öncesi" vardır.

W. I. Thomas, bir polisin, istediği her zaman elinin altında olması için, bir fahişenin saygın bir iş edinme girişimlerini sistematik olarak engellediği yaşanmış bir vakayı aktarır.[153] Dahası,

153 *The Unadjusted Girl* (Boston: Little, Brown &Company, 1923), s. 144-

belki de en önemlisi, "kendini koruma şantajı" vardır. Burada şantajcı, bazen gayriihtiyarî biçimde, cezayı kesmekten kendini alıkoyabilir; çünkü bu, kendisinin de gözden düşmesiyle sonuçlanabilir:

> "Masumiyet karinesi" bekâr anne için, bekâr babadan çok daha az koruma sağlar. Annenin suçu -gizlenmesi zor bir kanıt olan- karnının büyümesiyle daha açık hâle gelir. Erkek ise görünen hiçbir işarete sahip değildir ve onun suç ortağı rolü ispatlanmak zorundadır. Babanın kim olduğunun tespitinde devletin inisiyatif almadığı zamanlarda ise, böylesi bir kanıt sunmak için evli olmayan anne kimliğini ve uygunsuz cinsel davranışını geniş bir izleyici kitlesi karşısında ifşa etmek zorunda kalır. Annenin bunu yapmak konusundaki tereddüdü, devamında erkeğin, eğer isterse anonimliğini ve görünürdeki masumiyetini korumasını epey kolaylaştırır.[154]

Son olarak "tam" ya da klasik şantaj vardır. Şantajcı, kişinin mevcut kimliğini tümüyle gözden düşürebilecek nitelikte, o ana yahut geçmişe ilişkin bilgileri ifşa etme tehdidi ile para toplar. Bu noktada, bütün klasik şantajların, kendini koruma türünden olan şantajları da içerdiğini eklemek gerekir; çünkü başarılı şantajcı, yaptığı şantajın karşılığını almanın yanı sıra, şantajının ileride yol açabileceği sonuçlardan da kaçınmayı bilir.

Şantaj kendi başına sosyolojik açıdan çok önemli olmayabilir[155]; bir kişinin kendisine şantaj yapabilecek olan insanlarla

145.

154 E. Clark, *Unmarried Mothers* (New York: Free Press of Glencoe, 1961), s. 4.

155 İnsanların utanç verici sırlarının bolluğu dikkate alındığında klasik şantajın daha yaygın olmaması ilginç bir durumdur. Tabii ki, pek çok durumda bu eylemi caydırıcı kılan, yasal yaptırımların sert olmasıdır; ancak bu sefer de yasal yaptırımların neden bu denli sert olduğunu açıklamak gerekir. Bu eylemin ender görülüyor olması ve yaptırımların sertliği, hakkımızda itibarsızlaştırıcı bilgilere sahip olabilecek kişilerle yüzleşmek konusundaki rahatsızlığımız ve bu bilgilerin bir baskı aracı olarak kullanılabilmesi ihtimali olabilir.

gireceği ilişki türlerini değerlendirmek daha önemlidir. Birinin aldatıcı görünüm sergilemesinin, onu ikili bir hayata yönelttiğini ve biyografinin bilgiye dayalı bağlantısallığının farklı çifte yaşam biçimlerine izin verdiğini burada görebiliriz.

Bir kişinin geçmişinde onu gözden düşürebilecek bir şeyler varsa bu kişi, arkasında bıraktığı izlerden ziyade, kendisi hakkında hâlihazırda ellerinde olan bilgileri birbirleriyle bağlantılandırabilecek kişilerden kaygı duyar. Tersine, eğer söz konusu olan şimdiyse o zaman da daha ziyade suçüstü yapılmaktan korkmalıdır; bir telekızın ifade ettiği gibi:

> Yakalanmadan da teşhir edilmesi mümkündü ve bu ona aynı oranda acı veriyordu. "Partilere gittiğimde her zaman hızlıca odaya şöyle bir göz gezdiririm" dedi. "Hiçbir zaman bilemezsin. Bir keresinde iki kuzenimle karşılaştım. İki telekızla birlikteydiler ve bana selam bile vermediler; ben de devam ettim -bana soru soramayacak kadar meşgul olduklarını umdum. Eğer bir gün babama rastlarsam ne yaparım diye her zaman merak etmişimdir; çünkü o da bayağı dolaşırdı ortalıkta."[156]

Eğer bir kişinin geçmişinde ya da bugününde itibarsızlaştırıcı bir şey varsa kişinin konumunun kırılganlığı, doğrudan sırrı bilen kişi sayısına bağlı olarak değişiklik arz edecektir; kişinin karanlık tarafı hakkında ne kadar çok insan bilgi sahibiyse durumu da bir o kadar risk altındadır. Dolayısıyla bir banka gişecisinin, karısının kız arkadaşıyla oynaşması, yarışlara gitmesinden daha güvenli olabilir.

Tüm bunları bilen sayısı çok ya da az olsun böyle bir adamın, hem onu tanıdığım sananları hem de onun kim olduğunu "gerçekten" bilenleri içine alan çifte bir hayat sürdürdüğünden bahsedilebilir. Bu örnek, ikili çifte hayat yaşayan ve bu iki çevre arasında hareket eden bireyin durumu ile karşılaştırılmalıdır: Burada her bir çevre diğerinden habersizdir; kişinin her bir çevrede kendine özgü ve farklı bir biyografi ile var olduğu da

156 Stearn, *Sisters of the Night*, *a.g.e.*, s. 96-97.

bilinmemektedir. Gizli ilişkisi olan bir adam, muhtemelen az sayıda insanın bildiği ve hatta gayrimeşru çift ile arkadaş dâhi olunabilecek bu durumda basit bir çifte hayat yaşıyordur ama eğer gayrimeşru çift, onların gerçek anlamda çift olmadıklarını bilmeyen arkadaşlar edinmeye başlarlarsa o zaman ikili bir çifte hayat oluşmaya başlar. Birinci türden çifte hayattaki muhtemel tehlike, şantaj ya da kötü niyetli bir ifşadır; ikinci türden hayattaki belki daha büyük olan tehlike ise, çifti tanıyan hiç kimse ortada saklanması gereken bir sır olduğunu bilmediği ve bu sebeple de sırrı saklama çabasında olmayacağı için, kazara gerçekleşebilecek ifşalardır.

Şimdiye kadar, kişinin, geçmişi ya da bugününe ilişkin karanlık yönleri hakkında bilgi sahibi insanlar tarafından tehdit altında tutulan yaşamını değerlendirdim ancak bu, çifte yaşamın tek yüzü değildir.

Birey, birkaç yıl yaşadıktan sonra bir topluluktan ayrıldığı zaman sıklıkla ardında, "sonunun ne olacağına" ilişkin varsayımları da içeren ve iyi oturmuş bir biyografinin ilişkilendirildiği bireysel bir kimlik kaydı bırakır. Aynı birey, dâhil olduğu yeni topluluktaki üyelerin zihninde de muhtemelen eskiden olduğu kişinin ve geldiği yerin imgesini içeren tam bir portre, bir biyografi geliştirecektir. Elbette onun hakkındaki bu iki farklı bilgi seti arasında bir tutarsızlık hâsıl olabilir; bu durumda, her ikisi de onu her şeyiyle tanıdığını düşünen eskiden tanıyanları ve şimdi tanıyanlarla birlikte ortaya çifte biyografiye benzeyen bir şey çıkabilir.

Bu biyografik süreksizlik, bir taraftan bireyin kendisinin, etrafında bulunanlara sunduğu net ve uygun bilgilerle; diğer taraftan ise, geçmişte bıraktığı kişilerin, ona ilişkin biyografilerini güncellemeleri suretiyle aşılır. Bu bağlantı, şu an olduğu kişi geçmişteki hâline, geçmişte olduğu kişi de şimdiki hâline çok fazla gölge düşürmediğinde kolaylaşır; ki şüphesiz, gizli ilişkiler de genellikle böyle yürür. Kısacası, kişinin biyografisinde kesintiler olacaktır ama bunlar onu gözden düşürecek cinsten değildirler.

Ayıplanacak bir geçmişe sahip olmanın, kişinin bugünü üzerindeki etkisi yeterince incelenmişse de kişinin ayıplanacak bugününün, geçmiş biyografilerine etkisi hususuna yeterince önem gösterilmemiştir. Oysa bu, "referans grup kuramı" adı verilen şeye tam olarak uyuyor olsa da kişinin, artık birlikte yaşamadığı insanlar arasında kendisine ilişkin iyi bir hatıra bırakmak istemesinin taşıdığı anlam yeterince idrak edilmemiştir. Buna klasik bir örnek fahişedir: Fahişe, kendi çevresine ve rutin olarak gördüğü kişilere alışmış olsa da onun şu anki sosyal durumuna ilişkin çıkarımlar yapabilecek ve haberleri eve uçurabilecek olan hemşerisiyle "rastlaşmaktan" korkar hiç şüphesiz.[157] Bu durumda, onun sırlarını sakladığı dolabı kendisi kadar büyüktür ve dolapta saklı olan bizzat kendisidir. Park'ın, memleketten biri tarafından tanınabilecekleri korkusuyla, gazeteye çıkmak istemeyenlerin bankerler değil de serseriler olduğuna yönelik yorumunun da gösterdiği üzere, artık fiilî ilişkilerimizin olmadığı kişilere karşı hissedilen bu duygusal kaygı, ahlaksız bir meslek seçmiş olmanın cezalarından biridir.

Literatürde, aldatıcı görünüm sergilemenin doğal döngüsüne ilişkin bir bazı imalar vardır.[158] Döngü, aldatıcı kişinin hiçbir zaman yaptığından haberdar olmadığı kasıtsız aldatma ile başlayabilir; buradan, aldatıcının orta yerde farkına vardığı ve şaşırdığı

157 Bkz. örneğin *Street Walker* (New York: Dell, 1961), s. 194-196. Her ne kadar fahişeler üzerine geniş bir literatür ve hatta bazı örnek vaka çalışmaları olsa da pezevenkler üzerine her türden materyal çok azdır. (Ama bkz. örneğin C. MacInnes, *Mr. Love and Justice* [London, The English Library, 1962]; ve J. Murtagh ve S. Harris, *Cast the First Stone* [New York: Pocket Books, 1958], Bölüm 8 ve 9). Bu çok talihsiz bir durumdur çünkü yapılan iş hakkında bu kadar çekingen davranılan başka bir erkek mesleği daha muhtemelen yoktur. Pezevengin günlük mesaisi, şüphesiz henüz hiç çalışılmamış dolaplarla ve aldatıcı görünümlerle doludur. Dahası, bir pezevengin yüzüne açık açık mesleğini söylemek büyük cesaret ister. Dolayısıyla burada, hem itibarsızlaştırılmış hem de itibarsızlaştırılabilir olanın durumuna ilişkin bilgi toplamak için iyi bir fırsat vardır.

158 Bkz. H. Cayton ve S. Drake, *Black Metropolis* (London: Jonathan Cape, 1946), "A Rose by Any Other Name", s. 159-171. Burada Gary Marx'ın yayınlanmamış bir makalesine minnettarım.

amaçlı aldatmaya ve buradan da "eğlencesine" aldatmaya; tatil ve seyahat gibi rutinin dışında kalan sosyal çevrelerde aldatmaya; çalıştığı ya da hizmet aldığı mekânlardaki rutin faaliyetlerde aldatmaya; son olarak da hayatının bütün alanlarında aldatmaya, yani sırrın sadece bireyin kendisi için bilinir olduğu "ortadan kaybolmaya" kadar gidebilir. Görece tam bir aldatma hedeflendiğinde kişinin bilinçli bir şekilde kendi *rite de passage*'ını [geçiş ritüelini] hazırlayarak[159] başka bir kente gidebileceği, yanında getirdiği kıyafetler ve kişisel bakım ürünleriyle odanın birinde birkaç gün inzivaya çekilebileceği ve sonrasında bir kelebek misali, yeni kanatlarını denemek üzere ortaya çıkabileceği de not edilmelidir. Tabii ki, bu döngünün herhangi bir aşamasında bir kırılma ve geri dönüş olabilir.

Eğer bu noktada böylesi bir döngüden kesin olarak söz etmek mümkün değilse ve bazı itibarsızlaştırıcı özelliklerin döngünün son safhalarını engelleyebileceğini belirtmek gerekiyorsa da aldatıcı görünümün gelişiminin en azından görece sabit noktalarına bakılabilir; aldatıcılığın, anlık ve amaçlanmamış olandan, klasik kasıtlı aldatıcılığa kadar çeşitlilik gösterebileceğini görmek kesinlikle mümkündür.

Daha önce, damgalanmış bireyin öğrenme sürecinde iki aşamaya değinilmişti: kişinin normal bakış açısını öğrenmesi ve bu bakış açısına göre kendisinin yetersiz olduğunu öğrenmesi. Muhtemelen sonraki aşama artık, ait olduğu kişi tipini idare etmeyi, diğerlerinin bu kişi tipine muamele tarzıyla nasıl başa çıkacağını öğrendiği aşamadır. Şimdi ise bundan da sonraki aşamayı, yani aldatıcı görünüm sergilemeyi öğrenme aşamasını ele alacağım.

Farklılığın görece aşikâr olmadığı durumlarda, birey aslında gizlilik içinde yaşayabileceğini öğrenmelidir. Dikkatli bir şekilde,

159 Zenciden beyaza geçiş için bkz. R. Lee, *I Passed for White* (New York: David McKay, 1955), s. 89-92; beyazdan Zenciye geçiş için bkz. J. H. Griffin, *Black Like Me* (Boston: Houghton Mifflin, 1960), s. 6-13.

kendisini gözlemleyenlerin bakış açısını edinmeli ama endişeye kapılarak gözlemcilerin bakış açısının ötesine de geçmemelidir. Kişi önce kendisi hakkında bildiği her şeyin başkaları tarafından da bilindiği hissi ile başlayıp sonrasında çoğu zaman bunun hiç de böyle olmadığına ilişkin gerçekçi bir bakış açısı geliştirir. Örneğin marihuana içenlerin, "uçmuşken" dahi kendilerini iyi tanıyanların mevcut olduğu ortamlarda onlara hiçbir şey fark ettirmemeyi zamanla öğrendikleri bilinir -görünen o ki bu öğrenme; düzensiz bir kullanıcıyı, düzenli bir kullanıcıya dönüştürmeye yardımcı olur.[160] Benzer şekilde, bekâretlerini kaybetmelerinin hemen ardından damgaları belli oluyor mu diye aynada kendilerini inceleyen ve zamanla, aslında eskiden olduklarından hiç de farklı görünmediklerine inanmaya başlayan genç kızlara ilişkin tanıklıklar vardır.[161] Bir erkeğin ilk eşcinsel ilişkisinin ardından yaşadığı deneyim de benzer bir örnek olarak verilebilir:

> "İlk eşcinsel deneyimin seni sonradan rahatsız etti mi?" diye sordum.
>
> "Yo hayır. Sadece birilerinin fark edebileceğinden kaygı duydum. Annem ve babamın bana bakarak bunu fark edebileceklerinden korkuyordum ama her zamanki gibi davrandılar ve ben de kendimi tekrar güvende hissetmeye başladım."[162]

Toplumsal kimliğinden kaynaklanan gizli bir farklılığı olan bireyin, günlük ve haftalık mesaisinde kendisini üç farklı türde ortamda bulması muhtemeldir. Yasak ya da sınırı aşan ortamlar; yani farklılığı olan kişinin olduğu gibi olmasının yasaklandığı ve ifşa olmanın kovulmak anlamına geldiği yerler vardır ama bu son, iki taraf için de öylesine nahoştur ki, genellikle sözsüz, örtük bir mutabakatla bunun önüne geçilir; böylece iki taraf da durumun farkında olsa da bir maske takması şartıyla kişi kabul

160 H. Becker, "Marihuana Use and Social Control", *Social Problems*, III (1955), s. 40.

161 H. M. Hughes, der. *The Fantastic Lodge* (Boston: Houghton Mifflin, 1961), s. 40.

162 Stearn, *The Sixth Man, a.g.e.*, s. 150.

edilir. İkinci olarak kontrole tabi mekânlar vardır. Bu yerlerde, farklı olduğu bilinen bireylere bazen rahatsızlık verecek derecede bir dikkat ve özenle muamele edilir; kabul görmeleri sanki sıradan bir şeymiş gibi davranılır oysa hiç de böyle değildir. Son olarak ise arka mekânlar vardır. Bunlar, birey gibi farklı kişilerin alenen arz-ı endam ettikleri ya da damgalarının görmezden gelinmesini sağlayacak bir anlaşma yapma ihtiyacı hissetmedikleri mekânlardır. Bazı durumlarda bu serbesti, bireyin kendisiyle aynı ya da kendisininkine benzer damgaya sahip olanların arkadaşlığını tercih etmesinin sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin karnavalların, fiziksel özürlü çalışanlara, damganın görece ufak bir mesele olarak görüldüğü bir dünya sunduğu söylenebilir.[163] Başka durumlarda arka mekân, bireylerin iradeleri dışında, ortak damgaları temelinde bir yerde toplanmaya itilmeleri sonucu da ortaya çıkabilir. Şu da eklenmelidir ki; birey arka mekâna gönüllü ya da gönülsüz girsin, bu mekânın kendine özgü bir rahatlama atmosferi üretmesi muhtemeldir. Kişi burada, ahbaplarının yanında rahat olabileceğini ve kendisine hiç benzemediğini düşündüğü bu insanların aslında gayet kendisi gibi olduklarını keşfedecektir. Öte yandan, aşağıdaki alıntının da gösterdiği üzere, aynı birey başka bir yerden tanıdığı normal biri bu mekâna girdiğinde kolaylıkla itibarsızlaştırılma riskiyle karşı karşıya kalacaktır:

> On yedi yaşında Meksika kökenli Amerikalı bir erkek çocuk, mahkeme tarafından, zihinsel özürlü bulunduğu için akıl hastanesine gönderilmişti. Çocuk, bu akıl hastalığı tanısını şiddetle reddederek hiçbir sorununun olmadığını ve "daha saygın" bir yere, çocuk suçluların bulunduğu bir ıslahevine gitmek istediğini belirtti. Hastaneye yattıktan birkaç gün sonra, bir pazar günü, birkaç hastayla birlikte kiliseye götürülüyorlardı. Talihsiz bir rastlantı sonucu çocuğun kız arkadaşı da o gün oradaydı; küçük kardeşi aynı hastanede yatan bir arkadaşına eşlik ediyordu. Kız arkadaşı kendisine doğru yürüyordu ve kız henüz

163 H. Viscardi, Jr. *A Laughter in the Lonely Night* (New York: Paul S. Eriksson, Inc. 1961), s. 309.

onu fark etmemişti. Çocuk da zaten fark etmesini istemiyordu. Hemen arkasını döndü ve koşabildiği kadar hızlı koşarak oradan kaçtı; ta ki onun çıldırdığını düşünen bakıcılar tarafından yakalanıp yere yatırılana kadar. Bu davranışının sebebi kendisine sorulduğunda "akılsızlar için inşa edilmiş bu aptal yerde" bulunduğundan kız arkadaşının haberdar olmadığını ve burada yatmakta olan bir hasta olarak görülmenin utancını kaldıramayacağı için kaçtığını anlattı.[164]

Bir fahişenin mesaisi de kendisi için benzer bir tehdit oluşturur gibidir:

Hyde Park'taki ara yolları dolaştığımda deneyimlediğim, söz konusu toplumsal durumun işte bu yönüydü [bir kadın araştırmacı konuşuyor]. Yolların terk edilmiş görüntüsü ve buralarda yürüyen herhangi bir kadının şüphe götürmez niyeti, beni yalnızca onlara ifşa etmekle kalmıyor, aynı zamanda bu alanın fahişelere ayrıldığı gerçeğini de bana dayatıyordu -burası onlara ayrılan bir yerdi ve oraya girmeyi seçen herkese havasını dayatacaktı.[165]

Bir kişinin dünyasının; yasak, herkese açık ve arka mekânlar olarak bölünmesi, kişi hangi bilgi stratejisini seçerse seçsin sırrını açığa vurmanın veya gizlemenin bedelini ve kimliğinin biliniyor ya da bilinmiyor olmasının önemini belirler.

Bireyin dünyası, toplumsal kimliği tarafından mekânsal olarak nasıl bölünüyorsa bireysel kimliği tarafından da aynı şekilde bölünür. Daha önce değinildiği gibi, bireyin tanındığı yerler vardır: Ya oradakilerin bazıları ya da o mekâna bakan kişiler (konsomatris, şef, garson ya da benzeri) onu kişisel olarak tanıyor olabilirler; öyle ki oraya gelip gelmediğini ispatlamak her zaman mümkündür. İkinci olarak bireyin, kendisini tanıyan biri ile rastlaşmayacağından daha emin olabileceği ve (iyi veya kötü şöhret sahibi insanların karşı karşıya kalabilecekleri özel tehlikeleri bir kenara koyarsak) kimsenin dikkatini çekmeksizin

164 Edgerton ve Sabagh, *a.g.e.*, s. 267.

165 Rolph, *Women of the Streets*, *a.g.e.*, s. 56-57.

anonim kalmayı umabileceği yerler vardır. Bireyin kişisel olarak tanındığı bir yerde kaza eseri bulunmasının, bireysel kimliği için utanç verici olup olmayacağı ise koşullara ve özellikle de "kiminle" birlikte olduğuna bağlı olarak elbette değişiklik gösterecektir.

Bireyin mekânsal dünyası toplumsal ve bireysel kimliğinin idaresi bakımından olumsallıkların gömülü olduğu farklı bölgelere ayrılabildiğine göre, aldatıcı görünüm sergilemeye ilişkin bazı sorunları ve sonuçları değerlendirmeye artık başlayabiliriz. Bu değerlendirme ortak akıl ile kısmen örtüşecektir; çünkü aslında özne, işlevlerinden biri insanları yerlerinde kalmaya teşvik etmek olan ahlakçı hikâyelere yatkındır. Aldatıcı görünüm sergileyen kişi, kendisi hakkında itibarsızlaştırıcı bir bilgiyi ifşa etme durumuyla beklenmedik bir şekilde karşı karşıya kalabilir. Örneğin bir akıl hastasının karısı, kocasının işsizlik parasını almaya çalıştığında ya da "evli" olduğunu iddia eden bir eşcinsel, evini sigorta ettirmeye çalıştığında ve bunu yaparken bazı açıklamalar getirmek zorunda kaldıklarında, vb.[166] Kişi aynı zamanda "dallanıp budaklandırma" baskısından da, yani ifşa olmayı önlemek için bir yalanı daha çok dallandırıp budaklandırmak şeklindeki baskıdan da muzdariptir.[167] Durumlara uyum sağlamak için kullandığı bu teknikler yanlış anlamalara ve incinmelere yol açma riski taşır.[168]Kişinin yetersizliklerini gizleme çabası, başka yetersizliklerini göstermesine ya da en azından diğerlerinin böyle hissetmesine neden olabilir: neredeyse tamamen kör bir insanın, kaşıktan dökülen yemeği ya da gömleğine sıçrayan damlaları görmekte zorlandığı için ortaya çıkan pasaklılık hâli; işitme güçlüğü olan birinin, kendisinin bu durumunun farkında olmayan bir kişinin yaptığı yoruma karşılık vermemesiyle or-

166 Evelyn Hooker tarafından bir sohbetimiz esnasında belirtilmiştir.

167 Eşinin akıl hastanesinde yattığını gizlemeye ilişkin, bkz.Yarrow, Clausen ve Robbins, *a.g.e.*, s. 42.

168 Sağırların istemeden kaba ve kendini beğenmiş biri gibi görünmelerine ilişkin, bkz. R. G. Barker vd., *Adjustment to Physical Handicap and Illness* (New York: Social Science Research Council Bulletin No. 55, revize edilmiş, 1953), s. 193-194.

taya çıkan önemsemezlik, inatçılık, duyarsızlık ya da mesafeli davranma izlenimi; öğretmenin, öğrencisinin epilepsi nöbetini bir anlık iç geçmesi olarak algılaması;[169] beyin felci geçirmiş bir adamın sendelemesinin her zaman yanlış bir biçimde sarhoşluk olarak yorumlanması örneklerinde olduğu gibi.[170] Dahası, aldatıcı görünüm sergileyen kişi, diğerlerinin kendi gibi insanlar hakkında "gerçekten" ne düşündüklerini öğrenmeye riskiyle karşı karşıya kalır; böyle bir durumda, diğerleri ya onun bahsi geçen kişilerden biri olduğunu bilmezler ya da bunu sohbet esnasında fark edip bir anda konu değiştirirler. Ayrıca, kişi kendisini, hakkındaki bilginin nerelere kadar yayıldığını bilmediği bir durumda bulabilir. Bu problem özellikle, örneğin patronunun ya da öğretmeninin sorumlu kişiler olarak bilgilendirildiği ama başkalarının bilgilendirilmediği durumlarda ortaya çıkar. Daha önce de değinildiği üzere, kişi sırrını bilen ve bu sırrı saklamak için hiçbir nedeni olmayan farklı kişilerin şantajına uğrayabilir.

Aldatıcı görünüm sergileyen kişinin maruz kalabileceği bir başka ızdırap verici deneyim daha vardır; yüz yüze bir etkileşim esnasında, ortamda bulunan diğerleri tarafından ya da dış koşulların tesiri sonucunda veyahut da bizatihi gizlemeye çalıştığı sakatlığının etkisiyle ifşaya maruz kalması. Kekemenin durumu buna bir örnektir:

> Biz kekemeler ancak konuşmak zorunda olduğumuzda konuşuruz. Çoğu zaman, kusurumuzu o kadar başarılı bir şekilde gizleriz ki, yakınlarımız beklenmedik bir anda aniden ağzımızdan bir kelime döküldüğünde ve kasılma sona erene kadar kem küm ettiğimizi, suratımızı ekşittiğimizi, boğulacak gibi olduğumuzu gördüklerinde şaşırırlar; sonrasında biz ise bu şaşkınlıklarını görmek için yeniden gözlerimizi açarız.[171]

169 S. Livington, *Living With Epileptic Seizures* (Springfield: Charles C. Thomas, 1963), s. 32.

170 Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 101; bkz. ayrıca, s. 157.

171 C. Van Riper, *Do You Stutter?* (New York, Harper & Row, 1939), s. 601, Von Hentig içinde, *a.g.e.*, s. 100.

Büyük nöbetler geçiren epilepsi hastası daha da uç bir örnek sunar; kişi bilincini yeniden kazandığında altına kaçırdığını, şiddetli bir şekilde titrer ve inler hâlde sokakta yatmakta olduğunu fark edebilir -bu durum kişide, kendi akıl sağlığına ilişkin ciddi bir şüphe doğurur; olayın bir kısmında bilinçli olmadığı için şiddeti bir nebze olsun azalsa da.[172] Ayrıca damgalanmış her grubun bilgi dağarcığında buna benzer itibarsızlaştırıcı hikâyelerin bulunduğunu ve üyelerin çoğunun, kendi kişisel deneyimlerinden hareketle benzer örnekler üretebildiklerini de eklemek gerekir.

Aldatıcı görünüm sergileyen kişi, son olarak şöyle bir durumla da karşılaşabilir: Artık sırrını bilenler, kişinin şov yapmayı bırakmasını isteyebilirler ve şimdiye kadar hatalı davrandığını yüzüne vurma hazırlığı içinde olabilirler. Bu ihtimal, akıl sağlığına ilişkin tanıklıklarda ortaya çıkar ve hatta aşağıdaki örnekte olduğu gibi kurumsallaşmış bir hâl bile alabilir.

> (Doreen, Mayfair'den [Londra'nın bir fahişe mahallesi] bir kız anlatıyor) Mahkemeye çıkmak, işin [fahişe olmanın] en kötü kısmıdır. O kapıdan içeri girersin ve herkes seni bekliyordur ve sana bakıyordur. Kafamı yere eğerim ve iki tarafa da hiç bakmam. Ardından o korkunç kelimeleri söylerler: "Sıradan bir fahişe olarak..."Sen de mahkemenin izleyici kısmında kimin seni izlediğini bilmeksizin kendini berbat hissedersin. "Suçluyum" dersin ve oradan mümkün olduğunca çabuk çıkarsın.[173]

Kader arkadaşı birinin (ya da acıyı paylaşan bir kimsenin) varlığı, aldatıcı görünümün koşullarını değişikliğe uğratır; çünkü damgayı gizlemek için kullanılan tekniklerin bizatihi kendisi, işin inceliklerini bilen birinin oynanan oyunu anlamasına neden olabilir; buradaki varsayım, birinin ifşa olması için tek bir kişinin (ya da bir yakının) mevcudiyetinin yeterli olduğudur:

> Bir salam parçasını çiğnerken [tesadüfen karşılaştığım bir

172 Livingston, *a.g.e.*, s. 30 dipnot.

173 Rolph, *Women of the Streets, a.g.e.*, s. 24. Genel bir açıklama için bkz. H. Garfinkel, "Conditions of Succesful Degragation Ceremonies", *American Journal of Sociology*, LXI (1956), s. 420-424.

kadın], birazdan dünyayı başıma yıkacağına ilişkin en ufak bir işaret vermeksizin "Neden bir kiropratisyen[174] denemiyorsun?" dedi ve devam etti: "Dr. Fletcher bana, hastalarından birinin sağırlığını tedavi ettiğini söyledi." Kalbim panikle göğüs kafesime çarpıyordu. Ne demek istemişti? "Babam sağır" diye ekledi, "Sağır birini nerede görsem fark ederim. Yumuşak bir sesiniz var ve o, cümlenizi hep yarım bırakma hileniz... Babam da bunu her zaman yapar."[175]

Bu olumsallıklar, kişinin kendi gibi olanlardan biri ile karşılaştığında hissedebileceği ve daha önce değindiğimiz ikircikliği açıklamaya yardım eder. Wright'ın öne sürdüğü gibi:

(...) Engelini gizlemek isteyen bir birey, bir başka bireyin kendi engelini ifşa eden davranışlarının farkına varacaktır. Dahası, engelli olma hâlinin reklamını yapan bu türden tavırlardan muhtemelen hoşlanmayacaktır; çünkü kendi engelini gizlemek isterken başkalarının da aynı şekilde engellerini gizlemesini ister.

Dolayısıyla, ağır işiten ve bunu saklamaya çalışan kişi, daha iyi duyabilmek için elini kulağına götüren yaşlı kadından rahatsız olacaktır. Engel konusunda gösteriş yapılması onun için bir tehdittir; çünkü hem dâhil olduğu grubu hor gördüğü için kendisinde bir suçluluk duygusu yaratır hem de engelinin ifşa olması ihtimalini artırır. Kişi, kaçamak bir şekilde diğer kişinin sırrını fark etmeyi ve her ikisinin de "-mış gibi" rol yapmaya devam etmeleri için centilmence bir anlaşmayı korumayı, diğer kişinin kendi sırrını ifşa ederek onun oyununu bozmasına tercih edebilir. [176]

Kimlik bilgisinin denetiminin ilişkiler üzerinde özel bir etkisi

174 T.S.N.: Sinir sisteminin düzgün çalışması amacıyla, omurga, kemik ve kaslara müdahale etmekten ibaret olan ve alternatif tıp alanında anılan bir yöntemdir.

175 F. Warfield, *Cotton in My Ears* (New York: The Viking Press, 1948), s. 44, Wright, *a.g.e.*, s. 215 içinde.

176 Wright, *a.g.e.*, s. 41.

vardır. İlişkiler birlikte zaman geçirmeyi gerektirebilir ve beraber geçirilen bu zaman ne kadar uzunsa itibarsızlaştırıcı bilginin sızma ihtimali o kadar artar. Dahası, önceden de belirtildiği üzere her ilişki, karşılıklı güven ve bağlılığının kanıtı olarak uygun miktarda mahrem detayın paylaşılmasını gerektirir. Dolayısıyla, kişinin saklayacak bir şeyi olmadan önce sahip olduğu yakın ilişkiler, paylaşılan bilgiyle birlikte zorunlu olarak zedelenir. Yeni kurulan "damga sonrası" ilişkilerin, kişiyi, gerçekleri saklayarak onurlu davrandığını düşündüğü noktadan çok daha öteye taşıması oldukça muhtemeldir. Hatta bazı durumlarda geçici ilişkiler bile bir tehlike oluşturabilir; çünkü yabancılar arasında geçen yüzeysel bir sohbet bile gizli kusurlara dokunabilir. Kısır bir adamın karısının, kaç tane çocuğu olduğuna veya neden çocuğu olmadığına ilişkin sorularına muhatap kalması gibi.[177]

Aldatıcı görünüm sergileme olgusu, her zaman, aldatanın psikolojik durumuna ilişkin sorular sorulmasına neden olmuştur. Öncelikle, aldatıcının, her an baş aşağı olabilecek bir hayat yaşıyor olmasından dolayı, sürekli bir kaygı içerisinde büyük bir psikolojik bedel ödemek zorunda kalması muhtemeldir; bir akıl hastasının karısının aşağıdaki tanıklığının gösterdiği üzere:

> (...) George dışarı çıktıktan sonra, her şey iyi giderken aniden birisinin, hastalığını onun yüzüne vurduğunu varsayın. Bu, her şeyi mahvedecektir. Hep bu korkuyla yaşıyorum -dehşetengiz bir korku.[178]

Aldatıcı görünüm sergileyenlere ilişkin daha derinlemesine bir çalışmanın, bu kaygının her zaman söz konusu olmadığını ve insan doğasına ilişkin yaygın kanının ciddi bir şekilde yanıltıcı olabileceğini göstereceğini düşünüyorum.

İkinci olarak sıklıkla ve pek de yanlış olmayan bir biçimde, aldatıcı görünüm sergileyenin iki bağlılık arasında kalacağı varsayılır. Bireyin yeni "grubuna" bir miktar mesafeli olması doğaldır;

177 "Vera Vaughan" Toynbee içinde, *a.g.e.*, s. 126.

178 Yarrow, Clausen ve Robbins, *a.g.e*, s. 34.

çünkü onların tavırlarından, onu ne olarak görmeyi beklediklerini tam olarak kavrayabilmesi pek muhtemel değildir.[179] Diğer taraftan ise, artık dışında olduğu kategoriye karşı, yeni içine girdiği grubun üyeleri tarafından yapılan "hakaretvari" yorumlara karşı bir şey yapamadığında -özellikle de bu dalga geçmelere katılmamanın tehlikeli olabileceğini hissettiğinde- kendini hor görmekten ve sadakatsizlikle suçlamaktan kaçınamayacaktır. Böyle bir durumdaki bir kişinin aşağıda gösterdiği üzere:

> "İbnelere" ilişkin şakalar yapıldığında herkesle birlikte gülmek, muhabbetin konusu kadınlara gelince de hayalî sevgililer uydurmak zorunda kalıyordum. Böyle anlarda kendimden nefret ediyordum ama yapabileceğim başka bir şey de yok gibiydi. Bütün hayatım bir yalan hâline gelmişti.[180]

> Zaman zaman evde kalmış kızlara gönderme yaptıklarında [arkadaşlar tarafından] kullanılan ses tonu beni şok ediyordu; çünkü bir yandan görünürde evli bir kadın statüsüne sahipken diğer yandan da evli insanların şüpheyle baktığı bir durumda olduğum için kendimi sanki sahtekâr gibi hissediyordum. Aynı zamanda bu meseleler hakkında konuşmayan ama bana merakla bakan ve gerçekte hoşlanmadığım bir deneyimi yaşadığım için bana gıpta eden, evli olmayan arkadaşlarıma karşı da dürüst olmadığım hissine kapılırdım. [181]

Üçüncü olarak, oldukça doğru görünen bir diğer kanı da şudur: Aldatıcı görünüm sergileyen kişiler, toplumsal durumların, diğerlerinin hesaba katmadığı ve dikkate almadığı yönlerine karşı da uyanık olmak zorundadırlar. Normal olanlar için düşünmeyi gerektirmeyen rutin işler, itibarsızlaştırılabilir kişiler için önemli idare etme meseleleri hâline gelebilir.[182] Bu sorunlar her zaman geçmiş deneyimlerle çözülemez; çünkü daha önceki gizleme araçlarını uygunsuz hâle getiren yeni olumsallıklar her

179 Riesman, *a.g.e.*, s. 114.

180 Wildeblood, *a.g.e.*, s. 32.

181 "Vera Vaughan", Toynbee içinde, *a.g.e.*, s. 122.

182 Burada da Harold Garfinkel'e minnettarım.

daim ortaya çıkabilir. O hâlde, gizli bir kusuru olan kişi, bir toplumsal durumda ortaya çıkabilecek ihtimallere karşı uyanık olmalıdır ve bu nedenle de etrafındaki insanların çok doğal bir şekilde içerisinde yaşadıkları basit yaşama kendisinin yabancı kalması muhtemeldir. Onların dekoru kendisinin eylem alanıdır; neredeyse tamamen kör olan genç bir adam buna ilişkin iyi bir örnek sunar:

> İki düzine gazlı içecek ve üç film süresince Mary'nin gözlerimin iyi görmediğini anlamasını engellemeyi becerdim. O zamana kadar öğrendiğim bütün hileleri kullandım. Her sabah onun giydiği elbisenin rengine özel olarak dikkat ettim. Gözlerimi, kulaklarımı ve altıncı hissimi Mary olabilecek kişiler için alarmda tutuyordum. Hiçbir şeyi şansa bırakmadım. Eğer o olup olmadığından emin değilsem, kim olursa olsun samimiyetle selam veriyordum. Muhtemelen benim kaçık olduğumu düşünüyorlardı ama hiç umurumda değildi. Gece sinemaya giderken ve sinemadan dönerken elini tutardım hep. O da bilmeden bunu yapmama izin verirdi. Böylece kaldırımlara ya da basamaklara çarpmak zorunda kalmazdım.[183]

Farklılığının gizli kalmasını istediği için başkalarının yanında tuvalete gitmeyen "idrar yolu tıkanıklığından" muzdarip bir erkek çocuğu, başka çocuklar çocuk olmalarının keyfini çıkarırken kendisini kaygılı bir durumda ve sürekli plan yapmak zorunda bulur.

> On yaşımdayken yatılı okula gittiğimde yeni zorluklarla karşılaştım ve bunlarla başa çıkmak için yeni yollar bulmam gerekiyordu. Genel olarak konuşursam; sorun, ne zaman istersem değil, ne zaman yapabilirsem tuvalete gidebilmekti. Engelimi diğer çocuklardan saklamaya mecbur hissediyordum kendimi; çünkü yatılı bir okulda bir çocuğun başına gelebilecek en kötü şey herhangi bir şekilde "farklı" olmasıdır; dolayısıyla okul tuvaletlerine gittiklerinde ben de giderdim; her ne kadar orada arkadaşlarımın doğal bir şekilde davranmalarına ve kim duvarın

183 Criddle, *a.g.e.*, s. 79.

daha yüksek noktasına işeyecek yarışı yapmalarına karşı duyduğum kıskançlığımın artması dışında başka bir şey olmasa da -bu oyunda yer almak isterdim ama biri bana meydan okuyacak olsa her zaman "şimdi bitirmiş" olurdum. Çeşitli kurnazlıklar yapardım. Bunlardan biri, tuvaletlerin boş olacağı ders esnasında izin istemekti. Diğeri ise gece uyanık kalmak ve yurtta kalanların uykuda oldukları zamanda ya da ortalığın karanlık ve benim de görülmeyeceğim bir zamanda yatağımın altındaki kabı kullanmaktı.[184]

Kekemelerin bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyatları da bir diğer örnektir:

Tıkanmalarımızı gizlemek ya da asgariye indirmek için pek çok zekice hilemiz vardır. Yunus (*Jonah*) sesleri ve kelimeleri için[185] tetikte oluruz; bu seslere "Yunus" adı verilmiştir; çünkü uğursuzdurlar ve balinanın Yunus'u kolaylıkla dışarı atabilmesine de imreniriz. Eğer mümkünse bu kelimelerin yerlerine korkmadığımız kelimeleri koyarak ya da konuşmamızın seyrini bir tabak spagetti kadar karışık hâle getirinceye dek değiştirerek Yunuslardan sıyrılmaya çalışırız.[186]

Şimdi de eşi akıl hastası olan bir kadını dinleyelim:

Gizlemek çoğu zaman bir yük hâline gelir. Bayan G. kocasının yattığı hastaneyi komşularının öğrenmesini engellemek için (onlara kanser şüphesiyle hastanede yattığını söylemiştir),komşuları eve gelen postayı, her zamanki gibi, onun için almadan önce evine varabilmek için acele etmeliydi. Komşu dairelerdeki kadınların sorularından kaçınmak için, ec-

184 "N. O. Goe", Toynbee içinde, *a.g.e.*, s. 150.

185 T.S.N.: Yunus Peygamber'in hikayesine gönderme yapılmaktadır. İnanca göre Yunus, Ninova halkına gönderilen bir peygamberdir. Yunus 33 yıl boyunca bu kavmi Tanrı'nın dinine davet eder ancak sadece iki kişi ona inanır. Bu duruma üzülen Yunus, Tanrı'nın izni olmadan Ninova'dan ayrılır ve Akdeniz'e ulaşarak bir gemiye biner. Gemi denizin ortasındayken fırtınaya yakalanır ve gemidekiler güvertede günahkâr birinin olduğunu ve Yunus'u denize atarak fırtınadan kurtulacaklarını düşünürler.

186 Riper, *a.g.e.*, s. 601, Von Hentig içinde, *a.g.e.*, s. 100.

zanedeki sohbetlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Dairesine herhangi bir ziyaretçiyi almadan önce, hastaneye ilişkin tüm materyalleri toplamak zorundaydı ve işte bunun gibi şeyler...[187]

Bir örnek de eşcinsel bir kişiden:

Ailemi ve arkadaşlarımı kandırıyor olmanın baskısı çoğu zaman katlanılamaz hâle gelmişti. Kendimi açığa vurma kaygısından ötürü, konuştuğum her kelimeye ve her davranışa dikkat etmem gerekiyordu.[188]

Benzer bir ortalığı kolaçan etme hâli kolostomi hastaları arasında da görülebilir:

"Hiçbir zaman mahalledeki sinema salonlarına gitmem. Eğer filme gideceksem daha fazla sayıda koltuk tercihimin olacağı, bunların arasından seçebileceğim ve gazım olursa hemen tuvalete koşabileceğim bir yerde oturabileceğim Radio City gibi büyük yerleri seçerim."[189]

"Otobüse bindiğimde koltuğumu ona göre seçerim. En sondaki ya da kapı yanındaki koltukta otururum."[190]

Bütün bu örneklerde özel bir zamanlama kabiliyeti elzem olabilir. Dolayısıyla, gözden düşürülebilir bir kişinin, maskesini yenileyebileceği ve bir süreliğine maskesini çıkarıp rahatlayabileceği bir yere yakın durması mecburiyetini ifade eden "tasmayla yaşama" pratiği -Sindirella Sendromu- söz konusu olabilir. Kişi, bu "konaklama tesisinden" yalnızca, kendine ilişkin bilgi üzerindeki denetimini yitirmeden dönebileceği kadar uzaklaşır:

İrrigasyon[191] eylemi, sızma oluşmasına karşı temel savunma mekanizması olmasının yanı sıra duygusal önemi çok büyük olan tedavi edici bir aktiviteyi temsil ettiği için, kolostomi has-

187 Yarrow, Clausen ve Robbins, *a.g.e.*, s. 42.

188 Wildeblood, *a.g.e.*, s. 32.

189 Orbachv.d., *a.g.e.*, s. 164.

190 *A.y.*

191 T.S.N.: Anüs kanalını serum fizyolojikle yıkama işlemine verilen ad.

taları sıklıkla seyahat ve sosyal ilişkilerini irrigasyonun zamanına ve etkinliğine bağlı olarak planlarlar. Seyahat, genellikle evde gerçekleştirilebilecek irrigasyon eylemine imkân tanıyacak aralıklara müsaade eden mesafelerle sınırlandırılır. Bu tutumun sızmaya ya da gaza karşı azami korumayı sağladığına inanılır. Dolayısıyla hastaların, uzunluğu yalnızca iki irrigasyon arasındaki zaman aralığı kadar olan bir "tasmayla" yaşadıkları düşünülebilir.[192]

Değerlendirilmesi gereken son bir konu vardır. Daha önce de değinildiği üzere, damgası olan bir çocuk farklı bir tür aldatıcı görünüm sergileyebilir. Ebeveynler çocuğun damgalı hâlinin farkında olarak onu, tam bir kabullenme hâli içinde ve gelecekte olmak zorunda kalacağı kişiyi umursamadan sarıp sarmalayabilirler. Dolayısıyla, çocuk dışarıya çıktığında damgası en azından gözle görülür derecede aşikâr değilse habersiz bir şekilde aldatıcı görünüm sergiliyor olmuş olur. Bu noktada, çocuğun ebeveynleri bilgi denetimi konusunda temel bir ikilem ile karşı karşıya kalırlar. Kullanabilecekleri stratejiler için bazen tıp uzmanlarına danışırlar.[193] Çocuk, henüz okul çağmdayken kendisi hakkında bilgilendirilmişse eğer, öğrendiklerini psikolojik olarak kaldırabilecek kadar güçlü olmadığı ve ayrıca da kendisi hakkındaki bilgileri, bunları bilmesi gerekmeyenlerle dikkatsiz bir şekilde paylaşabileceği düşünülebilir. Öte yandan, çocuk çok uzun süre damgasından bihaber kalırsa bu sefer de kendisini nelerin beklediği konusunda hazırlıklı olamayabilir ve ayrıca meseleyi yapıcı ve umut verici bir şekilde sunmak için hiçbir nedeni olmayan yabancılar tarafından, gerekli zaman ve ilgi gösterilmeksizin damgası hakkında bilgilendirilebilir.

Bilgi Denetim Teknikleri

Daha önce kişinin toplumsal kimliğinin, onun dünyasını

192 Orbachv.d., *a.g.e.*, s. 159.

193 Bir bilgi denetimi sorunu olarak çocuk epilepsisine ilişkin bir doktor görüşü için bkz. Livingston, *a.g.e.*, "Should Epilepsy be Publicized", s. 201-210.

mekânlara böldüğünü ve bireysel kimliğinin de, farklı bir biçimde de olsa aynı şeyi yaptığını belirtmiştik. Belli bir damgaya sahip bireyin günlük rutinini, yani iş yerine, evine, alışveriş yaptığı yere ve eğlence için gittiği yerlere gidip gelişini incelerken bu referans çerçevelerini uygulamamız gerekir. Burada anahtar kavram "günlük rutindir"; çünkü kişiyi çeşitli sosyal ortamlara bağlayan bu rutinidir. Eğer söz konusu kişi itibarsızlaşmış biriyse toplumsal kabul açısından karşılaştığı rutin sınırlamalar döngüsüne bakarız; eğer söz konusu kişi itibarsızlaştırılabilir biriyse o zaman da kendisi hakkındaki bilgiyi idare noktasında karşılaştığı olumsallıklara bakarız. Örneğin yüzünde şekil bozukluğu olan bir kişi, daha önce değinildiği üzere, zamanla kendi mahallesindekiler için rahatsız edici bir sürpriz olmamayı umabilir ve orada küçük miktarda da olsa bir toplumsal kabul görebilir. Buna karşılık, şekil bozukluğunun bir kısmını gizlemek için giydiği kıyafetler, bu mahallede, kendisinin tanınmadığı ve daha kötü muamele gördüğü kentin diğer bölgelerine kıyasla daha az etki yapacaktır.

Bu noktaların altı çizildikten sonra, gizli bir özrü olan bir kişinin, kendisi hakkındaki malumatı idare etmek için kullandığı bazı yaygın teknikleri aşağıdaki satırlarda artık ele alabiliriz.

Çok açıktır ki, stratejilerden biri, damga sembolü hâline gelmiş göstergeleri gizlemek ya da silmektir. Ad değişikliği buna ilişkin yaygın bir örnek teşkil eder.[194] Başka bir örnek türü ise uyuşturucu bağımlıları arasında bulunabilir:

> [Olay New Orleans'ta, bir polis kontrolü sırasında geçmektedir] Polisler bağımlıları sokak ortasında durdurup kollarında iğne izleri aramaya başladılar. İze rastlarlarsa eğer, uyuşturucuyla mücadele yasası gereğince kişinin tutuklanabilmesi için, bağımlıyı durumunu kabul eden bir ifade metni imzalamaya zorluyorlardı. Bağımlılara, eğer suçlarını kabul ederlerse ve ya-

194 Bkz. L. Broom, H. P. Beem ve V. Harris, "Characteristics of 1,107 Petitioners for Change of name", *American Sociological Review*, XX (1955), s. 33-39.

sanın işlemesini mümkün kılarlarsa hapis cezalarının ertelenece-ği sözü veriliyordu; buna karşılık bağımlılar da kol dışında bir yerden iğne yapabilmek için vücutlarını her tarafını santim santim inceliyorlardı. Çünkü yasaya göre, eğer hiçbir iz bulunamazsa genelde kişinin gitmesine izin verilmesi gerekiyordu ama bir ize rastlanırsa bağımlığının 72 saat boyunca içeride tutulması ve bu süre boyunca ona bir şeyler imzalatılmaya çalışılması büyük bir ihtimaldi.[195]

Bu hususta not edilmelidir ki; bazı engellerden kaynaklanan güçlükleri azaltmaya yönelik teçhizatın kendisi de doğal olarak bir damga sembolü hâline gelebileceği için, bu teçhizatın kullanımının reddedilmesi de muhtemeldir. Görme yetisi gittikçe bozulan ancak onu yaşlı göstereceğini düşündüğü için çift odaklı gözlük kullanmaktan kaçınan birey buna bir örnektir. Bu tür bir çekincenin, tedavi edici önlemleri sekteye uğratması şüphesiz muhtemeldir. Teçhizatı daha görünmez kılma çabaları bundan kaynaklanır -ki bu çabanın da çifte bir işlevi vardır. İşitme güçlüğü çekenler buna bir örnek sunarlar:

> Mary Teyze [işitme güçlüğü olan bir akraba] ses alıcılarının ve kulak borularının erken dönem versiyonlarının pek çok çeşidi hakkında her şeyi biliyordu. Bu türden alıcıların; şapkaların, süs için kullanılan tarakların, mataraların, bastonların, tek kişilik koltukların, yemek odası masası üzerine konan vazoların ve hatta erkeklerin bıyıklarının içinde nasıl gizlenebildiğini gösteren resimleri vardı.[196]

Daha aktüel bir örnek "görünmez-karma lens"lerdir; bunlar, "ayırma çizgi"sini göstermezler ve çift odaklıdırlar.

İngiltere'nin ilk profesyonel cellâdı James Berry'nin pratikleri üzerinden de gösterilebileceği üzere, damga sembollerinin gizlenmesi kimliğin saklanması yoluyla da gerçekleşebilir:

> Berry'e karşı herhangi bir şiddet eyleminin gerçekten plan-

195 W. Lee, *Junkie* (New York: Ace Books, 1953), s. 91.

196 Warfield, *Keep Listening, a.g.e.*, s. 41.

lanıp planlanmadığı şüphelidir ama tanınmaktan kaçınmasının mümkün olduğu zamanlarda buna çok özen gösterdiği için sokaktaki algılanışı da ona göreydi. Bir görüşmeciye; İrlanda seyahatleri esnasında kimliğini açık etmemek için, en az Viktorya-Dönemi doktorlarının küçük siyah çantaları kadar iyi tanınan bir imge olan Gladstone çantasını, urganı ve kayışlarıyla birlikte gizlediğini söyleyen Berry'nin yalıtılmışlık hissi ve tanıştığı hiç kimsenin ondan hoşlanmaması, bir infaz için İrlanda'ya giderken karısı ve küçük oğlunu da yanında götürmesiyle sıra dışı bir hâl alıyordu. Öte yandan, bunu kimliğini gizlemek için yaptığını; çünkü -haklı olarak- hiç kimsenin, on yaşında bir çocuğun elinden tutmuş ve yürümekte olan bir adamın, katilleri asmakla görevli bir cellât olabileceğini tahmin edemeyeceğini söylüyordu.[197]

Burada karşı karşıya olduğumuz şey, casusluk edebiyatının "kılık değiştirme" adını verdiği; bir başka edebiyat dalında ise, eğilimlerini bastırmak suretiyle evlenmeye karar veren eşcinsel bir erkek ile eşcinsel bir kadının, "karı koca olma hüsranı" olarak adlandırılan pratiğidir.

Kişinin damgası, bir kurumda kaldığı süre boyunca üzerine tamamen sinmişse ve kurumdan çıkışı sonrasında da bir süreliğine onun hakkında itibarsızlaştırıcı bir etki yapmaya devam ederse hususi bir aldatıcı görünüm döngüsünün ortaya çıkması beklenilebilir. Örneğin bir akıl hastanesi incelemesinde[198]geçtiği üzere, sivil hayata geri dönen eski akıl hastalarının çoğunun, belli ölçüde planlı bir aldatıcılığa başvurdukları tespit edilmiştir. İş bulabilmek için sosyal hizmet uzmanları ya da iş bulma kurumlarından yardım almak zorunda olan bu kişiler, karşılaştıkları güçlükler ve bunları aşmanın yolları üzerine kendi aralarında sıkça konuşurlar. Daha ilk iş başvurularında, işverenin ve perso-

197 Atholl, *a.g.e.*, s. 88-89.

198 Bkz. yazarın *Asylums* (New York: Doubleday & Coç, Abchor Books, 1961) kitabında kısmen tartışılan St. Elizabeths Hastanesi, Washington, D. C. çalışması. [Bu çalışma hâlihazırda *Heretik*'te yayına hazırlanmaktadır.]

nel müdürünün onların damgalarının farkına varması şüphesiz kaçınılmazdır ama daha düşük düzeydeki çalışanlar ve iş arkadaşları her zaman belli oranda durumdan habersiz bırakılırlar. Daha önce de değinildiği üzere, kimin bildiği ve kimin bilmediğinden ve bilmeyenlerin de ne kadar süre boyunca bu bilgiden habersiz kalacaklarından tam olarak emin olunamayacağı için, bu durum ister istemez güvensiz bir atmosfer yaratabilir. Eski hastalar, biraz para biriktirmelerine ve hastanenin gözetiminden kurtulmalarına yetecek bir süre boyunca çalışmayı ve sonra da işi bırakmayı istediklerini ifade etmişlerdir. Devamında ise, çalıştıkları bu süreyi belgeleyen bir sertifika alarak çekip gitmeyi ve akıl hastanesi geçmişlerinden hiç kimsenin haberdar olmayacağından emin oldukları bir yerde yeni bir iş bulmaya çalışacaklarını belirtmişlerdir.[199]

Aldatıcı görünüm sergileyenlerin kullandığı bir diğer strateji de damgalanmış kusurlarının göstergelerini bir başka niteliğin, yani daha az önem addedilen bir damganın göstergesiymiş gibi sunmaktır. Örneğin zihinsel özürlüler, bazen akıl hastası rolü yapmaya çalışırlar; çünkü bu ikincisi, şiddeti diğerinden daha az olan bir sosyal musibettir.[200] Benzer şekilde, işitme güçlüğü olan bir kişi başkalarına; hayal kuran, dalgın, kayıtsız, kolaylıkla sıkılan -hatta bayılmak üzere olan ya da horlayan ve dolayısıyla hâlihazırda uyuduğu için alçak sesle sorulmuş soruları yanıtlayamayan- biri izlenimi vermek suretiyle davranışlarını kasıtlı olarak farklı sunabilir. Bu karakter özellikleri, sağırlık ithamına maruz kalmadan duyma problemini savuşturmaya imkân tanır.[201]

199 Eski hastaların bu türden bir döngüden geçme sıklığına ilişkinbir kanıt için bkz. M Linder ve D. Landy, "Post-Discharge Experience and Vocational Rehabilitation Needs of Pshychiatric Patients", *Mental Hygiene*, XLII (1958), s. 39.

200 Edgerton ve Sabagh, *a.g.e.*, s. 268.

201 Warfield, *Cotton in My Ears*, *a.g.e.*, s. 21, s. 29-30, Wright içinde, *a.g.e.*, s. 23-24. Genel bir açıklama, Lemert, *Social Pathology*, *a.g.e.*, s. 95 içinde "sahte roller" başlığı altında sunulmuştur.

İtibarsızlaştırılabilir kişinin yaygın olarak kullandığı bir diğer strateji ise, çevresini iki büyük gruba bölerek riskleri asgariye çekmektir; bir tarafta hiçbir şey söylemedikleri, diğer tarafta ise her şeyi söyledikleri ve buna dayanarak da yardım edeceklerine güvendikleri kişiler. Kişi, sahte tavır takınırken her şeyi söylediği küçük gruptakilerle işbirliği içindedir ve onun için en büyük tehlikeyi arz edecek olanlar da yine bu kişilerdir. Birey, damgasını edinmeden önce yakından tanıdığı kişiler söz konusu olduğunda ilişkileri, özel görüşmeler vasıtasıyla hemen "güncelleyebilir"; bunu yaptıktan sonra reddedilebilir de ama onuruyla ilişki kuran biri olarak konumunu korur. İlginç bir şekilde, bu türden bir bilgi idaresi, uzmanlar tarafından (özellikle de bu uzmanlar kişiyi damgası hakkında ilk bilgilendirenlerse) sıklıkla önerilir. Örneğin bir cüzam vakası teşhis eden doktorlar, bu yeni sırrın sağlık personeli, hasta ve hastanın yakın ailesi[202] arasında kalmasını tavsiye edebilirler; bunu belki de sadece, hastanın işbirliğinin devamını sağlamak için yaparlar. Sırrın ortaya dökülme veya dökülmeme noktasını çoktan aşmış damga sonrası ilişkiler örneğinde ise kişi, geçmişteki sessizliğiyle doğru orantılı bir duygusallık içeren bir günah çıkartma sahnesi ortaya koyabilir. Bunun ardından da öncelikle farklılığı, ikinci olarak da sahtekârlığı ve güvenilemezliği bakımından çifte teşhire maruz kalmış bir kişi olarak kendisini diğerlerinin insafına bırakır. Muazzam yoğunlukta bir unutma ve bağışlama sekanslarıyla bu nevi dokunaklı sahneler içeren anlatılardan bolca bulunur.[203]Bu günah çıkarmaların başarı oranını belirleyen bir faktör, sırrı saklayan kişinin, sırrın saklandığı kişiyi, söz konusu günah çıkarmanın ilişkiyi tümden koparıp koparmayacağından emin olmak için baştan yoklama eğilimidir. Damgalı bireyin bu türden sah-

202 B. Roueche, *A Lonely Road, Eleven Blue Men* (New York: Berkley Publishing Corp., 1953), s. 122.

203 Hamile bir fahişe ve fahişe olduğundan habersiz biçimde onunla evlenmek isteyen bir adam arasında geçen bir vaka için bkz. Thomas, *a.g.e.*, s. 134; kendini beyaz biriymiş gibi gösteren bir zenci ve evlenmek istediği beyaz bir kız arasında geçen bir kurgu için bkz. Johnson, *a.g.e.*,s. 204-205.

nelere neredeyse her zaman mahkûm olduğunu da not edelim; kişi, baştan dürüst olmayı zorunlu olarak maliyetli hâle getiren yeni ilişkilerden, bu ilişkilere daha başlamadan kolaylıkla vazgeçebilir ve çoğu zaman da böyle yapar.

Daha önce de değinildiği üzere, şantaj yapma durumunda olan bir kişi, aynı zamanda sıkılıkla, şantaj yapılana sırrını saklama noktasında yardımcı olacak pozisyondadır da. Dahası bunu yapmak için pek çok nedene sahip olması da muhtemeldir. Örneğin tatil yerlerinin yöneticileri sıklıkla, bu yerlerde kaçamak yapan evli çiftleri korumak için gizlilik politikası uygularlar. Pezevenkler de benzer şekilde zaman zaman temkinli davranırlar.

> Adamlar [pezevenkler], saygın otellerde, müşterileri asansör ya da resepsiyon görevlilerine görünmeden merdivenleri kullanabilsinler diye, lobinin hemen üstündeki birinci katta odalar kiralarlardı.[204]

Çalıştırdıkları kızlar da aynı şeyi yaparlar:

> Eğer müşterileri önemli kişiler ise kendi aralarındaki sohbetlerde bile onların kimliklerini ifşa etmekten ya da adlarını söylemekten hoşlanmazlar.[205]

Benzer şekilde, birinci sınıf bir genelevde çalışan bir kuaförün rolüne ilişkinde şunları okuruz:

> Kesinlikle bir sanatçıdan daha fazlasıydı; evdeki bütün kızların çok samimi arkadaşıydı. "Charlie", başkalarına anlatılan sırları nadiren duyardı ve pek çok faydalı tavsiyede bulunurdu. Michigan Avenue'daki evine, mesleklerini ailelerinden ve arkadaşlarından saklayan kızların mektupları gelirdi; bu ev aynı zamanda, kızların beklenmedik bir şekilde Chicago'ya gelen akrabalarıyla buluşabildikleri bir yerdi.[206]

Başka bir örnek, çiftlerden birinin damgalı bir kategorinin

204 Stearn, *Sisters of the Night*, *a.g.e.*, s. 13.

205 H. Greenwald, *The Call Girl* (New York: Ballantine Books, 1958), s. 24.

206 *Madeleine*, *a.g.e.*, s. 71.

üyesi, diğerinin de destekçi rolünü oynadığı evli çiftlerden verilebilir. Örneğin bir alkoliğin kocasının veya karısının, eşinin kusurunu örtme noktasında yardımcı olması beklenir. Aynı şekilde, kolostomi hastası birinin karısı da kocasının kokmadığından emin olmak için eşiyle birlikte gerekli kontrolleri yapabilir.[207] Dahası, anlayışlı bir eş şunu da yapabilir:

> ... telefon ya da kapının karşısında bekleyip irrigasyon cihazının kesintiye uğramaksızın çalışabilmesi için evde nöbet tutabilir.[208]

Duyma kapasitesi oldukça sınırlı olan bir kadının kocası, karısına aşağıdaki şekilde yardım edebilir:

> İnanılmaz iyi bir adamdı. Birbirimize âşık olduğumuz andan itibaren kusurlarımı nasıl örteceğini ve yanlışlarımı nasıl telafi etmesi gerektiğini içgüdüsel olarak biliyordu. Temiz ve tınısı hoş bir ses tonu vardı. Sesini hiç yükseltmiyor gibiydi ama ben her zaman ne dediğini duyuyordum; en azından duyduğumu sanmama izin verirdi. Ne zaman ki başka insanlarla beraber olsak ne yaptığımı görmek için beni izler ve bocaladığımda göze batmadan sohbeti takip edebilmem için bana ipuçları verirdi.[209]

Gözden düşürülebilir kişinin yakınları, ona yalnızca gerçeği gizlemesinde yardımcı olmazlar; aynı zamanda bu rollerini, onun bilgisi dâhilinde olanın çok daha ötesine de taşıyabilirler; koruyucu bir daire işlevi görerek onun, aslında olduğundan daha normal bir kişi gibi kabul gördüğünü düşünmesini sağlayabilirler. Dolayısıyla bu kişiler, onun farklılığının ve bu farklılığın yarattığı sorunların, kişinin kendisinden bile daha fazla farkında olacaklardır. Burada damga idaresinin sadece damgalı kişileri ve yabancıları ilgilendirdiği kanısı kesinlikle yetersizdir.

Oldukça ilginç bir şekilde belli bir damgayı paylaşanlar, aldatıcı görünüm sergilerlerken sıklıkla birbirleriyle yardımlaşabilir-

207 Orbach, v.d., *a.g.e.*, s. 163.

208 *A.y.*, s. 153.

209 Warfield, *Keep Listening*, *a.g.e.*, s. 21.

ler. Bu da yine en tehditkâr olanların, aynı zamanda en çok yardımcı olabilecek kişiler olduklarını gösterir. Örneğin bir eşcinsel diğerine yanaştığında bu eylem, sıra dışı bir durumun olduğunu normallere fark ettirmeksizin yapılabilir:

> Eğer bir "gay" barını çok dikkatli bir şekilde gözlemlersek ve ne gözlemleyeceğimizi bilirsek bazı kişilerin, kelimelerle anlaşmak zorunda kalmadan sadece basitçe bakışarak -ama normalde erkeklerin arasında geçen hızlı, küçük bakışlar türünden değil- birbirleriyle iletişim kurduklarını gözlemleyebiliriz.[210]

Benzer bir dayanışma, birbirini kişisel olarak tanıyan damgalı kişilerin oluşturduğu çevreler içinde de bulunur. Örneğin rehabilitasyon kurumundan birbirilerini tanıyan eski akıl hastaları, bu olguyu dışarıda dikkatli bir şekilde kontrol altında tutabilirler. Bazı durumlarda, örneğin akıl hastalarından biri, normallerin arasındayken diğerini "görmezden" gelebilir; her ikisi de sanki hiç tanışmıyorlarmış gibi birbirlerinin yanından geçip giderler.

Eğer bir selamlaşma gerçekleşirse bu, ancak üstü kapalı bir şekilde yapılabilir; ilk tanışmanın gerçekleşmesine ilişkin renk verilmez ve durumu daha hassas olan bireye ilk tanımanın ve müteakiben ilerleyecek muhabbetin hızını belirleme hakkı verilir. Şüphesiz bunu yapan sadece eski akıl hastaları değildir:

> Profesyonel bir telekızın, müşterileriyle ilişkilerini düzenleyen kuralları vardır. Örneğin bir telekız, müşterisiyle kamusal alanda karşılaşırsa önce müşterisi kendisine selam vermediği sürece, müşterisini tanıdığını belli edecek hiçbir emarede bulunmaması geleneğin kurallarından biridir.[211]

Böylesi bir gizliliğin mümkün olmadığı durumlarda, itibar-

210 E. Hooker, "The Homosexual Community", *Fourteenth International Congress of Applied Psychology*, Kopenhag, 14 Ağustos 1961'de sunulmuş yayımlanmamış bildiri, s. 8. Bakışların bu şekilde buluşmasının yapısı karmaşıktır, toplumsal kimliğin (bireysel kimliğin değil) karşılıklı bilişsel ikrarını içerdiği için karmaşıktır. Burada cinsel eğilim, aynı zamanda gizli bir anlaşma olarak işin içindedir.

211 Greenwald, *a.g.e.*, s. 24.

sızlaştırılmış kişinin sert bir cezalandırıcı eylem içerisine girmesini bekleyebiliriz. Reiss, eşcinseller ve gençlerin oluşturduğu gruplar üzerine yazdığı makalesinde, yaptığı bir görüşmeden alıntıladığı aşağıdaki örneği verir:

> Benim hatunla sokakta yürürken daha önce sadece bir kez seviştiğim ibne arabayla yanımızdan geçti ve ıslık çalarak bana "Selam tatlım!" dedi. Bayağı sinirlendim. Hemen bizimkilerin yanına gittim ve toplanıp herifin üstüne çullandık; bir daha oralara gelmeye götü yemeyecek kadar bir güzel dövdük onu. O ibnenin bana karşı böyle davranmasını yanına bırakacak değildim herhâlde.[212]

Çeşitli mesafe biçimlerinin gönüllü olarak korunması, aldatıcı görünüm sergileyenler tarafından stratejik bir biçimde kullanılır. İtibarsızlaştırılabilir olanlar, itibarsızlaştırılmış olanlarla neredeyse aynı aygıtları ama görece başka sebeplerle kullanırlar. Yakınlaşma tekliflerini reddederek ya da bunlardan kaçınarak kişi, nihayetinde ortaya çıkacak bilgi paylaşımı yükümlülüğünden de kaçınabilir. İlişkileri mesafeli tutarak diğeri ile zaman geçirmek zorunda kalmayacağını garantilemek ister; çünkü daha önce de belirtildiği üzere, diğeri ile ne kadar çok zaman geçirilirse sırları açığa çıkaran beklenmedik olayların ortaya çıkması da bir o kadar muhtemeldir. Akıl hastalarının karılarının sergilediği damga idaresi pratiklerinden örnekler sunulabilir:

> ["Bilen" beş arkadaşım dışında] geri kalan tüm arkadaşlarımdan koptum. Onlara, hiç kimseye haber vermeden oturduğum daireyi boşalttığımı ve telefonumu iptal ettirdiğimi söylemedim ki, sonrasında benimle nasıl bağlantı kuracaklarına ilişkin bir çözüm yolu üretemesinler.[213]

> İş yerinde hiç kimse ile çok samimi olmadım; çünkü insanların kocamın nerde olduğunu bilmesini istemiyorum. Eğer onlarla çok samimi olursam sorular sormaya başlayacaklar ve

212 A. J. Reiss, Jr. "The Social Integration of Queers and Peers", *Social Problems*, IX (1961), s. 118.

213 Yarrow, Clausen ve Robbins, *a.g.e.*, s. 36.

> ben belki de ağzımı tutamayacağım, boş bulunup konuşmaya başlayacağım diye korkuyorum. Joe'nun durumundan ne kadar az insan haberdar olursa o kadar iyi olur diye düşünüyorum.[214]

Birey, fiziksel mesafeyi koruyarak aynı zamanda diğerlerinin onunla kişisel bir tanışıklık kurma eğilimini de engellemiş olur. Hareketli bir nüfusun olduğu yerde yaşayarak diğerlerinin sürekli onunla birlikte deneyimleyeceği süreyi de sınırlandırmış olur. Kişi, normalde sıklıkla gittiği bir yerden farklı bir bölgede yaşayarak biyografisinde bir süreksizlik yaratabilir: İster evlenmeden hamile kalmış bir kızın doğum yapmak için yaşadığı eyaletten başka bir eyalete gitmesi ya da küçük bir kasabada yaşayan bir eşcinselin nispeten daha anonim olabilmek için New York'a, Los Angeles'a ya da Paris'e gitmesi örneklerindeki gibi kasıtlı olsun; isterse de gerçekte ait olduğu yerin, yaşadığı kasabadan başka bir yer olduğunu fark eden ve kendini olağan tüm bağlantılarından bir şekilde koparan bir akıl hastasında olduğu gibi kasıtsız olsun. İtibarsızlaştırılabilir birey, kendini eve kapatarak ve çalan telefona ya da kapıya bakmayarak utancının, başkalarının ona ilişkin biyografisinin bir parçası olarak kaydedilebileceği türden etkileşimlerin çoğundan kendini sakınabilir.[215]

Kişinin herkesten vazgeçmesine yol açan son bir ihtimali artık ele almalıyız. Kişi, gönüllü olarak kendini açığa vurabilir. Bunu yaparak da konumunu, idare edilmesi gereken bilgi sahibi bir bireyden, rahatsız edici toplumsal durumları idare etmesi gereken bir bireye; yani itibarsızlaştırılabilir bir bireyden, itibarsızlaştırılmış bir bireye radikal bir şekilde dönüştürebilir. Gizli bir damgası olan birey, bir kez kendisi hakkındaki bilgiyi açığa vurduğunda, daha önce belirttiğimiz damgalı olduğu bilinenler için var olan uyum gösterme eylemlerine başvurmak, şüphesiz onun için de mümkün hâle gelir. Bu ihtimal, kişinin kendini ifşa politikasını da kısmen açıklar.

214 *A.y.*

215 Gayrimeşru hamileliğin gizlenmesine dair bir örnek H.M. Hughes, *a.g.e.*, s. 33 dipnotta verilmiştir.

İfşa etmenin bir yöntemi, kişinin gittiği her yerde kusurunu çok aşikâr bir şekilde gözler önüne seren bir işareti, bir damga sembolünü gönüllü olarak taşımasıdır. Örneğin pilsiz işitme cihazı kullanan işitme engelliler; katlanabilir beyaz baston kullanan kısmi körler ya da Davut Yıldızı'nı kolye olarak takan Yahudiler vardır. Kullananın Katolik olduğunu gösteren Columbus Şövalyeleri yaka düğmesi örneğinde olduğu gibi, bu sembollerin bazılarının bir damganın dışavurumu olmadıklarını belirtmek gerekir. Bunlar daha ziyade, böyle bir şeyi amaçlamadıklarını iddia etseler de söz konusu gruba aidiyetin anlamlı göstergeleridirler. Her çeşit militan grubun, bu tür sembollerden fayda sağlayabileceğini eklemek gerekir; çünkü bunu yaparak kendini sembolleştiren birey, normallerin toplumundan kopuşunu sağlama alır. New-York'lu bir Yahudi tarikatı üyelerinin kendilerini sunma tarzları buna bir örnek sunar:

> *Obgehitene Yiden* -Yahudi Muhafızları- tarikatı, yalnızca, *Shulchan Aruch*'a[216] en ince ayrıntısına kadar riayet edenleri değil, aynı zamanda bu hususta çok titiz ve bağnaz davranan "ultra Ortodoksları" da içerir. Bunlar, verilen tüm emirleri ve gerekli kaideleri büyük bir özenle yerine getirirler. Bu insanlar açıkça Yahudi olarak teşhis edilebilirler. Dışarıdan Yahudi olduklarının anlaşılmasını istedikleri için kasıtlı olarak sakal bırakırlar ve/veya geleneksel kıyafetler giyerler: Sakalı, "Tanrı'nın silueti kendi yüzlerine vursun" diye bırakılar; geleneksel kıyafetleri de "muhtemel günahlardan sakınmak için" giyerler.[217]

Damga sembolleri, sürekli olarak algılanabilir bir niteliğe sahiplerdir. Çok katı olmayan ifşa yöntemleri de mevcuttur. Kör birinin, yeni birilerinin karşısında, onları damgası hakkında bilgilendirmek için kasten sakar bir davranışta bulunması gibi, küçük yüzeysel bilgiler -aslında bilinçli sürçmeler- verilebilir. Aynı

216 T.S.N.: Şulhan Aruh: 16 yy' da yazılan ve günümüzde de uyulan bir Yahudi kanunnamesi.

217 S. Poll, *The Hasidic Community of Williamsburg* (New York: Free Press of Glencoe, Inc., 1962), s. 25-26.

zamanda bireyin, kusurunu, orada bulunanların bu türden kaygıları sorun etmeyen kişiler oldukları varsayımını destekleyecek şekilde ve onları, gerçekte böyle olmadıklarını gösterme tehlikesinden alıkoyacak şekilde dışa vurabileceği genel kabul görmüş bir formül, bir "ifşa adabı" vardır. Dolayısıyla "iyi" Yahudi, "Yahudi olmak bende ... hissine yol açtı" şeklinde; akıl hastası da "Akıl hastası olmayı ilk elden deneyimlemiş biri olarak ben..." şeklinde açıklama yapma girişiminde bulunur -yabancılarla yaptıkları bir muhabbet esnasında uygun zamanı bekleyerek ve sakince.

Daha önce aldatıcı görünüm sergilemeyi öğrenmenin, damgalı kişinin toplumsallaşmasında bir aşamayı ve ahlaki kariyerinde de bir dönüm noktasını oluşturduğunu öne sürmüştüm. Şimdi de damgalı bireyin, aldatıcılığın da ötesine geçmesi gerektiğini hissetme noktasına gelebileceğini ileri sürmek istiyorum. Kişi kendini olduğu gibi kabul ederse ve kendine saygı duyarsa kusurunu gizlemeye ihtiyaç duymayacağını düşünebilir. Gizlemeyi meşakkatli bir şekilde öğrenen birey, ardından gizlemeye ilişkin bu öğrendiklerini tersine çevirmeye çalışabilir. Gönüllü ifşanın ahlaki kariyerle uyumlu hâle geldiği yer işte tam da burasıdır: Gönüllü ifşa, ahlaki kariyerin aşamalarından birinin işaretidir. Damgalanmış bireylerin yayımlanmış otobiyografilerinde bu aşamanın; tipik olarak nihai, olgun, iyi uyum sağlanmış aşama olarak tarif edildiğini eklemek gerekir -daha sonra ele almaya çalışacağım bir huzura ermişlik hâli.

Üstünü Örtme

Gerilimi idare etmek durumunda olan itibarsızlaştırılmış kişi ile bilgiyi idare etmek durumunda olan itibarsızlaştırılabilir kişi arasında keskin bir ayrım vardır. Bununla birlikte, tüm damgalıların kullandıkları uyum tekniklerini göz önüne alırsak bu iki durumun bir arada değerlendirilmesi gerekir; aradaki fark, görünürlük ve rahatsızlık verici olan arasındaki farktır.

Bir damgasının olduğunu kabul etmeye hazır olan kişilerin

(pek çok durumda hâlihazırda çok bilindik ya da çok aşikâr olduğundan) yine de damgalarının açığa vurulmasını engellemek için büyük çaba harcayabilecekleri bir gerçektir. Kişinin amacı; gerilimi azaltmak, yani damgasına yönelik örtük bir dikkatten kaçınmayı, hem kendisi hem de başkaları için kolaylaştırmak ve etkileşimin resmî içeriğine doğaçlama bir katılımı korumaktır. Öte yandan bu amaç için kullanılan araçlar, aldatıcı bir görünüm için kullanılanlara oldukça benzerler –hatta bazı durumlarda onların aynılarıdır; çünkü bir damgayı bilmeyenlerden gizlenecek şey, aynı zamanda bilenler için de meseleleri daha kolay ele alınır bir hâle getirebilir. Tahta bacağı ile çok rahat etmesine rağmen başkalarının yanında, onun yerine değnek ya da gerçeğe yakın olarak yapılmış yapay bir bacak kullanan kız, bu duruma bir örnektir.[218] Bu sürece "üstünü örtme" adı verilecektir. Aldatıcı bir görünüm sergilemeye nadiren başvuranlar, genelde rutin olarak [damgalarının] üstünü örtmeye çalışırlar.

Bir örtme türü, "kaza eseri damgası" ile ilişkilendirilen standartlara ilişkin kaygılanan bireye gönderme yapar. Örneğin, göz bölgelerinde bazen şekil bozukluğu da olan körler, bu fazladan kusurun olup olmamasına göre kendi aralarında ayrışırlar. Bazen körlüğün göstergesi olarak kullanılan siyah gözlükler, aynı zamanda bu şekil bozukluğunu kapatmak için de takılmış olabilirler -örneğin gözlerinin görmediğini [bir nesneyle] belli eden ama [aynı nesneyle] gözlerindeki çirkinliğini gizleyen biri.

> Körler tüm mevcudiyetleriyle, herhangi bir ek faktöre gerek kalmaksızın durumlarını yeterince ilan ederler. Görme yetisini yeniden kazanma savaşında; yalnızca bu savaşı değil, aynı zamanda fiziki görünümünün bütünlüğünü de kaybetme kadar, kör bir adamın trajedisini ağırlaştıran başka bir şey daha düşünemiyorum.[219]

Benzer şekilde, körlük aynı zamanda sakarlık izlenimine

218 Baker, *a.g.e.*, s. 193.

219 Chevigny, *a.g.e.*, s. 40-41.

de yol açabileceğinden, körler; uygun hareket etmeyi, "gören dünyanın 'normal' kabul ettiği bütün o hareketlerdeki rahatlık, zarafet ve ustalığı" yeniden öğrenmek için özel bir çaba içine girebilirler.[220]

Konuyla alakalı bir diğer üstünü örtme biçimi, damgayla çok yakından ilişkilendirilen kusurları örtmeye dönük çabayı içerir. Örneğin damgasının, yanındaki insanlar tarafından bilindiğinden haberdar olan, neredeyse kör biri, yine de kitap okumakta çekingen davranabilir; çünkü okuyabilmek için kitabı gözlerine birkaç santim uzaklıkta tutması gerekecektir ve böyle bir durumda da körlüğünü göze batar bir şekilde vurguladığını hissedebilir.[221] Bu türden bir kamuflajın, etnik azınlık grupları tarafından benimsenen "asimile edici" tekniklerin önemli bir yönünü oluşturduğuna dikkat çekilmelidir; adını ya da burnunun şeklini değiştirme gibi yöntemlerin arkasındaki niyet, yalnızca aldatıcı görünüm sergilemek değildir; aynı zamanda çok görünür bir özelliğin ilgi odağı hâline gelmesini engelleme çabasıdır. Bilindiği üzere göze batmak, damgaya karşı kolaylıkla kayıtsız kalınmanın sürekliliğinde karşılaşılacak güçlükleri daha da arttırır.

Üstünü örtmenin en ilginç dışavurumu, belki de toplumsal durumların tanzimiyle ilişkili olandır. Daha önce de öne sürüldüğü üzere, iletişimin mekaniğine ve adabına doğrudan müdahale eden her şey, sürekli olarak kendini etkileşimin içine sokar ve göz ardı edilmesi gerçekten de zordur. Dolayısıyla damgası olan kişiler, özellikle de fiziki bir özrü olanlar, eğer damgalarının göze batma düzeylerini en aza indirmek ve tavırlarını da buna göre yeniden şekillendirmek istiyorlarsa etkileşimin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak zorundadırlar. O hâlde bu kişilerin çabalarına bakarak etkileşimin aksi durumda verili kabul edildiği için fark edilmeyen özellikleri hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

220 *A.g.e.*, s. 123.

221 Criddle, *a.g.e.*, s. 47.

Örneğin işitme güçlüğü olanlar, karşılarındakiler bunu uygun buldukları takdirde yüksek bir ses tonuyla konuşmayı öğrenirler. Aynı zamanda, uygun davranma hâli korunmaya devam edilecekse eğer, etkileşim esnasında ortaya çıkan ve özellikle iyi bir duymayı gerektiren anlarla da başa çıkmayı öğrenmelidirler:

> Frances; yemek sırasındaki "sessizlikte", futbol maçı izlerken, konser aralarında veya balolarda, vb. sıkıntısıyla baş edebileceği özenli teknikler geliştirmişti ama bu teknikler onu, sadece daha kararsız, daha temkinli ve dolayısıyla da daha daha kararsız hâle getirmişti. Dolayısıyla Frances, bir yemek davetinde en doğrusunun şu şekilde davranması olduğuna karar vermişti: (1) Güçlü bir ses tonu olan birinin yanına oturmalıydı; (2) eğer biri ona doğrudan bir soru sorarsa yutkunmalı, öksürük ya da hıçkırık tutmuş gibi yapmalıydı; (3) sohbetin kontrolünü elinde tutup birinden hâlihazırda bildiği bir hikâyeyi anlatmasını istemeliydi ve yanıtlarını zaten bildiği sorular sormalıydı.[222]

Benzer şekilde körler, bazen doğrudan konuşmacıya bakmayı öğrenirler: Her ne kadar bu bakma, bir görmek anlamına gelmese de böyle yapmaları, onların boşluğa bakmalarını ya da kafalarını yana yatırıp öylece kalmalarını engeller ya da konuşmaya dayalı etkileşimdeki dikkat sinyallerine ilişkin kodları bilmeden de olsa ihlal etmelerini önler.[223]

222 Warfield, *Cotton in My Ears*, *a.g.e.*, s. 36, Wright, *a.g.e.*, s. 49 içinde. Warfield'den kısaltılarak alınmıştır.

223 Chevigny, *a.g.e.*, s. 51.

Üçüncü Bölüm

Grubun Hizasına Çekilme ve Ego Kimliği

Elinizdeki çalışmada toplumsal kimlik ile bireysel kimlik arasında bir ayrım yapılmaya çalışıldı. Bu her iki kimlik türü, birlikte değerlendirilip Erikson'un ve diğer başka araştırmacıların "ego" ya da "hissedilen" kimlik adını verdikleri şeyle karşılaştırılırsa daha iyi anlaşılabilir. Ego veya hissedilen kimlik kavramıyla kişinin, çeşitli toplumsal deneyimler sonucunda kendi durumuna, sürekliliğine ve karakterine ilişkin edindiği öznel algı kast edilmektedir.[224]

Sosyal ve bireysel kimlik, her şeyden önce, kimliği söz konusu edilen kişiye ilişkin diğerlerinin taşıdığı kaygıların ve tanımların bir parçasıdır. Bu kaygılar ve tanımlar, bireysel kimlik örneğinde, kişi daha doğmadan önce başlayabilir ve ölüp toprağa

224 Burada "benlik kimliği" terimi daha uygun düşecektir ancak paralel bir terim olan "benlik tanımlama" terimi daha yaygın olarak başka bir şeye, yani kişinin bireysel kimliğini belge ya da tanıklık yolu ile ispatlamasına gönderme yapmak üzere kullanılır.

verildikten sonra da devam edebilir. O hâlde bu tür kaygılar ve tanımlar, bırakın kimlik duygusunu, kişi hiçbir duyguya sahip olmadığı zamanlarda bile mevcuttur. Öte yandan ego kimliği, her şeyden önce, söz konusu kişi tarafından zorunlu olarak hissedilen refleksif ve öznel bir gerçekliktir.[225] Dolayısıyla bir suçlu, takma bir ad kullandığında kendini bireysel kimliğinden ayırıyordur; gerçek isminin baş harflerini ya da bir kısmını koruduğunda ise ego kimliğine ilişkin hissiyatını muhafaza etmeye devam ediyordur.[226] Kişi şüphesiz, kendine ilişkin imgelemini oluştururken öncesinde diğerlerinin ona ilişkin toplumsal ve bireysel kimlik tanımlamalarında kullandıkları malzemenin aynısını kullanır ancak bu inşa boyunca önemli ölçüde özgürce de hareket edebilir.[227]

İlk olarak toplumsal kimlik kavramı damgalamayı değerlendirmemize izin verdi. İkinci olarak bireysel kimlik kavramı damganın idaresinde bilgi denetiminin rolünü incelememize imkân tanıdı. Şimdi ego kimliği kavramı ise bireyin, damgası ve bu damganın idaresi noktasında ne hissediyor olabileceğini analiz etmemize imkân sağlayacak ve bu hususlarda kişiye verilen tavsiyelere özellikle dikkat etmemizi gerekli kılacaktır.

İkilem

Damgalı kişi, kendisine tatbik ettiği bazı kimlik kriterlerini içerisinde yaşadığı toplumdan edindiğine göre (her ne kadar bunlara her zaman uymayı başaramasa da); kişinin, benliğine

225 Bu çalışmada işe koşulan üç boyutlu kimlik tipolojisi "bir şeyle ya da biriyle özdeşleşme" ifadesini açmadan geçer. Bu ifadenin iki yaygın anlamı vardır: güçlüklerine ve sorunlarına anlayışla yaklaştığımız birinin durumuyla yakından ilgilenmek; bir başkasının kimlik özelliklerini kendi ego kimliğinizin inşasına dâhil etmek. "Biriyle ya da bir şeyle özdeşleştirilme" ifadesi yukarıda değinilen psikolojik içeriklere sahip olabilir ama ayrıca bu ifade, varsayılan karakterin, toplumsal kimliğinin parçası olarak özneye atfedildiği toplumsal kategoriyi işaret eder.

226 Hartman, *a.g.e.*, s. 54-55.

227 Örneğin genelde kişinin, kendi mesleğinin saygınlığını diğerlerinin o mesleğe atfettiği saygınlıktan daha yüksek gösterme eğilimi vardır.

ilişkin belli ölçüde çelişik duygulara sahip olması kaçınılmazdır. Bu ikilemlerin bazı dışavurumları, kişinin damgalı yoldaşlarıyla özdeşleşiminin salınımlarıyla bağlantılı olarak daha önce tasvir edildi. Başka dışavurumlardan da bahsedilebilir.

Damgalı birey "kendinden saydıklarını", bu kişilerin damgalarının ne derece görünür ve rahatsızlık verici olduğuna göre sıralama eğilimi gösterir. Ardından da kendisinden daha görünür bir biçimde damgalı olanlara karşı, normallerin kendisine takındığı tavrın aynısını takınabilir. Böylelikle, işitme güçlüğü olanlar, kararlı bir biçimde sanki sağır değillermiş gibi; görme bozukluğu olanlar da sanki kör değillermiş gibi değerlendirirler kendilerini.[228] Dolayısıyla kişinin özdeşleşme salınımı en keskin biçimde, kendisininkinden daha görünür damgaları olan yoldaşları ile kendini ilişkilendirdiğinde ya da onlardan ayrıştırdığında gözlemlenir.

Kendini, "kendinden saydıklarından" farklı bir yere koyma ve dolayısıyla onlara ihanet etme türünden bu sınıflamayla bağlantılı olarak bir de toplumsal ittifaklar meselesi vardır: kişinin arkadaş, sevgili ya da eş tercihinin kendi grubundan mı, yoksa "dışarıdan" mı olacağı. Kör bir kız meseleyi şöyle açıklıyor:

> Öncesinde -birkaç yıl oluyor- kendi kendime, "Gözleri görmeyen bir adamla çıkacağıma, gören bir adamla çıkarım" diyordum ama birkaç deneyimim oldu ve zamanla farkı düşünmeye başladım. Bir körün, kendisi gibi kör olanlara gösterdiği anlayışa değer veriyorum. Artık bir köre de niteliklerinden dolayı saygı duyabiliyorum ve bana gösterebileceği anlayıştan dolayı mutlu olabiliyorum.[229]

> Hem kör olanlarla hem olmayanlarla arkadaşlık ediyorum. Her nedense olması gereken de buymuş gibi geliyor bana -insan ilişkilerine katı kurallarla şöyle ya da böyle yön verilmesini anlayamıyorum.[230]

228 Örneğin bkz., Criddle, *a.g.e.*, s. 44-47.

229 Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 187.

230 *A.y.*, s. 188.

Her ne kadar tersinin doğru olduğu durumlar söz konusu olsa da damgalı kişi, ne kadar çok normallerle ittifak hâlindeyse muhtemelen kendini bir o kadar damgalayıcı olmayan sıfatlarla tasavvur edecektir.

Damgalanmış birey, kendisi gibi olanlarla yakın ittifak içinde olsun ya da olmasın; kendisi gibi olanların klişeleşmiş bir biçimde davrandıklarını, gösterişli ya da zavallı bir biçimde onlara atfedilen olumsuz nitelikleri dışa vurduklarını yakından gözlediğinde kimlik kargaşası yaşayabilir. Bu durum onu tiksindirir; çünkü nihayetinde geleneksel toplumun normlarını desteklemektedir. Öte yandan, toplumsal ve psikolojik olarak bu kusurlu kişilerle özdeşleştiriliyor olması onu, kendisini tiksindiren şeye bağlı hâle getirir. Bu tiksinme ise utanca ve ardından bu utanmanın kendisi de bunu düşünmenin verdiği utanca dönüşür. Kısacası damgalı kişi, ne kendi grubunu bağrına basabilir ne de ondan vazgeçebilir.[231] ("Grup içi arınma kaygısı" ifadesi damgalı kişilerin yalnızca kendi davranışlarını "normlaştırmaya" değil, aynı zamanda grup içindeki diğerlerinin davranışlarını da arındırmaya yönelik çabalarını tarif etmek için kullanılır.[232]) Bu ikilem en akut hâliyle "yaklaşma" sürecinde, yani normal biriyle "birlikteyken", dâhil olduğu grubun hoşa gitmeyen unsurlarından biriyle karşılaştığında yaşanır gibi görünür.[233]

Bu kimlik ikileminin düzenli bir dışavurumunun, grubun temsilcilerinin yazılı, sözlü ve sahnelenen performanslarında bulunabileceğini ummak pek tabiidir. Tam da bu sebepten ötürü damgalanmışların yazılı ve sahnelenmiş mizahında özel bir tür ironi bulunur. Karikatürler, şakalar, masallar; damgalıların

231 Bkz., J. -P. S, *Anti-Semite and Jew* (New York: Grove Press, 1960), s. 102 dipnot.

232 M. Seeman, "The Intellectual and the Language of Minorities", *American Journal of Sociology*, LXIV (1958), s. 29.

233 Çok az görebilen bir gencin kör bir kızla bir hayır kermesinde karşılaşmasına ve karışık tepkiler vermesine ilişkin ilginç bir örneğe Criddle, *a.g.e.*, s. 71-74 içinde yer verilmiştir.

streotipik bir üyesinin zayıflıklarını, hatta bazen bu yarı kahramanın hiçbir hileye başvurmaksızın daha güçlü bir konumdaki bir normali köşeye sıkıştırmasını esprili bir şekilde naklederler.[234] Grubun temsilcilerinin daha ciddi ifadeleri de benzer bir kendine yabancılaşmayı anlatan, benzer bir ikilemi dışa vurabilirler.

Profesyonelin Tavsiyesi

Damgalı bireyin, kendini herhangi bir insandan farklı olarak tanımlamadığını ancak aynı zamanda, gerek kendi kendini ayrı bir yere koyduğunu gerekse etrafındakiler tarafından ayrı bir yere konulduğunu belirttik. Damgalı bireyin bu temel benlik çelişkisi göz önüne alındığında, sadece içinde bulunduğu durumu tutarlı bir biçimde anlamlandırmasını sağlayacak bir kavrama şekli bulmak için bile olsa ikilemden çıkmak amacıyla çabalayacak olması anlaşılabilir bir şeydir. Günümüz toplumlarında bu durum, bireyin böylesi bir davranış kodu oluşturmaya çabalamakla kalmayacağı, daha önce de değinildiği üzere, profesyonellerin de -bazen hayat hikâyelerini ya da nasıl kurtulduklarını anlatmak suretiyle- ona yardımcı olacakları anlamına gelir.

Damgalı bireye açıktan ya da gizliden sunulan bu davranış kodları belli noktalara vurgu yapma eğilimindedirler. Bu kodlarda arzu edilir bir dışa vurma veya gizleme örüntüsü tavsiye edilir. (Örneğin eski bir akıl hastasına, damgasını sadece öylesine tanıdığı kişilerden saklaması, buna karşılık olarak akıl sağlığına tam olarak güvenmesi, geçmişteki hatalarının ahlaki değil tıbbi sebebine güçlü bir şekilde inanması ve kendisini eşine, yakın arkadaşlarına ve işverenine samimi bir şekilde açması tavsiye edilir.) Diğer klasikleşmiş öğütler de şunlardır: hassas durumlarla başa çıkmak için genel tavsiyeler; yakınlarına vermesi gereken destek; normallerle kurulabilecek arkadaşlık türleri; kendine benzeyen kişilere yönelik ön yargılar arasından göz ardı etmesi veya açıkça karşı gelmesi gerekenler; kendisini ne ölçüde herkes kadar nor-

234 Bkz., örneğin J. Burma, "Humor as a Technique in Race Conflict", *American Sociological Review*, XI (1946), s. 710-715.

mal bir birey ve ne ölçüde de görece farklı bir muameleyi hak eden biri olarak sunması gerektiği; kendine benzeyenlerin gurur duyulabilecek vasıfları; baş etmek durumunda kalacağı farklılığıyla "yüzleşmesi" meselesi.

Çeşitliliklerine ve aralarındaki çelişkilere rağmen, belli bir damgası olanlara önerilen kodlar ya da davranış biçimleri genel olarak üzerinde uzlaşılmış belli temalar içerirler. Damgalanmış birey, damgasını açıkça kabul etmenin çekiciliğine karşı neredeyse her zaman uyarılır. (Nihayetinde, anonim itirafçı dışında bu yöntemi alenen uygulamak pek çok kişi için zor olabilir.) Ayrıca, başkalarının ona karşı olumsuz tutumlarını tümüyle ciddiye almaması hususunda da uyarılır. Damgalı bireyin normallere yanaşmaya çalışarak onların önünde kendi gibilere atfedilen tüm kötü özellikleri teşhir edercesine davranması ve bunu yaparak da varoluş biçimini palyaçovari bir role büründürdüğü "soytarılaşmaya" karşı uyarılması da muhtemeldir.[235]

> Topal biri, insanların ondan beklediklerinin aksine farklı davranışlar sergilememeli; bu hususta onun çok dikkatli olması gerektiğini öğrendim. İnsanlar her şeyden önce, topal birinin topal gibi olmasını beklerler; yani sakat ve aciz: Onun, kendilerinden daha aşağı olmasını ve bir topal gibi davranmasını beklerler; farklı davrandığında ise ondan şüphelenirler. Çok tuhaf ama topal, topal rolü oynamak zorundadır; tıpkı pek çok kadının, erkeklerin onlardan bekledikleri şey olmak, yani "sadece kadın olmak" zorunda kalması gibi. Benzer şekilde zenciler de "üstün" beyaz ırkın karşısında çoğu zaman bir palyaço gibi davranmak zorunda kalırlar; beyaz adam kardeşi olan siyah adamdan korkmasın diye.
>
> Bir keresinde bu durumun gerçekten çok zavallı bir örneği olan bir cüce tanıdım. Çok küçüktü; boyu dört fit kadardı ve çok iyi eğitimliydi ancak birileri yanındayken "cüce" olmanın

235 Bu terim için bkz., A. Boyard, "Portrait of the Inauthethic Negro", *Commentary* X 1950, s. 59-60. Zaman zaman "canlandırma" adı verilen, söz konusu rolü hakkıyla oynamak için sarfedilen bilinçli bir çaba söz konusudur. Zencileri canlandıran zenciler için bkz., *a.g.e.*, s. 203.

dışında hiçbir şey olmamak için çok özen gösteriyordu ve Orta Çağ'ın saray eğlencelerindeki soytarıların yaptıklarını yapıyor; aynı alaycı kahkahayla, aynı hızlı ve komik hareketlerle bir soytarı rolü oynuyordu. Sadece arkadaşlarının yanındayken kukuletasını ve zillerini bir tarafa atıp gerçekte olduğu gibi bir kadın olmaya cesaret edebiliyordu; zeki, hüzünlü ve çok yalnız.[236]

Aynı zamanda damgalı kişi, tam tersine, her tür "normlaştırmadan" uzak durması hususunda da uyarılır ve damgalarını gerçekte bir sır gibi saklamaya çalışmaksızın sadece dikkatli bir şekilde hasıraltı etmeye çalışan benzerlerinden tiksinmesi için cesaretlendirilir.[237] Tiksinilmesi gereken bu kişiler görünümlerine rağmen kendilerini; tümüyle sağlıklı, tümüyle cömert, tümüyle sade, tümüyle erkeksi, ağır bedensel işlere elverişli ve spor yapmaya tümüyle mahir göstermeye çalışanlardır. Kısacası, kendileri gibi olanlara yapılan tüm yakıştırmalara rağmen bizim gibi mert, centilmen sapkınlar oldukları izlenimini vermeye çalışanlardır.[238]

Bu savunulan davranış kodları, damgalanmış bireye sadece siyasal bir platform, "ötekine" nasıl davranması gerektiğine ilişkin basit bir kılavuz sunmakla kalmazlar; aynı zamanda ona, kendi benliğine ilişkin uygun tutumun ne olması gerektiğine ilişkin reçeteler de sunarlar. Bu önerilen kodlara uymamak, kendini kandırmak, yolunu şaşırmaktır; uymak ise, hem kabiliyetini hem de kıymetini göstermektir; bir araya geldiklerinde "otantiklik" adı verilen şeyi ortaya çıkaran da bu iki manevi vasıftır.[239]

236 Carling, *a.g.e.*, s. 54-55.

237 Lewin, *a.g.e.*, s. 192-193, burada olumsuz şovenizm terimini, Broyard, *a.g.e.*, s. 60 ise "rol değiştirme" terimini kullanır. Aynı zamanda bkz., Sartre, *a.g.e.*, s. 102 dipnot.

238 Yahudiler üzerine bkz. Sartre, *a.g.e.*, s. 95-96; zenciler üzerine bkz. Broyard, *a.g.e.*; entelektüeller üzerine bkz., M. Seeman, *a.g.e.*; Japonlar üzerine bkz., M. Grodzins, "Making Un-Americans", *American Journal of Sociology*, LX (1955), s. 570-582.

239 Burada şunu not etmek gerekir: Otantiklik üzerine mevcut yazın, kişinin nasıl davranması gerektiğiyle ilgilenmesine ve dolayısıyla ahlakçı olmasına

Bir koda bağlılık gösterme kaygısının iki muhtemel sonucu olabilir. Öncelikle, tüm bu davranış biçimi tavsiyeleri bazen damgalı kişiyi, toplumsal sahnenin bir eleştirmeni ya da insan ilişkileri gözlemcisi konumuna itebilir. Kişi, genel temalar bağlamında bünyesinde neler muhafaza ettiğini incelemek amacıyla, akıp giden sıradan bir toplumsal etkileşim selinin etrafına ket vurabilir.

Normallerin duruma kendiliğinden *müdahil oldukları* bir anda ve bu durumun bizatihi kendisi onlar için ihmal edilebilir bir arka plan oluştururken damgalı kişi "durumun bilincine" varabilir. Damgalı bireyin farkındalığının bu şekilde artması, daha önce de değinildiği üzere, kabul ve açığa vurmanın gelgitlerine ilişkin özel hassasiyetinden kaynaklanır. Bu türden gelgitlere ilişkin normallerin hassasiyeti çok daha azdır.[240]

Diğer taraftan, damgalı kişiye verilen tavsiyeler, çoğu zaman yaşamının en mahrem yanları ve en çok utanç duyduğu kısımlarıyla ilişkilidir; kişinin en derin yaralarına dokunulur ve bunlar günümüz edebî yazınında da moda hâline gelmiş klinik tarzda incelenir.[241] Şu veya bu kişinin konumuna ilişkin yoğun tartış-

rağmen, otantikliği gerçekliğe gerçekçi bir yönelim olarak alması hasebiyle serinkanlı ve tarafsız bir analiz kılığında sunulur; gerçekten de bugün itibarıyla bu tür kimlik meselelerine ilişkin tarafsız analizin en iyi kaynağı yine bu yazındır. Eleştirel yorumlar için bkz., I. D. Rinder ve D. T. Campbell, "Varieties of Inauthenticity", *Phylon*, Fourth Quarter, 1952, s. 270-275.

240 Bu, damgalı kişilerin yaygın bir şekilde katlanmak durumunda kaldıkları, hayatlarının kapsülleştirilmesi ve kapsamlı bir gözetim altına alınması olgusunun sadece bir yönüdür. Benzer bir muameleye normaller muhtemelen hiçbir zaman maruz kalmazlar. Dolayısıyla, bir ailesi veya işi olan damgalı biri için bazen "bir baltaya sap oldu" denir. Tam tersine, damgalı biriyle evlenen bir kişi için de "hayatını heba etti" denir. Tüm bunlar, bazı durumlarda kişinin sosyal hizmet çalışanları ya da benzer uzmanlar için bir vaka hâline gelmesi ve bu vaka statüsünü ömür boyu koruması suretiyle desteklenmiş olur. Kör birinin böyle bir duruma tepkisi için bkz., Chevigny, *a.g.e.*, s. 100.

241 James Baldwin'in zencilere ilişkin yakın zamanda yazdıkları bu hususta iyi bir örnek sunar. Chevigny'nin *My Eyes Have a Cold Nose* başlıklı çalışması

malar, süregiden vicdan krizleri ile birlikte kurgusal bir hikâyede sunulabilir. Normallerin karşısında yaşanan aşağılanma ve öç alma fantezileri sıkı biçimde birleştirilip sunulabilir. Tam da bu noktada, en özel ve en utanç verici olan en müşterek yaşanmışlık hâline gelir; çünkü damgalı bireyin en derin hissiyatı, dâhil olduğu grubun en önde gelen ve kalemi güçlü üyeleri tarafından derli toplu bir şekilde nakledilen bir şey hâline gelir. Böylece, damgalılar için ulaşılabilir olan zaruri surette bizim için de ulaşılabilir hâle geldiğinden bu tür yayınlar, açığa vurma ve ihanet meselelerini ele almaktan nadiren kaçınırlar (her ne kadar bu ifşaların nihai etkileri damgalılar için muhtemelen faydalı olsa da).

Grubun Hizasına Çekilme

Bu önerilen hayat felsefeleri, yaşam reçeteleri, sanki damgalanmış bireyin nokta-i nazarını sunuyorlarmış gibi gösterilseler de yakından incelendiklerinde biçimlendirici işlevi başka bir şeyin üstlendiği açıktır. Bu şey, en genel düzlemde benzer biçimde konumlanmış bireyler anlamında grubun kendisidir. Bu, elbette beklenen bir durumdur; çünkü bireyin ne olduğu ya da ne olabileceği, kendi gibi olanların toplumsal yapıda işgal ettikleri konumlardan bağımsız değildir.

Bu gruplardan biri, damgalı kişiyle benzer kaderi paylaşanların oluşturduğu topluluktur. Bu grubun temsilcileri, damgalı kişinin gerçek grubunun, yani *doğal olarak* bağlı olduğu grubun bu grup olduğunu iddia ederler.[242] Kişinin gündelik yaşamında zorunlu olarak bağlı olduğu tüm diğer kategori ve grupların, onun gerçekte ait olduğu kategori ve gruplar olmadığı örtük biçimde dillendirilir; damgalı kişinin hiçbir zaman bu grupların

körler açısından bir başka iyi bir örnektir.

242 Örneğin bu bağlamda Lewin, *a.g.e.*, "kendinden nefret etme" olarak adlandırdığı olguyu bir karışıklığa mahal vermeksizin tartışır. Çünkü bu terimle Lewin, bireyin kendinden nefret etmesini değil de (ki bu, Lewin için bir sonuçtur) kişinin sahip olduğu damganın onu tevdi ettiği gruptan nefret etmesini kast eder.

gerçek bir mensubu olamayacağı düşünülür. Dolayısıyla kişinin gerçek grubu, aynı damgaya sahip olmaları hasebiyle onun muzdarip olduğu yoksunluklardan muzdarip olma ihtimali olan bireyler topluluğudur; aslında bu grup onu tam da itibarsızlaştıracak olan kategoridir.

Bu bağlamda, kişinin sahip olmasına müsaade edilen karakter, kendi gibi olanlarla sürdürmesi gereken ilişkiden devşirilir; kişi kendi grubuna yöneldiğinde sadık ve otantiktir, grubundan uzaklaştığında ise korkak ve aptaldır.[243] Şüphesiz, burada temel bir sosyolojik temanın açık bir örneği ile karşı karşıyayızdır: Bir bireyin kendine biçtiği veya bizim ona atfettiğimiz doğası, bağlılıklarının doğası tarafından şekillenir.

243 Damgalı bireyin grubuna sadık kalması gerektiği uyarısı sosyal bilimciler tarafından da yapılır. Örneğin Riesman "Marginality, Conformity, and Insight", *Phylon* Third Quarter, 1953, s. 251-252'de bir sosyoloğun, bir Amerikalı'nın ya da bir profesörün, kendisi için bir iltifat ancak dahil olduğu grup için bir hakaret niteliğindeki bir ifadeyi kabul etmenin çekiciliğine nasıl kapılabileceklerini anlatırken şu anektodu aktarır: "Bir keresinde bir kadın avukata, diğer tanıdığım Portialar [William Shakespeare'ın Venedik Taciri oyunundaki kadın kahraman] kadar yaygaracı ve saldırgan olmadığını söylediğimi hatırlıyorum. Bunu bir iltifat olarak almış olmasından ve barodaki diğer kadın meslektaşlarını aşağılamaya gönüllü olmasından üzüntü duymuştum". Sosyolojik açıdan bakılırsa, kendini farklı toplumsal ortamlarda bulan bireyin, bağlı olduğu pek çok gruptan hangisinin gerçek grubu olduğu hususunda farklı tazyiklere maruz kalacağı çok açıktır ancak daha az aşikâr meseleler de vardır. Örneğin damgaları yüzünden öncesinde kayda değer bir bedel ödemiş bireyler, aldatıcı bir görünüm takınmamaları hususunda neden uyarılırlar? Belki de bunun nedeni, ne kadar az şeye sahipsen o kadar az çabalamalısın kuralıdır. Eğer belli bir damgaya sahip olanların aşağılanması hem şimdi hem de gelecekte kötü bir şeyse adaleti tesis etme ve dâhil oldukları grubun kaderini iyileştirme sorumluluğu neden damga sahibi olanlara *diğerlerinden* (*damga sahibi olmayanlardan*) daha fazla düşsün? Bu soruya, damga taşıyıcılarının olan biteni "daha iyi bildikleri" gerekçesiyle cevap verilebilir -ki bu da bilgi ve ahlak arasında ilginç bir ilişki varsayar. Belki daha iyi bir yanıt, gerek damgalıların kendi kendilerini gerekse de normallerin onları değerlendirme şekillerinde yatar; zaman ve mekân üzerinden birbirine sıkı sıkıya bağlı benzersiz bir topluluk fikri her iki taraf için de geçerli gibidir; bu topluluğun kavgasını vermek de doğal olarak üyelerine düşer demektir bu.

Beklenebileceği üzere, gruplarının bakış açısını savunan profesyoneller militan ve şoven bir hattı da savunabilirler -hatta işi ayrılıkçı bir ideolojiyi savunmaya kadar götürebilirler. Karma temaslar, bu yolu seçen bir damgalı kişi için kendi gibi olanların varsayılan hususi kıymetlerini ve katkılarını övmenin fırsatı olur. Kolaylıkla gizleyebileceği bazı klişe nitelikleri bu ortamlarda abartılı bir şekilde vurgulayabilir; örneğin ikinci kuşaktan Yahudilerin, konuşmalarını kasten Yahudi deyimleri ve aksanlarıyla süslediklerini ve militan eşcinsellerin de kamusal alanlarda göze batacak şekilde davrandıklarını görebilirsiniz. Damgalanmış kişi aynı zamanda normallerin onu yarı örtük biçimde kınayan tutumlarını da açıktan açığa sorgulayabilir ve kendini çok anlayışlı sananların hatalarını yüzlerine vurmak için tetikte bekleyebilir. Diğer bir ifadeyle, onu olduğu gibi kabul ettikleri izlenimini verdikleri şovun yalnızca bir şov olduğunu göstermek için normallerin davranışlarını ve kelimelerini, bahsettikleri hoşgörünün sadece bir paravan olduğunu açığa vuracak en ufak bir işareti bulana kadar takip eder.[244]

Militanlıkla ilişkili sorunlar yaygın olarak bilinir. Nihai siyasi hedef, farklılığa ilişkin damgayı ortadan kaldırmak olduğunda kişi, bu girişimlerin hayatını bizatihi siyasallaştırdığına ve en başından beri kendisinden esirgenen normal hayattan daha da uzaklaştığına tanık olabilir -her ne kadar bir sonraki kuşaktan olan yoldaşlarının daha çok kabul görerek onun çabalarından büyük fayda görme ihtimalleri olsa da. Dahası damgalı kişi, kendi gibi olanların durumuna dikkat çekerek kendi farklılığının gerçek bir şey olduğuna ve damgalı yoldaşlarının gerçek bir grup oluşturduklarına ilişkin kamusal bir imgelemi bazı açılardan daha da güçlendirmiş olur. Öte yandan, asimilasyon değil de bir tür ayrılıkçılık peşinde koşarsa militan çabalarını düşmanın dili ve tarzıyla sunmaktan başka çaresi kalmadığını görebilir. Ayrıca,

244 Yüz deformasyonu olan bazı hastaların militan tepkileri için bkz. Macgregor vd., *a.g.e.*, s. 84. Bkz. aynı zamanda C. Greenberg, "Self-Hatred and Jewish Chauvinism" *Commentary*, X (1950), s. 426-433.

dile getirdiği taleplerin, gözden geçirdiği sorunların, savunduğu stratejilerin tümü, toplumun geneline ait olan ifade ve hissiyat dilinin bir parçasıdır. Onu reddeden topluma karşı duyduğu hoşnutsuzluk, ancak o toplumun gurur, haysiyet ve bağımsızlık tahayyülleriyle anlaşılabilir. Kısacası, beslenebileceği özgün bir kültür olmadığı sürece, damgalı kişi kendini yapısal olarak normallerden ne kadar ayırırsa bir o kadar da kültürel olarak onlara benzeyebilir.

Grup Dışı İttifaklar

O hâlde, damgalı kişinin dâhil olduğu grup, ona grubun profesyonellerince iletilen davranış kodlarını biçimlendirir ancak aynı zamanda ondan, kendisini başka bir grubun nokta-i nazarından görmesi de istenebilir; özellikle normaller ve genel toplum açısından. Şimdi bu ikinci duruşun sonuçları üzerinde durmak istiyorum.

Normallerden esinlenen bu duruşun dili, bir önceki örnekte olduğundan farklı olarak siyasi bir dilden daha ziyade psikiyatrik bir dildir -ruh sağlığı imgesi bir retorik kaynağı olarak kullanılır. Burada savunulan psikiyatrik hatta uyanların olgun oldukları ve başarılı bir bireysel uyumu gerçekleştirdikleri; bu yolu izlemeyenlerin ise irade yoksunu, hasta, sinirli ve katı oldukları öne sürülür. Bu ifadeler gerçekte ne içermektedir?

Damgalı kişiye, kendisini herhangi biri gibi dört dörtlük olarak görmesi tavsiye edilir: Son tahlilde o da herkes gibi biridir; en kötü ihtimalle toplumsal yaşamın sadece bir alanından dışlanmıştır. O, bir tip ya da kategori değildir, bir insandır:

> Sakatların talihsiz olduklarını kimler söylüyor; kendileri mi? Yoksa siz mi söylüyorsunuz? Dans edemedikleri için mi? Zaten dans müziği eninde sonunda biter! Tenis oynayamadıkları için mi? Zaten çoğu zaman tenis oynarken başımıza güneş geçer! Onlara basamaklardan çıkmaları ve inmeleri için yardım etmek zorunda olduğunuz için mi? Bunun yerine yapmayı tercih ettiğiniz daha iyi bir şey mi var? Çocuk felci hüzün verici

değildir –sadece baş belası bir külfettir. Çocuk felciniz varsa bu, artık sinirlenip odanıza koşamayacağınız ve odanızın kapısını arkanızdan çekip çarpamayacağınız anlamına gelir. *Topal* iğrenç bir kelimedir. Tanımlar! Ayırır! Fazlaca samimidir! Küçümseyicidir! Bu kelime, kozasından çıkmakta olan kımıl kımıl bir yaratık görmüşüm gibi midemi bulandırıyor.[245]

O hâlde sahip olduğu musibet önemsenecek bir şeyse eğer, kişi damgasından ve aynı damgaya sahip olanlardan utanmamalı ya da damgasını saklamaya çalışarak kendinden ödün vermemelidir. Buna karşılık, çok çalışıp, kararlı bir şekilde kendini geliştirerek sıradan kriterleri olabildiğince yerine getirmeli ve çabalarını sadece, normlaştırmaya eğilim gösterdiği, yani farklılığını silmeye çalıştığı izlenimini verdiği takdirde sınırlamalıdır. (Bu ince çizgi şüphesiz, farklı profesyoneller tarafından farklı şekillerde çizilmektedir ama tam da bu belirsizlik nedeniyle çaba göstermeyi daha vazgeçilmez kılmaktadır.) Ayrıca normal bireylerin de kendi sorunları vardır; dolayısıyla damgalı kişi kızmamalı, küsmemeli ya da kendine acımamalıdır. Neşeli ve sosyalleşen bir tavır her daim korunmalıdır.

Mantıksal olarak bunu, normallerle nasıl bir ilişki kurulacağına ilişkin formüller izler. Damgalanmış bireyin karma sosyal ortamlarla başa çıkmakta edindiği beceriler, orada bulunan diğerlerine yardımcı olmak için kullanılmalıdır.

Normaller gerçekte kötü niyetli değillerdir; kötü niyetli olduklarında ise bu, eksik veya yanlış bilgiden ileri gelir. Dolayısıyla onlara nazikçe yardım edilmeli ve anlayışlı olunmalıdır. İmalı bakışlara, kötü sözlere ve kaba davranışlara benzer şekilde karşılık verilmemelidir. Ya bunlar görmezden gelinmeli ya da damgalı kişi karşısındakini anlayışlı olarak eğitme yoluna gitmelidir; ona adım adım, yavaşça ve özenle, damgalı bireyin aslında görünüşünün aksine dört dörtlük bir insan olduğunu göstermelidir. (Bireyin toplumdan devşirildiği fikri o kadar hâkimdir ki o

245 Linduska, *a.g.e.*, s. 164-165.

toplum, normal birer üye olarak en az kabul gören, başkalarıyla kurdukları sosyal etkileşimin hazzından en az istifade edenlerden; sıradan insanın iç dünyasına ilişkin bir tasvir, açıklama ve hürmet sunmalarını bekler. Damgalı kişi, kendisinin de standart öznel bir "benliğe" sahip olduğunu başkalarına ispatlamak istiyorsa eğer, normlardan uzaklaştıkça bu "benliğe" sahip olduğunu göstermek için daha da çok çabalamak durumunda kalabilir ve normaller de ondan bir o kadar fazlasını, yani normal bir kişinin kendi mevcudiyetine ilişkin ne hissedebileceğinin modelini sunmasını isteyebilirler.)

Damgalı birey, kendindeki kusuru normallerin görmezden gelmekte zorlandıklarını fark ettiğinde ortamda ve muhataplarında oluşan gerilimi azaltmak için bilinçli bir çaba göstermelidir.[246] Bu tür ortamlarda damgalı birey, kusuruna mesafeli olabildiğini, durumunu dert etmeyebildiğini gösterecek şekilde "buzları eritmeye" çalışabilir. Açık sözlü olmanın yanı sıra şakacılık da tavsiye edilir:

> Bir de işte şu sigara numarası vardı [elleri olmayan biri aktarıyor]. İstisnasız her şekilde gülüşmelere neden oluyordu. Ne zaman bir restorana, bara ya da davete gitsem bir paket sigara çıkarır, gösterişli bir şekilde açar, içinden bir tane alıp yakar ve arkama yaslanarak mutlu bir şekilde tüttürürüm. İnsanlar bana bakarlar ve şunları söylediklerini duyar gibi olurum: "Vay be! Bir çift çengelle yapabildiği bu şey harika değil mi ha?" Ne zaman biri bana bu başarım için iltifat etse ona gülümser ve "Hiçbir zaman kaygılanmak zorunda olmadığım bir şey var; o da parmaklarımı yakmak" derim. Bayat bir espri, farkındayım ama kesinlikle buzları eritiyor."[247]

246 Bu türden bir gerilimin ve bunun nasıl azaltıldığının genel bir analizini sunma girişimi, E. Goffman, "Fun in Games", *Encounters* (New York: Bobbs-Merill) özellikle, s. 48-55, içinde bulunabilir.

247 Russel, *a.g.e.*, s. 167, Wright, *a.g.e.*, s. 177 içinde; aynı zamanda bkz., Russel, *a.g.e.*, s. 151. Yazarların işaret ettiği üzere, buzları kırmaya çalışan kişi diğerlerinin duygularını istismar ediyor gibi de görünebilir. I. Levin, *A Kiss Before Dying* (New York: Simon and Schuster, 1953), s. 178-179

> Bir güzellik tedavisi sonucunda yüzünde iz oluşmuş olan az çok kültürlü bir kadın hasta, bir sürü insanın bulunduğu bir odaya "Cüzzam vakası... Mazur görün lütfen" şakasını yaparak girmenin etkili olabileceğini düşünüyordu.[248]

Karma bir ortamda bulunan damgalı bireyin, sahip olduğu engele ve kendi grubuna gönderme yaparken hem kendi gibilerle beraberken kullandığı dili hem de normallerin ona ilişkin kullandığı dilli aynı anda kullanabildiğini daha önce belirtmiştik -kişi bunu yaparak normallerin "kabul görenler" statüsüne geçici olarak ulaşmalarını sağlar. Bununla birlikte, başka zamanlarda da "ifşa oyununu" oynamayı uygun bulabilir ve kusurunu ciddi bir sohbetin konusu hâline getirebilir. Bunu yaparken bastırılmış bir kaygı olarak kusurunun öneminin azalacağını umar:

> Malul birinin *kişi olarak* kabul görmediği yönündeki hissiyatı, malul olmayan karşısındakinin onun yanında hissettiği utançla birleşerek her iki tarafı da birbirinden daha da uzaklaştıran gergin ve rahatsız bir ilişki üretir. Bu gerginliği azaltmak ve daha fazla kabul görmek için malul kişi, malul olmayanların

içinde bir örnek sunar: "Tamam anladık" dedi Kral, "yoksul işte". Geçen gece yoksul olduğunu anlatmak için tam üç kez kıvranıp durdu. Bir de annesinin dikiş diktiği kadın hakkında anlattığı o sonu gelmeyen hikâye var. –"Annesinin dikiş dikiyor olmasında yanlış olan ne ki?" –"Hiçbir şey Marion, hiçbir şey. Mesele buna çok sıradan bir şeymiş gibi gönderme yapmasıydı, çok sıradan bir şey. Bana kimi hatırlattı biliyor musun? Kulüpte bacağı sakat olan bir adam var, hafif aksıyor. Ne zaman golf oynasa şunu söyler: 'Siz önden gidin. Yaşlı bacak size sonra yetişir'. Sonra herkes olması gerekenden daha yavaş yürür ve onu yenersen kendini aşağılık biri gibi hissedersin." Kişi, buzları eritmek suretiyle durumu kontrol altına almaya mahir olduğunu kendisine telkin ediyor da olabilir. (Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 145.): "Toplumun beyin felci hastası birisini anlamak sorumluluğu olduğunu düşünmüyorum. Daha ziyade topluma hoşgörüyle yaklaşmanın bizim yükümlülüğümüz olduğunu ve alicenaplık gereğince toplumu bağışlamamız ve aptallıklarına gülmemiz gerektiğini düşünüyorum. Huzursuz ya da meraklı oldukları aşikar olan insanları, durumu karmaşık hâle getirmeden rahatlatmak engelli kişiyi ajitatörlerden daha üstün bir konuma yükseltir ve insanlık komedyasını zenginleştirir ama bu, öğrenmesi çok uzun zaman alan bir şeydir."

248 Macgregor v.d., *a.g.e.*, s. 85.

kendi durumuna yönelik merakım tatmin etmeye gönüllü olmakla kalmayabilir. (...) Aynı zamanda sakatlığına ilişkin sohbeti kendisi de başlatabilir.[249]

Damgalıya karşı anlayışlı hareket etmeleri yönünde diğerlerine yardımcı olmanın başka yolları da vardır. Örneğin yüzlerinde şekil bozuklukları olanlara, bir temas veya karşılaşma öncesinde, muhtemel muhataplarının bir tutum takınmalarına imkân verecek kadar belli bir süre beklemeleri tavsiye edilir.

Yüzü feci şekilde yaralı olan ama emlak işinde çalışmaya devam eden 37 yaşında bir erkek şunu söylemiştir: "Yeni bir müşteriyle randevum olduğunda yüzüm kapıya dönük hâlde uzakta durmaya çalışırım ki içeri giren kişinin beni görmesi ve konuşmaya başlamadan önce yüzümdekine alışması için daha çok zamanı olsun."[250]

Ayrıca damgalıya, normallerin kendisine kolaylık sağlamak için gösterdikleri çabalar etkiliymiş ve kıymetliymiş gibi davranması da tavsiye edilir. Her ne kadar damgalı kişi tarafından çoğu zaman mahremiyetin ihlali ve haddini bilmezlik olarak algılansa da talep edilmemiş ilgi, sempati ve yardım teklifleri kibarca kabul edilmelidir:

Ne var ki yardımda bulunmak, sadece onu sunanların gerçekleştirebileceği kadar sınırlı bir eylem değildir; eğer sakat biri buzların erimesini istiyorsa o zaman yardımın kıymetini bilmeli ve insanların ona yardım etmesine izin vermelidir. Elimi yardım için sayısız kez uzattığımda hissettim bunu; insanların gözlerindeki korku ve şaşkınlık kayboluyordu ve kabul ettiğim yardım ellerinden de hayat ve sıcaklık akıyordu. Bize verilen desteği kabul ederek yapacağımız yardımın ve bu şekilde nasıl bir bağ kurabileceğimizin her zaman farkında değiliz.[251]

Çocuk felci olan bir yazar, benzer bir temaya vurgu yapıyor:

249 White, Wright ve Dembo, *a.g.e.*, s. 16-17.

250 Macgregor v.d., *a.g.e.*, s. 85.

251 Carling, *a.g.e.*, s. 67-68.

> Karlı bir günde, komşularım "Marketten alınacak bir şey var mı?" diye sormak için kapımı çaldıklarında kötü hava şartlarına hazırlıklı bile olsam bu cömert teklifi geri çevirmek yerine alınacak bir şeyler düşünürüm hemen. Kendi işimi kendim halledebileceğimi göstermek için komşularımı reddetmek yerine yardım için uzattıkları eli tutmamın daha nazik bir davranış olduğunu düşünürüm.[252]

Bir uzvu kesilmiş olan (ampüte) biri benzer şeyler ifade ediyor:

> Pek çok ampüte, diğerlerini iyi hissettirmek için şakalar yapar; çünkü onlar senin için bir şeyler yapıyorlardır. Bu şakalar insanları, ayakta durabilen, yani ampüte olmayan birinin şakalarının rahatsız edeceği gibi rahatsız etmez.[253]

Her ne kadar başkalarının sakarca sunulan yardımlarını kibarca kabul etmek, damgalı birey için bir külfet olsa da ondan daha fazlası istenir. Eğer kendi durumuyla gerçekten barışıksa göstereceği kabul, normaller üzerinde hemen etki yapacak ve sosyal ortamlarda onunla birlikte olmayı normaller için kolay hâle getirecektir. Kısacası damgalı kişiye, kendisini normal biri gibi kabul etmesi tavsiye edilir (şüphesiz, kendisinin ve diğerlerinin yüz yüze etkileşimlerde bundan kazanabilecekleri fayda dolayısıyla).

O hâlde normal figürünün esinlendiği bu davranış tarzı, damgalı kişiyi normallere çeşitli şekillerde yardım etmek mecburiyetinde bırakır. Buradan, şimdiye kadar sadece ana hatlarını işaret ettiğimiz önemli bir sonuç ortaya çıkar.

Normaller pek çok durumda, damgalı kişiye karşı, sanki kusurunun pek de önemi yokmuş gibi davranma nezaketini gösterdiklerine ve diğer taraftan damgalı kişi de kendisini, tüm mevcudiyetiyle herkes gibi normal bir insan olarak hissedebileceğine

252 Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 185.

253 G. Ladieu, E. Hanfmann ve T. Dembo, "Evaluation of Help by the Injured", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XLII (1947), s.182.

göre, damgalının bazen kendinden geçmesi ve olduğundan daha fazla kabul gördüğüne inanması beklenebilir. Böylesi bir yanılsama içerisindeyken onun, katılımının uygun olmayacağı düşünülebilecek toplumsal etkileşim alanlarına katılım için girişimlerde bulunması pek muhtemeldir.

Nitekim kör bir yazar, bir otelin berber salonunda sebep olduğu şaşkınlığı şu şekilde tarif eder:

> Üniformalı bir görevli tarafından bana yer gösterilip, basbayağı kucaklandıktan sonra sandalyeye oturtulduğum sırada salon sessiz ve sakindi. Şaka yapmaya çalıştım. İhtiyacım olmadığı hâlde her üç ayda bir, berbere saç tıraşma gittiğime ilişkin sıradan bir espri. Bu bir hataydı. Sessizlik bana espri yapma ehliyeti olan bir adam olmadığımı söylüyordu; iyi bir espri olsa da.[254]

İşte size dansa ilişkin benzer bir örnek daha:

> İnsanlar bunu öğrendiklerinde sanki biraz şok olmuşlardı: bir öğleden sonrasını Savoy Plaza'daki çay partisinde dans ederek geçirmiş olmamı. Yaptığımı söylediğim şeyin onlarda şok etkisi yaratmasının nedenini açıklayamadılar ve benim dans etmekten büyük keyif aldığımı, ilk fırsatta yine yapmak niyetinde olduğumu duyduklarında sanki mesele daha da kötü hâle geldi. Bunların hiçbiri, kör bir adamın yapacağı, yapmak isteyeceği şeyler değildi. (...) Yas tutulması gereken bir anda patavatsızlık yapmışım gibi geliyor.[255]

Topal biri başka bir örnek sunuyor:

> Ne var ki insanlar, sana düşen rolü oynamanı beklemiyorlar sadece; aynı zamanda yerini bilmeni de bekliyorlar. Örneğin Oslo'daki bir açık hava restoranında gördüğüm adamı hatırlıyorum. Bayağı engelliydi ve masaların bulunduğu terasa gitmek için oldukça yüksek bir basamağı çıkmak üzere tekerlekli sandalyesini bir kenara koydu. Bacaklarını kullanamadığı için dizlerinin üzerinde sürünmek zorundaydı ve basamakları böy-

254 Chevigny, *a.g.e.*, s. 68.

255 *A.y.*, s. 130.

le alışılmadık bir biçimde çıkmaya başlayınca garsonlar onun yanına koştular. Ne var ki garsonların niyeti yardım etmek değildi: *Restoranda onun gibilerine hizmet veremeyeceklerini; çünkü insanların buraya topalları görüp rahatsız olmaya değil, keyif almaya ve iyi vakit geçirmeye geldiklerini* söylüyorlardı.[256]

Damgalı kişinin ona nezaketen sunulan kabulü fazlaca ciddiye alırken yakalanma ihtimali, bu kabulün koşullu olduğunu gösterir. Tahammül etmenin hâlen mümkün olduğu -veya daha kötüsü artık zorlaştığı- noktayı belirleyecek ve damgalı kişiye sınır koyacak olanlar normallerdir. O hâlde damgalılardan medeni olmaları ve şanslarını fazla zorlamamaları beklenir; onlara sunulan kabulün sınırlarını test etmemelidirler ve bunu, daha fazlasını talep etmek için bir araç olarak kullanmamalıdırlar. Tolerans neredeyse her zaman pazarlığın bir parçasıdır.

"İyi bir uyum"dan ne kastedildiği artık daha anlaşılır gibidir. Damgalı kişiden bir yandan; farkındalığına vurgu yapmaksızın kendiliğinden ve mutlu bir şekilde, kendisini normallerle özünde aynı olarak kabul etmesi talep edilir. Öte yandan ise, normallerin kendisine benzer bir kabulü göstermelik olarak dahi sunmakta zorlanacakları durumlardan gönüllü olarak kaçınması istenir.

İyi bir uyumun yolu geleneksel toplumun bakış açısını benimseyenler tarafından sunulduğu için, bu yolun damgalı kişiler tarafından takip ediliyor olmasının normaller için ne anlama geldiğini sormak gerekir. Bu, bir damgaya sahip olmanın hissettirdiği adaletsizliğin ve acının hiçbir zaman bir normal tarafından tamamıyla deneyimlenemeyeceği anlamına gelir; normallerin, kendi anlayışlarının ve toleranslarının ne kadar sınırlı olduğunu göremeyecekleri manasında da gelir; ayrıca damgalılarla kurdukları yakın temastan görece etkilenmeksizin, sahip oldukları kimlik inançları içerisinde görece tehdit hissetmeksizin yaşamlarına devam edebileceklerini de ifade eder. Sağlıklı uyumun ayrıntılı-

256 Carling, *a.g.e.*, s. 56.

ları gerçekte bu anlamlardan türer.

Damgalı bir birey bu iyi uyum stratejisini benimsediği zaman, genellikle onun, güçlü bir karaktere ya da derin bir hayat felsefesine sahip olduğu söylenir; çünkü belki de kafamızın arkasında bir yerde biz normaller, onun böyle davranmaya yönelik istekliliğine veya yeterliliğine ilişkin bir açıklama bulmak isteriz. Kör bir kişinin tanıklığına burada yer verilebilir:

> Kişinin hayatına devam etme arzusunun, oldukça sıradan dürtülerden de kaynaklanabileceğine inanmamak o kadar yaygın ki, buna karşı kendini savunmak ve meseleyi izah etmek için, hiç düşünmeksizin rasyonel bir açıklama şeması, bir "felsefe" geliştirmek zorunda kalıyorsun. İnsanlar bir felsefen olması gerektiği konusunda ısrar ediyor ve bir felsefen olmadığını söyleyince de bu sanki yalanmış gibi inanmıyorlar. Dolayısıyla onları memnun etmek için elinden geleni yapıyorsun ve trenlerde, restoranlarda ya da metroda karşılaştığın ve seni hayata tutunduran şeyin ne olduğu bilmek isteyen yabancılara kendince bir şeyler söylüyorsun. Eğer sahip olduğun felsefenin kişisel bir duruş değil de dünyanın körlüğe ilişkin algısının bir yansıması olduğunun farkına varabilirsen sıra dışı muhakeme sahibi bir insansmdır.[257]

O hâlde takip edilen yöntem açıktır. Damgalı kişiden, yükünün ağır olduğunu ve bu yükü taşımanın onu bizden farklı kıldığını ima edecek hiçbir davranışta bulunmaması talep edilir; aynı zamanda kendisini bizden, ona ilişkin bu inancımızı sancısız bir şekilde sürdürmeye imkân verecek derecede uzak bir mesafede tutmalıdır. Diğer bir ifadeyle damgalı kişiye, hem kendi kendini hem de bizi gerçekten kabul ettiğini gösteren bir işaret vermesi tavsiye edilir; oysa biz bu kabulü kendisinden ta başından beri esirgemişizdir. Dolayısıyla *hayalî bir kabulün, hayalî bir normalliğin* temelini oluşturmasına izin verilir. O hâlde damgalı kişi,

257 Chevigny, *a.g.e.*, s. 141-142. Yazar bu felsefenin doğuştan kör ve dolayısıyla pek de neyi başardıklarını ve bunun karşılığında ne kazandıklarını öğrenebilecek konumda olmayan kişilerden dahi talep edilebileceğini eklemektedir.

toplumsal olarak normal kabul edilen benlik tutumuna o kadar kendini kaptırmış, en ince ayrıntısına kadar bu tanımın parçası olmuş olmalıdır ki, başka bir şovu düşünürken onu yarım gözle izleyen huysuz bir seyirci kitlesine, bu benliğin performansını hatasız bir şekilde sergileyebilsin. Hatta öyle ki, normallerle ittifak hâlinde, kendi gibiler arasındaki memnuniyetsizlerin içerdiği küçümsemelerin hayalî küçümsemeler olduğunu söyleyecek kadar ileri gidebilir. Bunların zaman zaman hayalî küçümsemeler olması elbette muhtemeldir; çünkü kabul görmüş ve herkesin uyması gereken davranış kalıplarını veya toplumsal sınırları tanımlayan çizgiler soluk bir şekilde tasarlanmıştır; bazen yanlış yorumlanabilen belli belirsiz göstergelere yönelik haklı hassasiyet bundan kaynaklanır.

Bu durumda ironik olan, damgalı kişiden diğerleri için olması istenilen şeyi tam da bu diğerlerinin reddetmesi değildir; bu nevi bir karşılık görmemenin belki de görüp görebileceği en iyi karşılık olacağıdır. Damgalı kişi eğer mümkün olduğunca "herhangi biri gibi" yaşamak ve "gerçekten olduğu gibi" kabul görmek istiyorsa pek çok durumda [tutunacak bir dal olarak] takınması gereken en akıllıca tavır budur ancak çifte bir temel üzerinden: Şahsına yönelik müsamahayı, normallerin gerçekte koşullu olarak sundukları kabulün sınırlarını zorlamaması ve tüm kendiliğindenliği ve doğallığıyla sanki koşulsuz bir kabulmüş gibi davranması kaydıyla azami bir noktaya çekebilir.

Şüphesiz, bir birey için iyi olan bir uyum, toplum için daha da iyi olabilir. Uyulacak sınırlara ilişkin karışıklığın, toplumsal organizasyonun genel bir özelliği olduğu da ilave edilmelidir. Hayalî bir kabulün belli ölçüde muhafazası pek çok kişiden talep edilir. İki birey arasındaki karşılıklı her onay veya ayarlama, eğer taraflardan birinin yapar gibi göründüğü teklifi diğeri tam anlamıyla talep veya kabul ederse esaslı bir şekilde zarar görür; müspet ilişkileri önceleyen tüm örtük yardım ve itibar vaatleri öyle şekillenmişlerdir ki, bu vaatlerin gerçekten yerine getirilmesi talep edildiğinde ilişki rayından çıkar.

Kimlik Siyaseti

O hâlde, hem iç grup hem de dış grup, damgalı kişi için bir ego kimliği sunarlar: ilki daha çok siyasi anlamda, ikincisi ise psikiyatrik anlamda. Kişiye, eğer doğru hattı benimserse (kimin konuştuğuna bağlı olarak değişen bir hattır bu) kendisi ile barışacağı ve eksiksiz bir insan, onurlu ve kendine saygısı olan bir yetişkin olacağı söylenir.

Sonuçta bir benlik elbette edinecektir ancak bu benlik, sadece ve sadece göçmen bir benlik olabilir; onun için ve onun üzerinden konuşan grubun sesi olabilir.

Sosyoloji bazen, hepimizin bir grubun bakış açısından konuştuğumuzu söyler. Damgalı kişinin özel durumu ise şudur: Toplum ona büyük grubun bir üyesi olduğunu söyler. Bu da onun normal bir insan olduğu anlamına gelir ama aynı zamanda toplum, damgalı bireye onun bazı açılardan "farklı" olduğunu ve bu farklılığını reddetmesinin boşuna olacağını da söyler. Bu farklılık şüphesiz yine aynı toplumdan kaynaklanır; çünkü normal koşullarda bir fark, eğer daha öncesinde müşterek surette kavramsallaştırılmamışsa bir mesele hâline gelmez. Bu durum daha yeni kurumsallaştırılmış damgalar örneğinde açık bir şekilde gözlenebilir; böylesi damgalardan birine sahip bir kişinin aşağıda anlattığı gibi:

> Doğum esnasında beynin denetim merkezinde oluşan bir hasar sonucu atetoid[258] tipte bir beyin felciyle doğduğum için, bu terim popülerleşene ve bana yapıştırılmış etiketi kabul etmem noktasında toplum ısrarcı olmaya başlayana dek, dâhil olduğum şaşırtıcı ve karmaşık sınıflandırmadan haberdar değildim. Anonim Alkolikler Derneği'ne katılmak gibi bir şeydi. Kendinin ne olduğunu fark edene kadar ve belki de toplumun senin ne olduğun ya da ne olman gerektiği hakkında düşündü-

258 T.S.N.: Parmakların, kol ve bacakların irade dışı hareket etmeleri ile tanımlanan bir hastalık.

günü dikkate alana kadar kendine karşı dürüst olamıyorsun.[259]

Bu durum epilepsi örneğinde daha da açıktır. Hipokrat'tan beri, bu rahatsızlığa sahip olduğunu keşfedenler, toplumsal tanımlamalar marifetiyle, kesinkes damgalı bir benliğe sahip olduklarına inandırılmışlardır. Bu durum bugün de devam etmektedir; her ne kadar epilepsinin fiziksel dışavurumları önemsiz olsa da ve yine her ne kadar pek çok tıp uzmanı bu terimi sadece, belirli (ve dolayısıyla daha az damgalayıcı) tıbbi bir bozukluk bulunmadığı durumlarda nöbet düzensizliğine gönderme yapmak için kullanıyor olsalar da.[260] Bu örnek, tıbbın geri çekilmek durumunda kaldığı yerde toplumun hâlen kararlılıkla tesir edebileceğini gösterir.

Dolayısıyla damgalı kişiye, bir yandan herkes gibi biri olduğu söylenirken diğer yandan da "-mış, -miş" gibi yapmasının ya da "kendi" grubuna ihanet etmesinin pek akıllıca olmayacağı söylenir. Kısacası ona, hem herkes gibi olduğu hem de herkes gibi olmadığı söylenir -damgalı bireyin "ne kadar herkes gibi olduğu, ne kadar olmadığı" meselesi grup temsilcileri arasında bir münakaşa konusudur. Bu çelişki ve maskaralık, damgalı kişinin kaderidir. Bu durum, damgalıları temsil edenlerin sürekli olarak başa çıkmaları gereken bir güçlüktür; onları tutarlı bir kimlik siyaseti geliştirmeye mecbur kılar ve mevcut programlardaki "otantik olmayan" unsurları hızla fark etmelerine imkân tanır. Oysa belki de hiçbir otantik çözüm mevcut değildir ve bunu anlama noktasında ise o kadar da hızlı değillerdir.

O hâlde damgalı birey, kendisi hakkında ne düşünmesi gerektiği hususunda, yani ego kimliği üzerine argümanların ve söylemlerin çarpıştığı bir alanda bulur kendisini. Damgalı bireyin sorunlarına ayrıca; ona sürekli ne olduğu veya olmadığına ilişkin ne yapması veya hissetmesi gerektiğini söyleyen, şüphesiz bunların hepsini de sadece onun iyiliği için yapan profesyoneller tara-

259 Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 155.

260 Livingston, *a.g.e.*, s. 55 ve s. 291-304.

fından çeşitli [düşünsel, siyasal] taraflara çekiştiriliyor olması da eklenmelidir. Bu "çıkış yollarından" birini öğütlemek için yazmak veya konuşmalar yapmak kendi içinde ilginç bir çözümdür ancak sadece okumak ve dinlemekle yetinen büyük çoğunluk için ne yazık ki imkânsız bir çözümdür.

Dördüncü Bölüm

Benlik ve Benliğin Ötekileri

Bu yazı, damgalanmış kişinin durumu ve bu duruma verdiği tepkiyle ilgilidir. Bu sorunsalı uygun bir kavramsal bağlama oturtmak için, sapma kavramını farklı açılardan ele almak faydalı olacaktır; böylece damganın incelenmesiyle toplumsal dünyanın geri kalanı arasındaki bütünlüğün içerisinde bir köprü kurulmuş olacaktır.

Sapmalar ve Normlar

Az rastlanan ve etkileyici anomalilerin analizimize en uygun düşenler olduğu fikrine kapılınabilir ancak çabukça fark edilecektir ki, bu nevi bir ilginçlik/farklılık arayışı, gözden kaçacak derecede olağan bir kimliğin bazı oluşum koşullarını açığa çıkartmak için gerçekte çok nadiren faydalıdır. Siyahlar ya da Yahudiler gibi birçok yerleşik azınlık grubunun, bu çeşit bir analiz için en iyi araştırma nesnesi olabileceği de düşünülebilir ancak bunun da çok ciddi bir dengesizliğe yol açması muhtemeldir. Aslında sosyolojik açıdan bu gruplarla ilgili temel soru, toplumsal yapı içerisindeki yerlerine yöneliktir; bu insanların yüz yüze etkileşimlerde karşılaştıkları güçlükler bu sorunun sadece bir kısmıdır.

Her hâlükârda bu sorun tarihe, siyasal gelişime ve bizzat grubun mevcut eylemlerine başvurmadan tamamıyla anlaşılamaz.

Son olarak tahlili; neredeyse tüm toplumsal durumlarını baltalayan bir kusurla damgalanmış olmaları hasebiyle, kendi imgelerinin büyük bir kısmını durumlarına karşı verdikleri tepki üzerinden oluşturmak zorunda bırakılan bu kadersizlerle sınırlamak da cazip olabilir.[261] Oysa biz, aşağıda sunulan dördüncü yolu benimsemek arzusundayız. Normallerin en normali bile yarı gizli bir noksanlığa sahip olabilir ve bu noksanlığın, varsayılan ve fiili toplumsal kimlikleri arasında utanılası bir mesafeye yol açacak şekilde su yüzüne çıkması her zaman muhtemeldir. Bu sebeple kişiler, yaşamdaki durumları ister her daim isterse de zaman zaman kaygan bir zeminde seyretse de tek bir süreklilik içerisinde konumlanırlar ve aynı analiz çerçevesi hepsine birden tatbik edilebilir. (Normlardan çok az uzaklaşan kişiler, tamamıyla damgalanmış olanların durumunu tam da bundan ötürü anlayabilirler –bu anlayışlarını, beşerî durumların izomorfizminden ziyade insani hassasiyete atfetseler de. Bütünüyle ve görünür bir şekilde damgalanmış bireyler ise, kendilerine mahsus bir aşağılanmanın ızdırabını çekerler: mevcut hâllerini, ona bir gün herkesin nüfuz edebileceği bir işaret olarak taşımak.) O hâlde temel hipotezimiz şudur: farklılığı anlamak için farklı olana değil, olağan olana bakmak. Toplumsal normlar sorusu, çalışmamız açısından elbette merkezîdir ancak ilgimiz, genelden olağandışı biçimde uzaklaşandan ziyade, olağandan genel olarak sapana yönelecektir.

Toplumsal yaşamın zaruri koşullarından birinin, tek bir normatif beklentiler kümesinin tüm taraflarca paylaşılması olduğu varsayılabilir; çünkü bu normlar kısmen cisimleştikleri için korunurlar ve destek görürler. Her ihlal, onarıcı önlemlere yol açar; düzen yeniden tesis edilir; zararlar telafi edilir (gerek denetim kurumları gerekse suçlunun kendisi tarafından).

261 Lemert'in (*Social Pathology, a.g.e.* s. 75 ve devamında) "ikincil sapkınlık" olarak adlandırdığı şey.

Bununla birlikte, burada ele aldığımız normlar kimlik ve varoluşla ilgilidirler; dolayısıyla bir hususiyetleri vardır. Başarı veya başarısızlıkları, bireyin psişik bütünlüğü üzerinde doğrudan etkilidir. Aynı zamanda, bu normlara saygı yönünde sıradan bir istek de -katıksız bir iyi irade- yetmeyebilir; çünkü birey, normlara bağlılık derecesi üzerinde doğrudan bir denetime çoğu durumda sahip değildir. Bu bir koşullar sorunudur, irade değil; uygunluk sorunudur, itaat değil. Sadece ve sadece, bireyin kendi "yerini" bilmek ve orada kalmak zorunda olduğunu kabul ederek toplumsal koşullarını teşkil eden şeyin karşılığını iradeci eylem şeklinde devreye sokabiliriz.

Ayrıca görme kabiliyeti ya da okuma yazma becerisi gibi bazı normlar olduğu gibi, toplumda çoğunluk tarafından yerine getirilirken daha çok bir ideali hatırlatan (örneğin fiziki güzellik gibi) ve dolayısıyla da neredeyse kimsenin hayatı boyunca yerine getiremediği kriterler içeren daha başka normlar da vardır. Birinci örnekle kendimizi sınırlasak bile sadece bu becerilere sahip olanların sayılarının yine de pek çok kişiyi dışarıda bırakmaya yettiğini söyleyebiliriz. Bugün Amerika'da, bunu abartmaksızın söyleyebiliriz, yüzünün kızarması için hiçbir sebep olmayan sadece tek bir kusursuz adam mevcuttur. Bu adam; evli genç bir aile reisi, beyaz, kentli, kuzey ırkından gelen, heteroseksüel, Protestan, üniversite diplomalı, tam zamanlı bir işe sahip, sağlıklı, kilosu ve boyu yerinde ve spor yapan biridir. Her Amerikalı erkek dünyaya bu modelin gözüyle bakmaya meyillidir ve tam da bu sebepten ötürü ortak bir değerler sisteminden bahsedilebilir. Bu modele uymak noktasında herhangi bir seviyede başarısız olmuş kişi -en azından belli bir süre boyunca- değersizleştirilir ki, o da bunu göz önüne alarak hareket eder zaten: Ya "mış, miş gibi" yapar ya da kafası karışmış veya saldırgan görünür (kişiliği ve kötü izlenim bıraktıran yanları yüzünden). Onları içinde barındıran ve sunan tek bir mabet olmasa da bir toplumun kimliğe ilişkin yüklü değerleri, gündelik yaşamda her an gerçekleşen tüm karşılaşmalarda gölgesini gösterir.

Son olarak şöyle ki, statüyü tanımlayan az veya çok sabit nitelikler her şey oldukları anlamına gelmez. Görünürlüğün dışında uygunsuzluk meselesi vardır; yani önemsiz ancak doğrudan iletişim esnasındaki etiket üzerinde önemli bir rol oynayan önemsiz normların gereğini yerine getirmedeki başarısızlık, kusurlunun toplumsal ortamlarda kabulünü büyük ölçüde tehlikeye sokma riskini taşır.

Dolayısıyla, burada ele aldığımız durumlara katlanmak zorunda kalan kişi tiplerini sıralamak hiç de faydalı olmayacaktır. Lemert'in işaret ettiği üzere, sayılarını istediğimiz kadar arttırabiliriz[262] ve üstelik bunlara fahri damgalıları ve artı olarak da böyle bir durum [damgalanma durumu] yaşamış veya yaşaması kesin (en azından yaşça ilerledikleri için) olanları eklediğimizde mesele, bu veya şu kişinin damga deneyimi olup olmadığını bilmek değildir; çünkü bu kaçınılmaz olmakla birlikte, kişinin kaç tür damgayı deneyimlediğini bilmektir.

O hâlde, kimlik normlarının uyumculuk kadar sapmayı da tetiklediği iddia edilebilir. Burada, iki farklı çözüm yolunu daha önce ortaya koyduğumuz bir güçlük ortaya çıkar. Bir taraftan, belli bir kategoriye mensup kişilerin, uymaları ve pratiğe dökmeleri mümkün olmayan bir normu (bunun böyle olduğunu bizzat kendileri ve başkaları da bilse de) desteklemeye devam etmeleri olağan bir durumdur. Diğer taraftan, bir kimlik normuna riayet etmekte güçlük çeken bir bireyin, bu normu muhafaza ve tatbik eden topluluktan uzaklaşma imkânı veya en azından, daha en başta, belli bir bağlılık sergilemekten geri durma ihtimali vardır. İhtimal dâhilindeki bu her iki durumda da bedeli yüksek bir çözüm söz konusudur (bu yolu seçecek yalıtılmış bireylerle her zaman karşılaşılsa da).

Bu bölümde detaylandırılan usuller bütünü, normların ihlali

262 E. Lemert, "Some Aspects of a General Theory of Sociopathic Behavior", *Proceedings of the Pacific Sociological Society*, State College of Washington, XVI (1948), s. 23-24.

sorununa ilişkin üçüncü bir çözüm yolu sunar. Bu usuller sayesinde ortak normatif zemine bağlılığı, buna kusursuz biçimde riayet edenlerin sınırlı çevresinin ötesinde sağlamak mümkündür. Burada elbette, bu usullerin toplumsal işlevlerinden bahsediyoruz, varoluş nedenlerinden ya da avantajlarından değil. "Mış, miş" gibi yapmak ya da olmak veya bir kisveye bürünmek, bu usullerden sadece birkaçıdır; bunlar, izlenimleri manipüle etme sanatının hususi uygulamalarıdır. Aynı zamanda toplumsal yaşamın temelindedirler de. Çünkü bu sayede birey, etrafındaki diğer kişilerin kendisine ve yaptıklarına ilişkin sahip oldukları imgeler üzerinde stratejik bir denetim tatbik etme fırsatı yakalar. Ayrıca burada normaller ve damgalanmışlar arasında bir tür örtük iş birliği biçimi de söz konusudur.

Sapan kişi norma hâlen bağlı kalma hakkını kendinde görebilir; çünkü diğerleri, sırrını saklamaya özen gösterirler, açığa vurduğu şeyi dikkat çekmeden göz ardı ederler ya da onun var olmasını engelleyecek göstergeleri yok saymayı tercih ederler. Diğerleri böyle bir anlayış gösterebilirler; çünkü damgalanmış kişi, kimliğinin kabulünü, onları rahatsız edecek derecede talep etmekten bilinçli olarak sakınır.

Normal Sapkın

O hâlde bu tespitlerden damganın idaresinin toplumun genel bir özelliği olduğu ortaya çıkar. Söz konusu olan, kimlik normlarının hâkim olduğu her yerde işler hâlde bulunan bir usuldür. Bu usul, söz konusu olan ister geleneksel bir şekilde damga olarak tanımlanan önemli bir sapma olsun isterse de sahip olmaktan utanç duyulabilecek önemsiz ufak bir farklılık olsun aynı kalır. Dolayısıyla, normalin ve damgalanmışın rollerinin aynı bütünlüğe ait olduğunu düşünmeye müsaade vardır: Aynı kumaşın iki parçasıdırlar. Elbette, psikiyatri ile uğraşan araştırmacılar, kendi kendini aşağılamanın patolojik içerimlerinin ve damgalı bir gruba karşı sürdürülen ön yargıların muhtemelen hastalıklı karakterinin altını çizmeyi ihmal etmemişlerdir ancak bunlar bize

fayda sağlamayacak uç örneklerdir; çünkü elinizdeki çalışmada incelenen tepki ve uyum modelleri, bize normal psikoloji çerçevesinde kavranabilir görünmektedir. Aslında, farklı damgalarla lekelenmiş kişilerin, her şeye rağmen kıyas götürür şekilde tepki verdikleri benzer durumlarda bulundukları kabul edilebilir. Tanıdık bir uyuşturucu satıcısının ikna girişimleri sonucu çeşitli araç-gereç ve ilaç arayışı içinde olan kişiler -bilginin denetimi ihtiyacından başka hiçbir şey paylaşmayan inanılmaz çeşitlilikteki kişiler- bunların temini için mahalledeki eczaneleri değil de onu tercih edebilirler. Diğer taraftan aynen normal birey gibi, damgalanmış kişinin de zorunlu olarak toplumumuzdaki standart türü oluşturan aynı zihnî tertibatı sunması muhtemeldir. Dolayısıyla, bu rollerden birini oynamayı bilen biri, diğerini oynamak için de gerekli tüm teçhizata sahiptir ve ayrıca çoğu durumda bunun deneyimine de sahiptir. Son olarak en önemlisi, *utanılası* farklılık kavramının bizatihi kendisi belirleyici bir noktada önemli bir benzerlik varsayar: kimliğe ilişkin inançlar. Bir birey çok anormal duygular ve fikirler beslediğinde bile bunları diğerlerinden çoğunlukla saklama yönündeki kaygısı ve bunu yapmak için uyguladığı stratejiler tamamıyla normaldir; eski akıl hastalarının durumuna ilişkin aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi:

> Güçlüklerden biri "makul iş" kavramı etrafında şekillenmektedir. Hastalar, kendilerine şu veya bu işi teklif etmenin onlara neden makul gelmediğini açıklama noktasında bazen aciz, sıklıkla ise pek az isteklidirler. Örneğin orta yaşlı bir adam, karanlıktan çok korktuğu için odasını mutlaka halasıyla paylaştığını ve dolayısıyla kış gecelerinde tek başına döneceği bir yerde çalışmanın kendisi için imkânsız olduğunu açıklamayı bir türlü beceremiyordu. Korkularını yenmeye gayret göstermesine rağmen onu tek başına karanlıkta bıraktığımızda fiziki olarak çöküyordu. Böyle bir örnekte -ki daha pek çok böyle örnek vardır- alay edilme ve aşağılanma korkusu, eski hastanın ona önerilen işleri reddetmesini veya terk etmesini izah eden gerçek sebepleri ortaya dökmesini engeller. Bu da tembel veya

hiçbir işe yaramaz biri olarak etiketlenme riskini doğurur; ciddi parasal sıkıntılara yol açacak olan şey de budur.[263]

Aynı şekilde bir birey, yaş ilerledikçe bazı yakın arkadaşlarının adını artık hatırlayamadığında bu kişilerle karşılaşma ihtimalinin olduğu yerlerden uzak durmaya çalışması olağan bir durumdur. Bu, yaşlanmadan tamamıyla bağımsız, her ikisi de beşerî becerilerle ilişkili bir engele ve çareye ilişkin birer örnektir.

Dolayısıyla, damgalanmış birey sapkın olarak nitelenecekse onu, en azından burada incelendiği çerçevede normal bir sapkın olarak adlandırmak şüphesiz daha doğru olacaktır.

Ben-öteki ve normal-damgalanmış birliğinin doğrudan sınandığı durumlar çokça mevcuttur. Örneğin, damgasından aniden kurtulmuş (mesela başarılı bir cerrahi müdahale sonucunda) bir bireyin kişiliği, hem kendi kendisine baktığında hem de başkalarının gözünde daha kabul edilebilir hâle gelecek şekilde bir anda dönüşmüş gibi görünür.[264] Tersi bir durum söz konusu olduğunda, yani kişi aniden bir kusur sahibi olduğunda ise varsayılan kimliğinde görece hızlı bir değişim yaşanabilir.[265] Görünen o ki bu tür önemli değişiklikler, kabul edilmenin yüz yüze etkileşimlerdeki gidiş gelişleri seviyesinde bireyin kendini yeni bir ilişki içerisinde aniden bulmasından kaynaklanır; yeni uyum stratejilerine mecburi olarak başvurmayı gerektiren de budur. Öznelerin bilerek (elbette geçici olarak) bir kusura (örneğin kısmi işitme zorluğu) sahipmiş gibi davrandıkları sosyolojik deneyler de bunu aynı şekilde ispatlamaktadır. Bu deneylerde özneler, gerçekten engelli kişilerin verdikleri tepkiyi verdiklerini ve kullandıkları usulleri kullandıklarını süratle fark ederler.[266]

263 Mills, *a.g.e.*, s. 105.

264 Macgregor ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 126-129.

265 *A.g.e.*, s. 110-114.

266 L. Meyerson, "Experimental Injury: An Approach to the Dynamics of Physical Disability", *Joumal of Social Issues*, IV (1948), s. 68-71. Aynı şekilde bkz. Griffin, *a.g.e.*

Ayrıca bir noktanın farkına varmak gerekir: Damgalanmış statüsünden normal statüsüne geçiş, arzu edilen yönde (ki bunu varsayabiliriz) gerçekleştiği için, bu nevi bir değişimin, söz konusu olursa eğer, psikolojik açıdan tahammül edilebilir olabileceğini de zorlanmaksızın tasavvur edebiliriz. Buna karşılık, tersi bir dönüşümü yaşayan bireylerin zihinlerinin bu deneyimin üstesinden nasıl gelebileceklerini anlamakta çok zorlanabiliriz. Oysa bu çok sıklıkla vuku bulan bir durumdur. Velev ki her iki geçiş de -özellikle de ikincisi- tahammül edilebilir olsun, genel beceriler ve her bir geçişin olağan oluşum süreci, her iki ihtimal için de yeterli bir donanımı teşkil eder. Bu ihtimaller aşikâr hâle geldiği andan itibaren ne yazık ki artık gerisi kendiliğinden gelir. O hâlde, artık toplumun en itilmiş kakılmışları arasında olduğunu veya tersine artık orada olmadığını öğrenmek hiç de karmaşık bir şey değildir: Eski referans çerçevesi dâhilinde yeniden konumlanmaktan veya başkalarına mahsus olduğunu düşündüğümüz şeyi kendi üzerimize almaktan başka bir şey yoktur burada. Damgalanmış birey birden ızdırap çekmeye başlıyorsa bu, hemen hemen her zaman, kimliğine ilişkin bir muğlâklık hissettiğinden değil, tersine, dönüştüğü veya benzediği şeyi çok iyi bildiğindendir.

Bireyi zaman içerisinde gözlemlediğimizde normalin veya sapkının dramı içerisinde iki rolü oynamaya mahir olduğunu görürüz; öyle ki bir toplumsal momentumun geçici ve dar sınırları içerisinde sıkışmış olduğu zaman bile bu kabiliyeti sıklıkla muhafaza eder. Dahası, iki rolü bir arada tutma becerisini sergilemekle yetinmez; istenilen kişiliğin somut biçimde sahneye konması için gerekli tam bilgi ve yetkinliği de ortaya koyar. Elbette işini kolaylaştıran, normal ve damgalanmışın rollerinin birbirlerini sadece tamamlıyor olması değildir; bu roller ayrıca dikkat çekici paralellikler ve benzerlikler sunarlar. Her iki durumda da aktör, daha iyi uyum göstermek için diğeriyle temastan kaçınabilir; tamamıyla kabul görmediği hissiyatına sahip olabilir ya da -haklı olarak- davranışının çok fazla gözetlendiğini

düşünebilir. Yine her iki durumda da sadece sorunu savuşturmak için kendine yakın kişilerle kalmayı tercih edebilir. Ayrıca, iki rol arasında her zaman mevcut olan farklılıklar ve asimetriler sıklıkla öyle sınırlıdırlar ki, hâlihazırdaki toplumsal durumu muhafaza etmekten ibaret olan fevkalade önemli ve ortak işe engel teşkil etmezler. Teyakkuz hâli yeterince destekli ve sürekli olmalıdır; normal-damgalanmış çiftinin taraflarından biri, eğer bazı uyum taktiklerini kullanma noktasında muvaffak olamazsa diğeri hemen sahneye atlamayı ve rolünü yerine getirmeyi bilmelidir. Böylece, damgalı kendi kusurunu dramatikleştirmeksizin sunmayı bile beceremediğinde sıklıkla normalin bu işi yüklendiği ortaya çıkar. Normal diğerine, yani damgalıya, anlayışla yardım etmeye gayret gösterdiğinde ise damgalı, sinirden dişlerini sıksa da kendisine yönelen yardımı iyi niyete hürmet gereğince nazikçe kabul edebilir.

Bu çifte oyuna ilişkin tecrübeler her tarafta görülebilir. Örneğin kişilerin, latife etmek için veya cidden, kendilerini olmadıkları kişiymiş gibi gösterdikleri bilinir. Ayrıca "psikodrama" denilen şey vardır. Bu "terapi", akıl hastalarının veya diğer itilmişlerin, sahneye çıktıkları andan itibaren, kendi rollerini onlara oynayan biri karşısında kişilik değiştirmeye ve normal rolünü oynamaya mahir olduklarını varsayar. Bu tiyatral marifeti yeterince yetkinlikle ve çok fazla tazyik vermeye gerek kalmaksızın gerçekten de gösterirler. Son olarak bireylerin her iki role de (normal ve damgalı rolüne) aynı anda vakıf olduklarının üçüncü bir kanıtı için, arkadaşlar arası şakalaşmaların açığa vurduğu şeyler gösterilebilir. Normaller kendi aralarında bu veya şu tip damgalıyı "taklit etmeye" bayılırlar. Bizim için daha anlamı olacak şekilde, damgalı da benzer koşullarda normalleri taklit eder, en az kendini taklit ettiği kadar. Örneğin onu, kendisi gibi olan arkadaşlarından birinin en nefret edilesi normal rolünü oynadığı, salt kendisinin de ek bir kişiyi canlandırdığı bir rolde aşağılanma sahnesini oynarken görebiliriz. Daha "karma" ortamlarda genel

olarak tabu kabul edilen kimi sıfatların nükteli kullanımı da bu duruma bir diğer örnektir.[267]

Bu tür şakalaşmaların, kendi benliğinden sürekli bir uzaklaşmanın, kopuşun işareti olmaktan ziyade, daha önemli bir olgunun göstergesi olduğunu tekrar etmek gerekir. Yani damgalanmış bireyin herkesle aynı olduğunun, kendine benzeyen diğerlerinin sahip olduğu kavrama şekline göre biçimlendiğinin ancak diğerleri varken damgasının çekiştirilmesine muhalefet etmesi için özel bir gerekçeye; onlar yokken ise, bu çekiştirmeyi kendi kendisinin yapmasına müsaade eden özel bir izne sahip olması noktasında farklı olduğunun ispatı.

Hafiften kendini aşağılayan bir dil ve tarzın kullanımına ilişkin özel bir örneği, damgalı grubunun profesyonel temsilcileri sunar. Kendi gruplarını normaller karşısında temsil ederken bir bakıma yapmak için seçildikleri şeyi yaparlar: Örnek teşkil edecek şekilde normalliğin ideallerini temsil ederler. Kendileri gibi olanlarla beraberken ise, tersine, grubun yapma etme biçimlerini unutmadıklarını, yerlerinin onların yanı olduğunu göstermek zorunluluğunu çok güçlü biçimde hissederler; bu temsilcileri, gruba özgü ifadeleri, jestleri ve şiveyi kullanarak vurgu yapılan özellikleri eğlenceli ve gülünç surette abartmaya götüren de budur. (Bu şekilde, izleyici de kendisini, halen çok azma sahip olduğu şeyden uzaklaştırıp henüz tam anlamıyla olmadığı şeyle özdeşleştirebilir). Bununla birlikte bu tür gösterilerin, sıklıkla dalkavukluk içeren bir tarafı vardır. Bir şeylerin parantez içine alındığı ve bir sanat mertebesine çıkarıldığı açıkça fark edilir. Her ne olursa olsun, aynı temsilcinin, mensup olduğu kategori-

267 Örneğin zenciler için bkz., Johnson, *a.g.e.*, s. 92. Akıl hastaları tarafından "deli" kelimesinin kullanımı için bkz., I. Belknap, *Human Problems of a State Mental Hospital* (New York, McGraw-Hill, 1956), s. 196 ve J. Kerkhoff, *How Thin the Veil* (New York, Greenberg, 1952), s. 152. Davis, "Deviance Disavowal", *a.g.e.*, s. 130-131 içinde, bedensel engellilere ilişkin birçok örnek verir ve bu sıfatların normallerin huzurunda kullanımının, bahsi geçen normallerin "kabul görmüş" kişiler olduklarının işareti olduğunu gösterir.

nin üyelerinin çoğunun da arzu ettiği "normal" olma becerisine daha fazla sahip olduğu gözlenir. Aynı zamanda dâhil olduğu grubun kendine özgü yol yordamına da diğer üyelerden daha hâkimdir; öyle ki, bu çifte kabiliyete sahip olmadığında bunu edinme yönünde az veya çok tazyike maruz kaldığı bir vakıadır.

Damga ve Gerçeklik

Şimdiye kadar, varsayılan ve fiili kimlikler arasındaki mesafelere merkezî bir önem atfetmenin uygun düşeceğini savunduk. Tam da bundan ötürü, damgalanmış bireyin hakarete ve itibarsızlaştırmaya maruz kalan eğreti bir benliği ötekine nasıl sunduğunu göstermek için bilginin ve gerilimlerin idaresi üzerine yoğunlaştık ancak sadece bununla yetinmek, gerçekliğin dayanağını aslında oldukça oynak olgulara bağlayan çarpıtılmış bir bakış açısı üretmektir: Damgalı normali, normal de damgalıyı içerir. Eğer içlerinden biri zayıfsa, güçsüzse diğerinin de en az o kadar zayıf ve güçsüz olmasını beklemek gerekir. Genel toplumsal çerçeve ve bu çerçeve içerisindekiler, bir bireye bir kimlik (itibarsızlaştırılabilir veya değil) isnat ettiklerinde aslında tehlikeli bir adım atmış olurlar: Kendilerini saf olarak değerlendirilebilecekleri bir konuma sokarlar.

Aldatıcı görünüme, haz olarak değerlendirilebilecek bir şey için de bazen başvurulduğunu ifade ettiğimizde bu risk zaten örtük olarak vardı. Bir durumda -mış, -miş gibi yapmış bir damgalı, normallerin ahmaklığını göstermek ve onları kendilerinden ayıran sözde tüm argümanların aslında sadece rasyonelleştirmeler olduğunu ortaya koymak için başından geçen hikâyeyi arkadaşlarına anlattığında olan tam da budur.[268] Bu nevi özdeşleşme hataları, bunları tetikleyenler için bitmez bir alay kaynağıdır. Benzer şekilde, her zaman olduğu gibi bireysel veya toplumsal kimliğini saklamakla meşgul ve bundan habersiz normaller tarafından etrafı çevirili bir damgalının bazen, şeytanlık yaparak normallerle yaptığı sohbeti onları gülünç duruma düşürecek bir

268 Bkz. Goffman, *Asylums*, *a.g.e.*

noktaya, özellikle sadece oradaki mevcudiyetinin bile çürüteceği fikirleri ifade etmelerine imkân tanıyarak taşıdığı görülebilir. Lakin burada sahtelik, sapkının tarafında değil, kendini mevcut duruma kaptırmış ve bu noktada "konvansiyonel ve meşru" yapma etme biçimlerini tatbik etmeye ve kendilerini de böyle kabul ettirmeye gayret edenlerin tarafındadır.

Bununla birlikte kişinin kendisinin değil, asıl durumun tehdit altında olduğu daha açık örnekler vardır. Yabancıların merakına ve ilgisine katlanmak zorunda kalan bedensel engelliler, bazen mahremiyetlerini incelik dışı yollarla korumak noktasına gelirler. Örneğin çok fazla sıklıkla sakatlığı üzerine soru yağmuruna tutulan tek bacaklı bir genç kız, sorulara dramatik olduğu kadar da gülünç yanıtlar vermekten ibaret olan ve "jambon bacak" olarak adlandırdığı bir oyun[269] icat eder; aynı kadere mahkûm bir başka genç kız da aynı taktiği kullanıyor gibidir:

> Bacağımı nasıl kaybettiğime ilişkin sorular artık beni çileden çıkarmaya başlamıştı. Bunun üzerine insanları susturabilecek ve her ortamda verilebilecek bir yanıt buldum: "Bir bankadan kredi çektim; teminat olarak bacağımı aldılar."[270]

Münasebetsiz bir sohbeti daha başlamadan bitirmek için de yanıtlar vardır:

> "Zavallı yavrum, bacağınızı kaybetmişsiniz." Lafı gediğe koymak için harika bir fırsat: "Ne kadar dalgınım bu aralar!"[271]

Ayrıca çok daha acımasız olan "diğerini işletmek" sanatı vardır; bu, yoksun grupların militanları tarafından bilerek veya bilmeksizce sempati besleyen normallere yönelik olarak inşa edilmiş hikâyelerdir; damgalılar ve onların hissettikleri üzerine olan bu hikâyeler öyle abartılı bir hâl alır ki, bir noktadan sonra baştan aşağı kurmaca oldukları açık hâle gelir.

269 Baker, *a.g.e.*, s. 92-94.

270 Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 50.

271 Baker, *a.g.e.*, s. 97, içinde, Wright, *a.g.e.*, s. 212.

Aynı şekilde hiç şüphe yok ki, basit bir soğuk bakış her tür teması önleyebilir. Tıpkı, agresif bir cücenin hatıralarından aktarıldığındaki gibi:

> Dağdan inmelerin, rastladıkları gezici bir sirke baktıkları gibi bakan odunlar vardı. Onların bakışlarını yakaladığınızda kıpkırmızı olup uzaklaşan, kaçamak bakışlı tipler de vardı. Geçerken neredeyse "vah vah"larını duyar gibi olduğunuz tipleri de unutmamak lazım ama en kötüleri, her sözüne hemen hemen "Vah zavallım, nasıl bu hâle geldiniz?" ile başlayabilecek olan çenesi düşük tiplerdi. Bu acıklı soru cümlesi; gözlerinden, üsluplarından ve ses tonlarından okunuyordu. Benim ise, olağan bir savuşturma yöntemim vardı: buz gibi bir bakış. Yakınımdakinin bana verebileceği zarara karşı böylece efsunlandıktan sonra artık kendimi temel sorunuma verebilirdim: metroya binmek ve buradan canlı çıkmak.[272]

Böylece bu noktadan, alay eden birinin ağzının payını vermek için el birliği yapan sakat çocuklara veya bazı mekânlardan nazikçe ve kararlılıkla dışlanan ancak beklenmedik bir anda oraya sayıca kalabalık bir şekilde yine nazikçe ve kararlılıkla sızan kişilere sadece bir adımlık mesafedeyizdir.[273]

Damgalayıcı bir kategorinin sessiz mensupları ve nezaket sahibi normallerin hep beraber muhafaza ettikleri toplumsal gerçekliğe gelince... Bu gerçekliğin bizzat kendisinin bir tarihi vardır. Örneğin boşanma veya bir etnik gruba aidiyet gibi bir nitelik, damgalayıcı gücünü yitirdiğinde daha önceki tanımın her zaman ve giderek daha fazla saldırıya maruz kaldığı görülür: muhtemelen ilk olarak oyun sahnelerinde, daha sonra ise kamusal alandaki karma karşılaşmalarda, ta ki ortamlarda kendini da-

272 Viscardi, *A Man's Stature*, s. 70, içinde, Wright, *a.g.e.*, s. 214. Elleri yerine metal bir aparata sahip bir adam tarafından kullanılan benzer teknikler için bkz. Russel, a.g.e., s. 122-123.

273 Bu modele göre inşa edilmiş bir deneyim M. Kohn ve R. Williams, Jr. tarafından şu çalışmada aktarılır: "Situational Patterning in Intergroup Relations", *American* Sociological Review, XXI (1956), s. 164-174.

yatmayı kesene kadar, gerek görünür yönleriyle gerekse zorunlu olarak örtük ve zahmetlice yok sayılan taraflarıyla.

Sonuca bağlamak gerekirse damga kavramının, iki sütun hâlinde ayrılmış somut bir bireyler topluluğunun -damgalılar ve normaller- mevcudiyetinden ziyade, en azından bazı ilişkiler çerçevesinde ve hayatın belli dönemlerinde her birimizi iki rolü de oynamaya götüren ve her yerde mevcut bir toplumsal sürecin edimini içerdiğini tekrarlamak isterim. Normal ve damgalı, somut kişiler değillerdir, ikisi de birer bakış açısıdır. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler. Bir birey daimî sıfatlar tarafından tipleştirilebilir elbette; bulunduğu birçok toplumsal durumda, damgalı rolünü oynamaya zorlanabilir ve bu durumda ondan, bu çalışmada yaptığım gibi, kaderinin onu her şeyiyle normallerin zıddında konumlandırdığı damgalı bir kişi olarak bahsetmek doğaldır. Ne var ki, sahip olduğu bu damgalayıcı nitelikleri, iki rolün doğasını kati surette belirlemez; bu nitelikler sadece, damgalının rollerden birini veya diğerini oynama sıklığını tanımlar. Söz konusu olan, kişilerden ziyade, etkileşim esnasında oynanan roller olduğuna göre, damgalı kişinin belli durumlarda, pek sıklıkla, farklı olana ilişkin normallerin tüm ön yargılarından örnekler sunmasında şaşırtıcı hiçbir şey yoktur.

Ayrıca açıkça göründüğü gibi, yüz yüze etkileşim; en azından Amerikan toplumunda öyle bir şekil göstermektedir ki, incelediğimiz türden karışıklıklara özellikle açıktır. Bunun da ötesinde, varsayılan ve fiili kimlikler arasındaki mesafe sürekli bir risk teşkil eder; bu risk her zaman gerilimlerin (itibarsızlaştırılmışlar nazarında) ve bilginin (itibarsızlaştırılabilir olanlar nazarında) denetimini gerekli kılar. Damga çok görünür ve çok rahatsız edici ve hatta kalıtımsal olduğunda ise, bundan doğabilecek etkileşimsel değişkenlik kendilerine kötü rol düşenler için tamamıyla genel sonuçlar içerebilir. Bununla birlikte, şu veya bu kişisel sıfatın bariz biçimde can sıkıcı karakterinin ve normal-damgalı oyununu sarsma kapasitesinin kendi tarihi vardır; bilinçli toplumsal

eylemlerin düzenli olarak değiştirdiği bir tarihtir bu. Görünen o ki, damgalayıcı süreçlerin genel bir toplumsal işlevi yerine getirdikleri -toplumun pek de yanında olmadığı kişilerin desteğini kazanmak- ve bu itibarla da değişime dirençli oldukları doğrudur ancak bununla birlikte, damga türüne göre önemli ölçüde değişkenlik gösteren ek işlevlere sahip oldukları da doğrudur. Örneğin bireylerin ahlaki açıdan damgalanması, formel bir toplumsal kontrol aracı işlevi görebilir; azınlıktaki bazı ırksal, dinî veya etnik grupların bu şekilde damgalanması, onları rekabet yollarından uzaklaştırmaya yaramış gibidir; aynı zamanda, fiziki bir şekil bozukluğundan muzdarip kişilerin değersizleştirilmesi de bu kişilerin gönül tercihlerinin mecburi bir kısıtlamaya tabi olmasına muhtemelen katkı yapmıştır.[274]

274 Bu yorum için David Matza'ya teşekkür ederim.

Beşinci Bölüm

Sapmalar ve Sapkınlık

O hâlde, utanç verici farklılık oyunu toplumsal yaşamın genel bir çizgisini oluşturur. Bu verili kabul edildikten sonra geriye kalan, bu olgunun (ve analizinin) "sapkınlık" kavramı altında bir araya getirdiğimiz yakın alanlarla sürdürdüğü ilişkiyi değerlendirmektir (fark edilecektir ki, bugünlerde oldukça moda olan bu kavramdan, kullanışlılığına rağmen şimdiye kadar az çok uzak durdum).[275]

Birtakım değerleri paylaşan ve kişisel sıfatlar ve davranma şekillerine ilişkin belli bir toplumsal normlar bütününe riayet eden bir grup bireyden hareketle, bağlılık göstermeyen her üye "sapkın" olarak, hususiyeti ise bir "sapma" olarak tanımlanabilir. Ne var ki tüm sapkınların, böyle bir özel tanımlamayı ve analizi hak edecek kadar ortak noktaya sahip oldukları kanısında değ-

275 Sosyal bilimlerle bir şekilde iştigal etmiş herkesin, "sapkın" kavramını rahatlıkla kullanmaya ne kadar meyilli olduğunu görmek dikkat çekicidir; sanki kavramın tatbik olduğu kişilerin, onlar hakkında makûl ve genel laflar etmeye imkân tanıyacak derecede ortak yanı varmış gibi. Doktorların müdahaleleri sonucu ortaya çıkabilecek iatrojenik [tıbbi hatalardan dolayı oluşan şikâyet ve hastalıklar, t.s.n.] rahatsızlıklar olabileceği gibi, bazı birey kategorileri de toplumu inceleyen ve çalışmalarını zenginleştirenlerin yaratımlarıdır.

lim; kısmen, sapmanın söz konusu olabileceği muhtelif grupları ayıran mutlak farklılıkların büyüklüğü dolayısıyla, birbirlerine benzedikleri noktaların çok daha fazlasında ayrışmaktadırlar. Bununla birlikte, bu çalışma alanını, bazılarının tahlil edilmeyi şüphesiz hak ettiği birçok alt alana bölmek pekâlâ mümkündür.

Bilinmektedir ki; çok kalabalık olmayan ve kendi içine kapalı bazı gruplarda, yüksek bir konuma sahip olmak, sapma özürlüğünü, yani sapkın olabilmeyi beraberinde getirebilir. Bu tür bir sapkının grupla ilişkisi ve içinde bulunduğu grubun ona ilişkin fikri öyledir ki, söz konusu sapkınlık hiçbir yeniden yapılanmaya yol açmaz. (Tam aksine, grup daha geniş olduğunda ise, yüksek konumları işgal eden bireyler çoğu durumda eksiksiz bir konformizm sergilemek zorundadırlar.) Fiziksel bir rahatsızlığı olan ve böyle tanımlanan bir kişi, kendini buna oldukça benzeyen bir durumda bulur; hasta statüsü gereğince bunu kabullendiği sürece performans kriterlerinden uzaklaşabilir; bu, ne kendisi için ne de grupla ilişkisi noktasında bir sonuç doğuracaktır. O hâlde muktedir kişi ve hasta birey, sapmalarının tam da unutulması, görülmemesi sebebiyle -çünkü hiçbir yeniden tanımlamaya yol açmaz- her ikisi de sapkın olma özgürlüğüne haizdirler; hususi durumlarından ötürü, kavramın yaygın olarak kullanıldığı şekliyle sapkın dışında her şeydirler.[276]

Sıkı sıkıya birbirine bağlı bir grup veya cemaatin, eylemleri veya niteliklerinden ötürü (bazen de her ikisi itibarıyla) sapan ve bunun sonucunda da hususi bir rol oynama noktasına (hem grubun sembolü olacak hem de bazı soytarılık işlevlerini yerine getirecek şekilde) gelen bir üye örneğini sunmaları pek sıklıkla vakidir; oysaki bu, diğer dört başı mamur üyelere gösterilen saygı burada kendisinden esirgenirken gerçekleşir. Böyle bir örnekte tam olarak olan şudur: Bahsi geçen hususi üye "toplumsal me-

276 Sapkının, dâhil olduğu grupla karmaşık ilişkisi yakın bir zaman önce L. Coser tarafından tekrardan ele alınmıştır, bkz., "*Some Functions of Deviant* Behavior and Normative Flexibility", *American Journal of Sociology*, Vol. 68, No. 2. (1962), s. 172-181.

safeler oyununu" oynamayı keser; kendisini iradesinin akışına bırakır. Merkezinde olduğu ancak tüm statüsüne sahip olmadığı bir katılımcılar çemberi etrafında diğer üyeleri kaynaştıran bir çekim merkezidir sıklıkla. Grubun maskotudur; bazı noktalarda normal bir üyenin niteliklerine haiz bir maskot. Geleneksel bir figür olarak köyün delisi, mahallenin sarhoşu, koğuşun soytarısı veya hatta yatakhanenin şişmanı örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak bu tipten grup başına sadece bir tane bulunması beklenir; çünkü fazlasına gerek yoktur -birden fazlası grup için yük olur. Bu tür bir kişiyi *bütünleşmiş sapkın* olarak adlandıracağız; bu göreceli bütünleşmenin sadece normlara kıyasla değil, somut bir grubun nazarında olduğunun altını çizmek ve muğlak da olsa gruba tamamıyla kabulünün onu, yine iyi bilinen bir başka sapkın tipinden farklılaştırdığını vurgulamak için. Bu diğer sapkın, *itilmiş olandır*; grupla sürekli olarak aynı toplumsal ortamda bulunan ancak ona yabancı olan. (Bütünleşmiş sapkın dışarıdan saldırıya maruz kalırsa eğer, grubun yardımına koşması pek muhtemeldir ancak aynı durumda, itilmiş neredeyse her zaman tek başına mücadele vermek zorundadır.) Ayrıca not edilmelidir ki, burada ele alınan tüm sapkın tipleri, onlar üzerine kapsamlı bir biyografiye sahip ve yine onları kişisel olarak tanımlayabilecek, tespit edebilecek bir topluluk içerisinde yer alırlar.

Yukarıdaki tespitlerde, bütünleşmiş sapkını sınırlı gruplarda diğer sapkınlardan ayıran şeyin, bu diğer sapkınlardan farklı olarak ortalamanın savunduğu ahlak anlayışıyla sürdürdüğü tuhaf ilişkinin olduğunu ima ettik. O hâlde analizi daha da derinleştirmek için aynı şekilde, sapma noktasına gelmeksizin uygulayıcılarını olağan ahlak anlayışından kopmaya sevk eden farklı toplumsal rolleri de değerlendirmek faydasız olmayacaktır. Oysa ahlaki açıdan birbirleriyle uyumsuz bu iki rolün hemen kendini açığa vurması için, "referans sistemini", aile modelini temel alan küçük gruplardan yüksek seviyede bir uzmanlaşmayı kaldıran gruplara çekmek yeterlidir. Bu noktada öncelikle, dürüstlüğü simgeleyen ve bunu normalin de çok ötesinde yaşayan papazın

rolünden bahsetmek istiyorum; daha sonra da ötekinin suçlarıyla uğraşmayı günlük rutini yapmak zorunda kalan polisin rolünden.[277]

Şimdi "referans sistemini" daha da ileriye taşırsak ve herkesin birbirini tanıdığı topluluklardan metropollerin dünyasına (ve bağlantılarına, yerleşim yerleri veya boş zaman mekânlarına) geçersek sapmaların anlamlarının ve çeşitlerinin eş zamanlı bir değişimini tespit ederiz.

Bu sapmalardan bir tanesi bizim için hususi bir önem arz eder; kendilerine düşen toplumsal konumu kararlı biçimde ve açıkça reddettikleri izlenimini veren ve en temel kurumlarımıza yönelik, süreklilik arz etmemekle beraber, az çok asi bir tutum içerisinde bulunan bireylerin açığa vurdukları sapma. Bu temel kurumlar ise şunlardır: aile, yaş hiyerarşisi, rollerin cinsiyetler arasındaki stereotipik dağılımı, tam zamanlı çalışmanın meşruiyeti (devlet tarafından tasdik edilmiş tek bir bireysel kimlik eşliğinde), sınıf bariyerleri, ırk ayrımcılığı.[278] Bu kurumlara yönelik az çok asi bir tutum içerisinde bulunan bu kişiler "marjinal" olarak adlandırılırlar; bu tutumu kendiliğinden ve kendileri için benimsemişlerse eğer, eksantrik olarak nitelenebilirler veya onlardan, başlı başına bir "kişilik" olarak da bahsedilebilir. Son olarak eğer, bir alt topluluk şeklinde bir araya gelmişlerse onları, sapkın bir topluluğu oluşturan *toplumsal sapkınlar* olarak adlandırabiliriz.[279] Böylesi bir durumda, diğer pek çok sapkın

277 Bu tematik H. Becker tarafından işlenmiştir; *Outsiders* (New York, Free Press of Glencoe, 1963), s. 145-163. Heretik Yayıncılık tarafından Türkçeye kazandırılmıştır, *Haricîler (Outsiders)*, Ankara, 2013.

278 Bu bakış açısı bana Dorothy Smith tarafından önerilmiştir.

279 "Sapkın topluluk" kavramı tam olarak yeterli değildir; çünkü iki noktanın üstünü örter: Sıradan toplulukların oluşumuna ilişkin analizin sunduğu yapısal kriterler ışığında, bahsi geçen sapkın topluluk özel bir durum teşkil eder mi, etmez mi? Üyeleri toplumsal sapkın mıdırlar, değil midirler? Hiçbir insanın yaşamadığı bir bölgede, hem cinslerden oluşan bir askeri garnizon ilk anlamıyla sapkın bir topluluk iken, zorunlu olarak bir toplumsal sapkınlar topluluğu oluşturmaz.

tipi arasından sadece birini, hususi bir sapkın tipini oluştururlar.

"Sapkınlık" olarak adlandırılabilecek bir çalışma alanı mevcutsa eğer, bu alanın merkezini oluşturanların, yukarıdaki şekliyle tanımlanmış toplumsal sapkınlar olmaları muhtemeldir. Fahişeler, uyuşturucu bağımlıları, suçlular, caz müzisyenleri, bohem kişiler, Çingeneler, karnavalların geçici çalışanları, ayyaşlar, sahne dünyasından insanlar, profesyonel oyuncular, evsiz barksızlar, eşcinseller[280], pişmanlık duymayan fakirler, bunların hepsi bu tanıma dâhildirler. Toplumsal düzene müşterek bir reddiye yöneltme noktasında angaje olmuş gibi görünen bireylerdir bunlar; toplumun kendilerine sunduğu patikalarda ilerleme fırsatına tenezzül etmiyor izlenimi verenlerdir. Üstlerine saygıda açıkça kusur eden onlardır; dinsiz olan onlardır; sunduğu motivasyonlar noktasında toplumun ıskaladıklarıdır onlar.

Toplumsal sapmanın merkezi böylece sınırlandırıldıktan sonra, çeperdeki örnekleri incelemeye başlayabiliriz: sadece ayrıksı bir şekilde oy kullanmakla kalmayıp siyaseten gerekli olandan çok daha fazla zamanı beraber geçiren radikal cemaatçi

280 "Eşcinsel" terimi genellikle, kendi cinsiyetinden biriyle açıktan cinsel eylemde bulunan herhangi birine gönderme yapmak üzere kullanılır; bu pratiklere "eşcinsellik" adı verilir. Bu kullanım tıbbi ve yasal bir referans çerçevesine dayanır görünmektedir ve kanımca fazlasıyla geniş ve heterojen bir kategorileştirme sunmaktadır. Ben sadece, kendi cinsinden kimseleri en arzu edilir cinsel nesne olarak tanımlayan ve tüm sosyal yaşamın güçlü biçimde bu nesnenin peşinde koşma ve ondan haz alma noktasında düzenlendiği özel bir toplulukta yer alan bireylere gönderme yapıyorum. Bu kavramsallaştırmaya göre, eşcinsel hayatın dört temel çeşidi vardır: erkek ve kadın olmak üzere, cezai infaz kurumlarında olan iki çeşidi ve yine erkek ve kadın olmak üzere, kentsel mekânlarda olan iki çeşidi (bu ikincisi için bakınız, E. Hooker, *a.g.e.*). Şunu da gözden kaçırmamak gerekir: Bir kişi eşcinsel bir çevreye, eşcinsel pratiklerde bulunmaksızın dâhil olabilir; tıpkı toplumsal veya ahlaki açıdan bu çevreye ait olmaksızın eşcinsel ortamlarda hizmet sunumunda bulunanlar gibi (bununla alakalı olarak bakınız, Reiss, *a.g.e.*). O hâlde, eğer eşcinsel terimi belli bir türde cinsel pratiklere gönderme yapmak için kullanılıyorsa bahsedilen bu özel sapkın topluluğa dâhil olan tüm kişileri tanımlamak için başka bir terime, örneğin "eşcinsel dostu" gibi bir terime ihtiyaç vardır.

gruplar; çalışmak zorunda olmayan ve zamanını bir tatil yerinden diğerine seyahat ederek geçiren zenginler; çalışan veya çalışmayan ancak sürekli olarak yurt dışında yaşayan ve PX[281] ve American Express gişelerinden fazla uzaklaşmayanlar; ev sahibi ülke ile ailelerinin geldiği ülkeden oluşan ikili bir dünyada yetişmiş, kendilerine sunulan geleneksel hareketlilik güzergâhlarını tereddütsüz reddeden ve okulun onlara aktardıklarının üstünü Ortodoks bir sofulukla örten etnik asimilasyon kurbanları; aile kurmayı en azından reddeden ve metropollerde esen ılımlı ve geçici aile karşıtı fikirlerin destekçiliğini yapan gayrimeşru veya çocuksuz çiftler.

Tüm bu örneklerde, tıpkı eksantrik tiplerde veya kült grup[282] mensuplarında olduğu gibi, bir tür geri çekilme, içe kapanma söz konusudur. Bu içe kapanma, toplumsal sapkınlar ile sessizce sapanlar -pul koleksiyoncuları, kulüp tenisçileri, araba delileri örneklerinde olduğu gibi kendilerini tutkularına fazlasıyla adayan ve toplumsal bağlılıklar için geriye sadece cansız bir kabuğun kaldığı hobi sahipleri- arasında ince bir çizgi çizilmesini sağlar.

Tanımladığımız anlamda toplumsal sapkınlar, onlara biçilen konumu reddettiklerini gösterişli bir şekilde ilan ederler ve bu gösterişçi başkaldırı, kendi topluluklarının ekolojik sınırları içerisinde kalmak koşulu ile geçici olarak hoş görülür. Etnik ve ırk temelli gettolar gibi, bu topluluklar da bir nefsi müdafaa sığınağı ve bireysel sapkının, kendisinin de en az diğerleri kadar iyi olduğunu açıkça ilan edebileceği bir yer sunarlar. Ne var ki, toplumsal sapkınlar çoğu zaman, normallerle sadece eşit olduklarını değil, onlardan üstün de olduklarını ve sürdürdükleri hayatın, diğerlerinin hayatından daha da değerli olduğunu düşünürler. Ayrıca bu şekilde, huzursuz normallere varoluş modelleri de sunarlar; sadece sempati kazanmakla kalmazlar, aynı zamanda yeni üye-

281 T.S.N.: Amerikan askeri üstlerindeki kantinler.

282 T.S.N.: Kült grup: Sosyolojik anlamda, kendilerini çevreleyen ortak kanı, inanç ve pratiklerin dışında konumlanmış, görece içine kapalı ve yalıtık topluluklar.

ler de kazandırdılar; hâlden anlayanlar yoldaş hâline gelebilirler. (Şüphesiz, kült grup mensupları da yeni üyeler devşirirler ama burada vurgu, yaşam tarzlarına değil eylem programlarınadır.)

Teorik açıdan; sapkın bir topluluk, grup içi bir sapkının kendi grubu için gerçekleştirdiğine benzer bir işlevi toplumun geneli için yerine getirebilir. Öte yandan, böylesi bir ihtimal mümkün görünmekle birlikte şimdiye kadar kimse buna ilişkin bir vaka sunamamıştır. Sorun, sapkın topluluğa yeni üyelerin devşirildiği geniş alanın, yüz yüze ilişkilere dayalı küçük bir topluluk gibi, ihtiyaçları ve işlevleri açıkça tanımlanmış bir sistem, bir varlık olmamasıdır.

Şimdiye kadar iki tür sapkın değerlendirilmiştir: bütünleşmiş sapkınlar ve toplumsal sapkınlar. İlaveten, iki civar toplumsal kategori tipine de değinilmelidir. Öncelikle, etnik ve ırk temelli azınlık grupları[283] için şunları söyleyebiliriz: Ortak bir tarihe ve kültüre (ve çoğu zaman da ortak bir ulusal kökene) sahip, üyeliklerini nesilden nesile aktaran, bazı üyelerden sadakat talep edecek durumda olan ve toplumda görece dezavantajlı konumları işgal eden bireylerin oluşturduğu gruplardır bunlar. İkinci olarak statülerinin izini; gözle görünür biçimde konuşmalarında, görünümlerinde ve tavırlarında taşıyan ve kamu kurumlarımız karşısında kendilerini ikinci sınıf vatandaşlar olarak hisseden alt sınıf mensupları vardır.

Dolayısıyla, yüz yüze etkileşimde kendilerini ne tür bir karşılamanın beklediğinden emin olamaz bir hâlde ve bu durum karşısında çeşitli tepkiler geliştirmeye çabalarken bütünleşmiş sapkınların; toplumsal sapkınların; azınlık ve alt sınıf mensuplarının; yani, bütün bu kategorilere dâhil kişilerin tümünün, zaman zaman kendilerini damgalanmış bireyler olarak hissetmelerinin pek muhtemel olduğu artık açıktır. Başka hiçbir sebeple

283 Bu hususta yakın zaman önce yapılmış bir analitik değerlendirme için bakınız, "Insiders-Outsiders: The Position of Minorities", *New Left Review*, XVII (Kış, 1962), s. 34-45.

olmasa dahi sırf şu nedenle bile böylesi bir durumla muhtemelen karşılaşabilirler: Tüm yetişkinler, çeşitli sebepler dolayısıyla gerek ticari gerekse de kamu hizmet kurumlarıyla bir şekilde iş görmek zorundadırlar. Bu kurumlarda, temel vatandaşlık sıfatı üzerinden herkesin eşit ve nazik bir muamele gördüğü varsayılır ancak küçük burjuva ideallerinden beslenen nefret ve arzu tepkileri için de bir yer vardır burada.

Öte yandan, bu dört kategorinin derinlemesine incelemesinin bizi, damganın analizinde dikkate alınması gereken şeyden daha da öteye ve uzağa taşıyacağı bilinmelidir. Örneğin öyle sapkın grup üyeleri vardır ki, özellikle kendi çevrelerinden uzakta olduklarında toplumsal kabul görme noktasında bilhassa kaygı duymazlar ve dolayısıyla da damga idaresi çerçevesinde incelenemezler. Amerika'nın sıcak kumsallarında açık havada bulabileceğimiz, çalışma fikrine hâlen ayak sürerek yaklaşan ve kendilerini özgürce çeşitli dalga sporlarına adayan yaşı biraz geçkin gençler bu duruma örnek teşkil eder. Değindiğimiz bu dört kategorinin dışında, hiç damgalanmamış dezavantajlı kişilerin mevcut olduğunu da unutmamak gerekir: örneğin uyuşuk ve bencil bir eşle evli olan bir kişi ya da durumu iyi olmayan ve dört çocuğa bakmak zorunda olan bir kişi[284] veyahut da fiziki engeli (örneğin hafif bir işitme güçlüğü) hayatı boyunca kendisini rahatsız etmiş biri (kendisi de dâhil hiç kimse bunu fark etmemiş olsa da).[285]

O hâlde incelememiz açısından, damgalanmış bireylerin tek bir kategori altında sınıflandırmayı meşru kılacak ölçüde ortak yaşam koşullarına sahip olduklarını öne sürmekteyim. Bu sebeple, toplumsal sorunlar, ırk ve etnik temelli ilişkiler, toplumsal düzensizlik, kriminoloji, toplumsal patoloji ve sapkınlık gibi geleneksel alanlardan parçalar aldım -tüm bu alanların ortaklaşa sahip oldukları şeyin bir parçasıydı bu. Bu ortaklıklar, insan doğasına ilişkin birkaç varsayım temelinde daha sistematik bir hâle

284 Toynbee, *a.g.e.*, Bölüm 15 ve 17.

285 Bunun bir örneği Henrich ve Kriegel, *a.g.e.*, s. 178-180 içinde bulunabilir.

sokulabilir. Bu durumda, her bir geleneksel alandan geriye kalan şey, gerçekten ona özgü olan her ne ise onun açısından incelenebilir ve böylelikle şu anda tümüyle tarihsel ve rastlantısal olan bu bütünlüğe bir analitik tutarlılık kazandırılabilir. Bu yapılırsa ve ırk ilişkileri, yaşlılık ve akıl sağlığı gibi alanlarda neyin ortak olduğunu bilirsek eğer, o zaman analitik olarak nasıl farklılaştıklarını da kavramaya başlayabiliriz. Belki de her bir örnekte tercih, hâlihazırda mevcut olan alan ayrışmaları korumaktan yana olacaktır ama en azından bu yöntem, her bir alanın, farklı bakış açılarını uygulamamız gereken bir alan olduğunu ve bu tutarlı ve verimli analitik perspektiflerin farklı alanlarda kullanılmasının, ilgilerini bu alanlardan sadece biriyle sınırlamış olanlar tarafından gerçekleştirilemeyeceğini ortaya koyacaktır.

Damga

Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar

Damga bir ilişki türüdür, sabit bir vasıf değil. Damga; damgalayana, normal addedilene, normal rolünü oynayana ihtiyaç duyar. Toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin seyrinde karşı karşıya gelen iki bireyin arasında geçen bir "hikâyedir" aslında damga, ama bu hikâyede ilginç olan şudur ki; bugün normali tanımlayan bir nitelik yarın pekâlâ bir damgaya dönüşebilir. Normal-damgalı oyununda çiftlerin rol değiştirmesiyle sıklıkla karşılanır. Dolayısıyla normal ve damgalı aynı bütünlüğün iki parçasıdırlar; aynı örtünün iki ucudurlar. Normal ve damgalı, somut kişiler değildirler; sadece birer bakış açısıdırlar. Damgalar çeşit çeşittirler; engelliler, bir kaza sonucunda bir uzvunu kaybetmiş olanlar, alkolikler, eşcinseller, akıl hastaları, eski suçlular, uyuşturucu bağımlıları, işsizler veya belli etnik, dinî veya sınıfsal aidiyetleri sonucunda itilmiş olanlar "damgalı" figürünün başkahramanlarıdır. Bu kahramanların "hikâyesi" sıklıkla trajiktir de. Gri alanda kalmanın, tanımlanamaz olmanın trajedisidir bu. Damgalının hususiyeti "sınıflandırılamaz" oluşudur; "normaller" dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya yabancı da değildir. Fiziki açıdan tam olarak sağlıklı değildir ancak hasta da değildir (çünkü hastalık tanımı gereği geçici bir durumdur). Ölü değildir ancak canlılar dünyasına da ait değildir; toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur. Hatta ne hayvan ne de tamamıyla insan olması hasebiyle doğa ve kültür arasında var olan çizginin bizatihi ihlalidir damgalı. Taşınan bir engel, sahip olunan bir damga; bireyin kültür taşıyıcısı olma vasfını ortadan kaldıran bir ihtimaldir. Damgalı sınırda olandır; tek kelimeyle, muğlâk sınırlar üzerinde iki dünya arasında sürekli savrulma, gidip gelme hâlidir damga.

ISBN 978-605-86008-9-8
9 786058 600898

18.00 TL

HERETİK